

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

І. І. Дахно

**МІЖНАРОДНЕ
ЕКОНОМІЧНЕ ПРАВО**

Курс лекцій

2-ге видання, стереотипне

Київ 2003

ББК 67.5я73
Д12

Рецензенти: *А. П. Румянцев*, д-р екон. наук, проф.
П. Д. Біленчук, канд. юрид. наук

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 6 від 30.09.02)

Дахно І. І.

Д12 Міжнародне економічне право: Курс лекцій. — 2-ге вид., стереотип. — К.: МАУП, 2003. — 160 с. — Бібліогр.: с. 157.

ISBN 966-608-330-2

У курсі лекцій розглянуто найважливіші аспекти міжнародного економічного права загалом та його підгалузей з урахуванням сучасних вітчизняних і зарубіжних даних.

Для студентів і слухачів системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, а також аспірантів, викладачів, наукових працівників, фахівців-практиків і всіх, хто цікавиться актуальними питаннями сучасного міжнародного публічного права.

ББК 67.5я73

- © І. І. Дахно, 2000
- © І. І. Дахно, 2003, стереотип.
- © Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2003

ISBN 966-608-330-2

ПЕРЕДМОВА

Пропонований курс лекцій відповідає програмі вивчення дисципліни “Міжнародне економічне право”.

При написанні матеріалу було враховано досвід британських професорів у викладанні дисципліни (цьому значною мірою сприяло стажування автора у Ланкастерському університеті (Велика Британія) наприкінці 1998 р.) і використано низку найновіших англомовних видань з тематики. У тексті вживаються офіційні англомовні назви організацій, договорів, спеціальних термінів.

Курс лекцій присвячений безпосередньо міжнародному публічному економічному праву. Тому тут не розглядаються аспекти міжнародного приватного права, а також питання міжнародного публічного права, які не стосуються його економічної галузі.

Викладений матеріал стане в пригоді студентам не лише під час навчання, а й у подальшому їх професійному житті.

Автор вдячний декану факультету міжнародних відносин Ланкастерського університету Гордону Хендсу та його колегам за сприяння у написанні пропонованого видання.

ТЕМА 1

ПОНЯТТЯ ТА ПРЕДМЕТ МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРАВА

1.1 ЗМІСТ І ЗНАЧЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Торговельні взаємовідносини купців різних держав світу простежуються впродовж усієї зафіксованої історії людства. Важливу роль міжнародна торгівля відігравала за часів існування Афін, Стародавнього Єгипту, італійських міст-держав Венеції, Флоренції та Генуї, німецького Ганзейського торговельного союзу. Міжнародно-правове регулювання економічних, і передусім торговельних, взаємовідносин держав формувалося разом з формуванням інших міжнародних відносин. Торговельні взаємовідносини держав здавна були одним з найважливіших предметів міжнародних договорів. Відомо про існування торговельного договору між Єгиптом та Вавилоном, який було укладено за 2,5 тис. років до н. е. Митне регулювання зовнішньої торгівлі розпочалося практично водночас з появою перших міждержавних торговельних договорів.

Здавна визначальним моральним і правовим принципом торговельних відносин визнавалася їх свобода. Римський історик Флор (II ст.) зазначав, що з припиненням торговельних відносин порушується союз людського роду. Релігійно-політичний діяч Візантії Іоанн Златоуст (V ст.) стверджував: “Самим Богом надана нам легкість торговельних зносин, щоб ми могли споглядати на світ як єдине житло, а також щоб кожний, надаючи іншому свої вироби, міг безперешкодно одержувати від іншого те, чого у того достатньо” [2, 5].

Засновник науки міжнародного права Гуго Гроцій (XVII ст.) ідеям вільної торгівлі (фрітрейдерству) надав правової форми, зазначивши, що “ніхто не має права перешкоджати торговельним відносинам якогось одного народу з будь-яким іншим народом” [2, 5]. Принцип свободи торгівлі здавна широко використовується у договірній практиці.

У Київській Русі перший відомий міжнародний договір було укладено в 907 р. між київським князем Олегом та візантійськими імператорами Леоном і Олександром. Умови цього договору передбачали безмитну торгівлю купців Київської Русі у столиці Візантії — Царгороді (Константинополі) та забезпечення їх їстівними запасами.

У 1493 р. датський король і російський цар Іван III уклали договір про дружбу та вічний союз. Цей договір передбачав безперешкодний проїзд і торгівлю купців, їхній захист з боку місцевих властей, справедливий суд, стягнення звичайного мита, яке існувало в цих договірних державах [2, 5].

Людство не має речових доказів щодо того, відколи розпочався розвиток світового господарства: від першої міжнародної операції купівлі-продажу товару (тобто продажу за гроші) або від першої міжнародної бартерної операції (тобто обміну одного товару на інший). Невідомий також предмет першої зовнішньоекономічної угоди. Відомо лише, що міжнародні економічні зв'язки почали розвиватися дуже давно.

Великі географічні відкриття сприяли поширенню міжнародної торгівлі за межі Європи. За 300 років, упродовж XV–XVIII ст., було відкрито Америку, Австралію, Берингову протоку, тихоокеанські острови, північне узбережжя Сибіру, морський шлях навколо Африки до Індії та Індокитаю, морські течії в Атлантиці та Тихому океані. Нагадаємо, що географічні відкриття спонукалися не просто допитливістю до невідомого. Першопрохідці передусім керувалися досить прагматичними інтересами — шукали джерела сировини та ринки для постачання товарів з Європи. Фахівці вважають, що світове господарство остаточно сформувалося наприкінці XIX ст. завдяки розвитку світового ринку, транспорту та машинної промисловості. Саме остання зумовила масове виробництво товарів, обсягів яких вистачало не лише для задоволення внутрішніх потреб, а й для широкого постачання на міжнародний ринок.

Міжнародний географічний поділ праці став помітним явищем. Між країнами світу завжди існували, існують й існуватимуть відмінності щодо їх географічного положення, природних ресурсів, структури господарства, навичок і майстерності трудового населення тощо. Як жодна людина не може все знати й уміти, так і жодна держава незалежно від розміру території та чисельності населення не може виробляти все розмаїття потрібної їй продукції та послуг.

Унаслідок географічного поділу праці у країнах світу формуються галузі міжнародної спеціалізації. Кожна країна орієнтується на

експорт власної продукції. Спеціалізація господарств країн світу здійснюється з урахуванням порівняльних переваг для виробництва товарів і послуг, які має кожна окрема країна.

Міжнародний географічний поділ праці відбувається здавна і триватиме й надалі. Країни, які дотримувались автаркії (від грецьк. *αυταρχεια* — самоврядування), згодом змушені відмовлятися від такої хибної політики. Економікам країн стає тісно в національних межах. Економіка світу стає справді глобальною.

Економічні зв'язки між державами не лише необхідні, а й взаємовигідні. Окрім міжнародної торгівлі зовнішньоекономічне співробітництво розвивається і в інших формах: створюються спільні підприємства, вільні економічні зони, експортується капітал тощо.

Міжнародні економічні відносини — це форма зв'язку між державами, між державами та міжнародними організаціями, між міжнародними організаціями з різних аспектів міжнародного економічного життя.

1.2 СИСТЕМА ТА ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Для сучасних міждержавних відносин, зважаючи на поглиблення міжнародного поділу праці та інтернаціоналізацію економічного життя, питання зовнішньоекономічного співробітництва набуває пріоритетного значення.

Науково-технічна революція (НТР) прискорила процес інтернаціоналізації економічної діяльності. Економіки країн світу розвиваються не ізольовано, з епізодичним виходом на міжнародний ринок, а в постійній взаємодії суб'єктів господарювання як у межах країн, так і з відповідними суб'єктами інших держав світу.

Під впливом НТР міжнародні економічні відносини постійно розширюються, набирають масштабності та комплексності, із суто зовнішньоторговельних трансформуються у промислове та науково-технічне співробітництво. Співробітництво у сфері торгівлі, промислового виробництва, науки і техніки на стабільній великомасштабній, комплексній і довготривалій основі є об'єктивною потребою сучасного етапу розвитку цивілізації.

Міжнародні економічні зв'язки різняться як за предметним змістом, так і за суб'єктами. Термін “міжнародні економічні відносини” є узагальнюючим і охоплює *торговельні, виробничі, науково-*

технічні, валютні, кредитні, транспортні, інвестиційні (наприклад, рух капіталу) та *інші господарські зв'язки*, що відбуваються на міжнародному рівні.

1.3 ПРЕДМЕТ МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРАВА

Предметом міжнародного економічного права є міжнародні економічні відносини: як дво-, так і багатосторонні. У межах міжнародного економічного права міжнародними вважаються відносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного публічного права. Економічні відносини є комерційними в широкому розумінні. Отже, усі відносини сфери міжнародного публічного права, де присутній комерційний елемент, належать до сфери дії міжнародного економічного права. Такими елементами є купівля-продаж, оренда, підряд, міна, найм, позика, лізинг, франшиза та перевезення. Наприклад, норми транспортних конвенцій щодо міжнародних перевезень пасажирів і вантажів належать до міжнародного економічного права, якщо вони стосуються торговельно-економічних відносин між суб'єктами міжнародного права.

Об'єктивними передумовами міжнародно-правового регулювання економічних відносин є наявність суверенних держав та інших суб'єктів міжнародного права, необхідність підтримки та розвитку зв'язків між ними в економічній сфері. Міжнародно-правове регулювання відбувається як процес впливу норм міжнародного публічного права на систему міждержавних економічних зв'язків з метою наведення і підтримки певного бажаного порядку.

Міжнародне право є незамінним інструментом організації міжнародних економічних відносин. Воно є свідомим узгодженим впливом держав на їх розвиток у потрібному напрямі.

Ще у Стародавньому Римі поряд з національним цивільним правом (*jus civile*), яке поширювалося лише на римських громадян, виникла система правових норм, що регулювали відносини у сфері міжнародної торгівлі (від лат. *jus gentium* — право народів). Щоправда, право народів було національним, а не міжнародним. В епоху Юстиніана цивільне право та право народів злилися в єдине римське цивільне право. У Стародавньому Римі міжнародна торгівля не була пріоритетною, оскільки римляни віддавали перевагу пограбуванню інших народів, а не підтримці відносин з ними на

комерційній основі. За такої політики у Римі був відсутній проша-рок купців [14, 11].

У Європі саме завдяки діяльності купців склалося міжнародне регулювання їхньої діяльності. З'явилося міжнародне купецьке право (*jus mercatorum*), яке занепало у XVIII ст., оскільки дії абсолютних монархів виявили тенденцію до його “націоналізації”. Монархам не подобалося, щоб право творив хтось інший, а не вони.

Першою країною Європи, яка надала торговельним звичаям силу закону, є Франція. Французький торговельний кодекс 1808 р. сприяв уніфікації торговельного права європейських країн.

Історія міжнародних відносин свідчить, що перші спеціально присвячені торгівлі міжнародні договори з'явились у XVII ст. На початок XX ст. міжнародне публічне право у сфері економіки опрацювало низку спеціальних принципів, інститутів і міжнародно-правових доктрин: “рівних можливостей”, “відкритих дверей”, “капітуляції”, “консульської юрисдикції”, “національного режиму”, “режиму найбільшого сприяння”, “набутих прав”, “недискримінації” та ін. Вони відбивали суперечливість інтересів вільної торгівлі та політики монополізації колоніальних та інших зовнішніх ринків, протекціонізм власних ринків.

Із зародженням нових форм міжнародного економічного співробітництва з'явились нові (окрім торговельних) види міжнародних економічних договорів. Створено численні міжнародні економічні організації. У другій половині XX ст. у Європі було створено дві міжнародні організації, метою яких стала економічна інтеграція їх членів, — Рада Економічної Взаємодопомоги та Європейське Економічне Співтовариство. У жовтні 1947 р. вперше в історії людства було укладено багатосторонній торговельний договір — Генеральну угоду з тарифів і торгівлі (ГАТТ).

Окремі фахівці-міжнародники вважають, що міжнародне економічне право на початок 70-х років XX ст. було самостійною галуззю міжнародного публічного права. Хоча існують й інші думки: дехто вважає, що міжнародне економічне право як галузь міжнародного публічного права перебуває на стадії формування.

Отже, ***міжнародне економічне право*** — це галузь міжнародного публічного права, яка є сукупністю принципів і норм, що регулюють відносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного права і є їх узгодженим волевиявом.

Норми міжнародного економічного права спрямовані на сприяння безперешкодному здійсненню державами їх суверенних прав

у галузі міжнародних економічних відносин, рівноправному співробітництву держав незалежно від соціально-економічних систем і політичних режимів, економічному прогресу планети в цілому та країн, що розвиваються, зокрема.

Оскільки міжнародне економічне право є галуззю міжнародного публічного права, то ці сфери мають спільних суб'єктів — держави та подібні їм утворення, а також правосуб'єктні міждержавні організації. Серед останніх слід особливо виокремити заклади інтеграційного типу, найяскравішим прикладом яких є Європейський Союз (ЄС). Цей союз, як відомо, має тенденцію до перебирання на себе правоповноважень держав-членів. Він від свого імені укладає міжнародні торговельні договори і є колективним учасником багатосторонніх економічних міжнародних договорів та організацій.

1.4 КОНЦЕПЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРАВА

Скільки фахівців з міжнародного економічного права, стільки й точок зору на його предмет, суб'єкти, систему та значення. Але якщо серед розмаїття поглядів зазначених фахівців спробувати виокремити найголовніше, то вирізняються дві основні концепції міжнародного економічного права [11, 7–8].

Згідно з *першою концепцією* міжнародне економічне право є галуззю міжнародного публічного права, а економічні відносини суб'єктів міжнародного права — її предметом. Цієї концепції дотримуються Г. Шварценбергер, Я. Броунлі (Велика Британія), П. Верлорен ван Темаат (Нідерланди), В. Леві (США), П. Вейль (Франція), П. Піконе (Італія), І. Перетерський, М. Богуславський, Г. Тункін, Д. Фельдман, Є. Усенко, Г. Бувайлик, В. Лісовський (Росія).

Зокрема, на думку Г. Шварценбергера, міжнародне економічне право має такі компоненти: володіння природними ресурсами та їх використання; виробництво та розподіл товарів; “невидимі” міжнародні угоди господарського або фінансового характеру; кредити та фінанси; відповідні послуги; статус і організація суб'єктів, що здійснюють таку діяльність.

За Г. Шварценбергером, міжнародне економічне право охоплює лише ті економічні аспекти, які є об'єктом впливу міжнародного публічного права. Він виключає внутрішнє регулювання з огляду на те, що воно не створює єдині для всіх держав норми і принципи.

Нідерландський правник П. Темаат вважав, що до міжнародного економічного права не можна зараховувати норми національного зовнішньоекономічного законодавства та норми міжнародного приватного права.

Друга концепція, можливо, поширеніша. Згідно з нею міжнародне економічне право розглядається як галузь не лише публічного, а й міжнародного приватного права, як галузь не лише міжнародного публічного права, а й частина національного права. Прихильники цієї концепції вважають, що міжнародне економічне право поширюється на суб'єктів не лише публічного права, а й приватного, які беруть участь у відносинах комерційного характеру, що виходять за межі однієї держави.

Відомими прихильниками цієї концепції є, наприклад, А. Левенфельд (США), Г. Еллер, В. Фікентшер, П. Фішер (Німеччина), В. Фрідман, Е. Пітерсман (Велика Британія), П. Рейтер (Франція) та ін.

В. Фікентшер у двотомній праці “Господарське право” (1983) зазначав, що будь-яка пов'язана з міжнародною економікою правова норма є нормою міжнародного економічного права.

Курси лекцій, підручники і монографії, що відбивають таку концепцію, як правило, називають “International Business Law” (“Міжнародне підприємницьке право”), а не “International Economic Law” (“Міжнародне економічне право”). Зокрема, у англomовному підручнику (США) “Contemporary Business Law” (“Сучасне підприємницьке право”) зазначається, що міжнародне підприємницьке право охоплює право різних суверенних держав, законодавство, прийняте регіональними торговельними співтовариствами на кшталт Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС), та законодавство, що є результатом дво- та багатосторонніх договорів суверенних держав [20].

Друга концепція має багато спільного з теоріями транснаціонального права, спрямованими на те, щоб зрівняти держави і транснаціональні корпорації як суб'єкти міжнародного права.

Ще одна концепція пов'язана з іменем українського юриста академіка В. Корецького. Вона є поєднанням розглянутих двох концепцій. В. Корецький міжнародне господарське право вважав комплексною міжгалузевою дисципліною, що покликана регулювати міжнародні публічно- та цивільно-правові відносини. Цю концепцію було розроблено у 20-х роках.

Правники з країн, що розвиваються, намагаються обґрунтувати власні концепції “міжнародного права розвитку”, “права економічного розвитку” та аналогічні. У цих концепціях окрім регулювання

економічних відносин розглядаються політичні, соціальні та культурні аспекти, причому наголошується на пільгових правах економічно відсталих країн світу. Прихильниками таких концепцій є М. Беджуан (Алжир), О. Ріверро (Перу), М. Булаїч (Югославія) та ін. Ці концепції не можна вважати логічно послідовними. Вони ставлять під сумнів універсальність дії сучасного міжнародного публічного права.

Відомий французький юрист-компаративіст Е. Ламберт та його учні висунули ідею нового автономного купецького права (*lex mercatoria*). Цю ідею було втілено в концепції на Першому міжнародному конгресі порівняльного права, що відбувся у 1900 р. Після Другої світової війни певний внесок у розвиток цієї концепції зробили К. Шмітгофф (Велика Британія), Ф. Кан та Фушар (Франція) [14, 21].

До джерел автономного купецького права прихильники останньої концепції зараховують міжнародні конвенції, типові закони (що розроблюються на міжнародному рівні), міжнародні торговельні звичаї, загальні принципи права, рекомендаційні рішення міжнародних організацій, арбітражні рішення.

Фахівці зазначають, що прихильники концепції автономного купецького права поки що не спромоглися подати її у вигляді упорядкованої, універсальної та загальновизнаної системи правових норм. Можливо, за цією концепцією майбутнє. Проте між бажанням і реальністю — велика дистанція.

1.5

СИСТЕМА МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРАВА

Як зазначалося, міжнародне економічне право є галуззю міжнародного публічного права. Воно перебуває у функціонально-структурних та взаємозумовлених і залежних зв'язках з іншими галузями міжнародного права — повітряним, морським, космічним та ін.

У міжнародному економічному праві виокремлюються підгалузі: торговельне, валютне, міжнародне, транспортне та ін. Як і в кожній галузі права, у системі міжнародного економічного права первинним елементом є норма; споріднені норми групуються в інститути.

Як навчальна дисципліна міжнародне економічне право складається із загальної та особливої частин. У загальній частині розглядаються суб'єкти, об'єкти, принципи та джерела міжнародного економічного права (тобто аспекти, що сприяють розумінню галузі в цілому), а в особливій — його підгалузі.

**2.1 ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА ДЖЕРЕЛ
МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРАВА**

Джерела міжнародного права — це форми фіксації (зовнішнього відбиття) норм міжнародного права, створених узгодженим волевиявленням суб'єктів. Низка чинників вказує на те, що джерела міжнародного права є єдиними за суттю — їх основу становить угода суб'єктів.

У ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН зазначені такі основні джерела міжнародного права в сучасному міжнародному публічному праві: міжнародний договір, міжнародно-правовий звичай, визнані всіма націями загальні принципи права, міжнародні судові рішення та доктринальні праці найавторитетніших фахівців з міжнародного права різних націй. Роль допоміжного засобу для визначення норм міжнародного права відіграють резолюції міжнародних організацій, які мають характер рекомендацій. Сучасне міжнародне право формувалось протягом останніх чотирьох століть [21, 707].

У літературі зустрічається також термін “міжнародне законодавство”. Його прихильники визнають, що міжнародне законодавство відсутнє, оскільки немає міжнародного органу, який би створював імперативні норми. Цим умовним терміном позначають міжнародні договори та рішення міжнародних організацій.

Поняття “міжнародне законодавство” охоплює міжнародно-правові акти універсального (планетарного) та регіонального характеру. Міжнародне законодавство формується як процес міжнародної уніфікації права. Завдяки міжнародній уніфікації ліквідуються відмінності в регулюванні відносин і економічного характеру, внаслідок чого створюється одноманітне міжнародне економічне право.

2.2

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЖЕРЕЛ МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРАВА

Основними джерелами міжнародного публічного права (нагадаємо, що його галуззю є й міжнародне економічне право) є міжнародний договір і міжнародно-правовий звичай. Форми регламентації взаємовідносин держав у міжнародному економічному праві відбивають загальний стан сучасного міжнародного публічного права. Міжнародний договір має пріоритетне значення серед джерел міжнародного економічного права. Цей пріоритет пояснюється не лише сучасними тенденціями розвитку міжнародного публічного права, а й специфікою міжнародних економічних відносин, які зароджувалися, усталювалися та розвивалися переважно як договірні та двосторонні.

Серед двосторонніх договорів, що регулюють міжнародні економічні відносини, є і так звані рамкові договори загальнополітичної спрямованості. Це передусім договори про дружбу, співробітництво та взаємну допомогу. У них окрім політичних зобов'язань сторін фіксуються зобов'язання, пов'язані з розширенням економічного співробітництва.

Отже, міжнародне публічне право загалом, і міжнародне економічне право зокрема, — це право писане. Звичай відіграє обмежену роль у сфері регулювання міжнародних економічних відносин, оскільки підтримка широкого розмаїття стандартів міжнародного публічного права не сприяє застосуванню звичаєвого права. У цьому зв'язку потрібно зазначити, що усталені, усім зрозумілі й ніби такі, що ні в кого не викликають сумнівів, основні принципи міжнародного права (повага до державного суверенітету, рівноправність, обов'язкове дотримання міжнародних договорів та ін.) держави намагаються регулярно включати як у дво-, так і в багатосторонні договори та інші акти. Переваги писаного документа над усним словом очевидні.

Писане право може народжувати звичай. Це відбулося принаймні двічі. У процесі еволюції міжнародного права на основі договорів і практики держав з'явилися звичаї про свободу морів під час війни і миру та про застосування до іноземців національного режиму.

На думку окремих фахівців, допоміжні джерела міжнародного права — резолюції міжнародних організацій, рішення міжнародних судів та арбітражів, внутрішньодержавні закони, рішення національних судів, доктрини — не є джерелами права, оскільки не вважаються результатом процесу створення міжнародно-правових норм. Ці фахівці твердять, що процес формування договірних норм міжнародного права та відповідних норм, що базуються на звичаях, складається з двох етапів: на першому узгоджується волевияв держав щодо правил поведінки, а на другому ці правила визначаються як міжнародно-правова норма.

Якщо виходити з того, що допоміжні джерела міжнародного права не є власне джерелами, то постає питання про їх правову природу. Фахівці зазначають, що так звані допоміжні джерела або є певними стадіями у процесі утворення міжнародно-правових норм, або впливають на перебіг зазначеного процесу, або допомагають встановити існування чи зміст норми міжнародного права.

Резолюції міжнародних організацій, як правило, мають рекомендаційний характер. Відповідно до ст. 10 Статуту ООН її Генеральна Асамблея з основних питань діяльності ООН формує лише рекомендації. Такі норми не є імперативними. Їх виконання не може здійснюватися примусово. Вони надають правомірності діям, які були б неправомірними за відсутності рекомендаційної норми. Наприклад, Конференція ООН з торгівлі та розвитку 1964 р. рекомендувала надавати преференційні митні пільги країнам, що розвиваються. Якби не було цієї рекомендації, то винятки на користь країн, що розвиваються, з режиму найбільшого сприяння були б незаконними.

Західні фахівці з міжнародного права назвали рекомендаційні норми “м’яким законодавством” (тобто не обов’язковим, але таким, що має юридичне значення). Як свідчить досвід, резолюції Генеральної Асамблеї ООН використовують при розробці міжнародних договорів. Текст рекомендацій трансформується в текст статей договору. Положення резолюцій часто набувають обов’язкового характеру з огляду на те, що відбувається процес створення норм права за допомогою звичаю.

Резолюції можуть застосовуватись і для констатування чи тлумачення чинних міжнародно-правових норм.

Нагадаємо, що рішення окремих організацій мають обов’язковий характер. Наприклад, рішення Ради Європейського Союзу є обов’язковими для держав-учасниць.

Обов'язкову правову силу мали рекомендації та рішення колишньої Ради Економічної Взаємодопомоги.

Значну кількість рекомендацій з питань міждержавного економічного співробітництва приймають органи ООН та установи, що входять до її системи (наприклад, ЮНКТАД, ЮНІДО). Хоча рішення цих організацій мають рекомендаційний характер, проте істотним є їх морально-політичне значення, оскільки рекомендації поширюються на більшість держав планети, що входять до відповідних організацій.

Фундаментальними для міжнародного економічного права є такі прийняті Генеральною Асамблеєю ООН у 1974 р. документи, як Хартія економічних прав та обов'язків держав, Декларація про новий міжнародний економічний порядок, Програма дій щодо встановлення нового міжнародного економічного порядку, а також резолюція Генеральної Асамблеї ООН 1979 року “Об'єднання і прогресивний розвиток принципів і норм міжнародного права, які стосуються правових аспектів нового міжнародного економічного порядку”. Фахівці зазначають, що ці документи, виконуючи в цілому позитивну роль щодо забезпечення справедливих недискримінаційних економічних відносин, містять і необґрунтовані положення. Це, зокрема, стосується солідарної відповідальності всіх розвинених держав за наслідки колоніалізму, перерозподілу світового суспільного продукту на користь країн, що розвиваються, шляхом прямих фінансових відрахувань.

Вимоги країн, що розвиваються, спрямовані на досягнення трьох груп цілей: *по-перше*, визнання світовим співтовариством таких принципів, як повний і постійний суверенітет держав над їх природними ресурсами, суверенна рівність, свобода вибору економічної і соціальної системи та недопущення дискримінації на цій підставі іншими країнами чи міжурядовими організаціями світу; *по-друге*, надання цим країнам можливості відігравати належну роль у міжнародному процесі прийняття рішень (ця претензія передусім передбачає такі організації, як Міжнародний валютний фонд і Світовий банк); *по-третє*, задоволення вимог цих країн щодо конкретних економічних сфер світового ринку.

Важливими нормотворчими документами з точки зору міжнародного економічного права є також резолюції Генеральної Асамблеї ООН та її органів щодо міжнародної економічної безпеки.

“Міжнародна економічна безпека” — це такий стан міждержавних економічних відносин, коли існують надійні матеріальні та пра-

вові гарантії захисту економічних інтересів кожної держави від неправомірного застосування економічної сили з боку інших держав, міжнародних організацій і транснаціональних корпорацій.

Система міжнародної економічної безпеки має базуватися на міцному правовому фундаменті — сукупності універсальних, регіональних і двосторонніх норм, що забезпечують ефективне запобігання та присічення дискримінації й інших негативних намагань вирішити міжнародні економічні проблеми, спираючись на силу.

Система міжнародної економічної безпеки, як і система міжнародної безпеки загалом, може бути створена та функціонувати лише на основі неухильного дотримання основних принципів міжнародного права і спеціальних принципів міжнародного економічного права.

Опрацьованими вважаються норми інституту міжнародної економічної безпеки, які забороняють застосування економічної сили з політичних міркувань, дискримінацію, демпінг, обмежують використання протекціоністських засобів, забезпечують реалізацію суверенних прав держав щодо їх природних ресурсів.

Найважливішими міжнародно-правовими актами, що стосуються інституту міжнародної економічної безпеки, є такі:

- “Відмова від примусових економічних заходів” (резолюція IV сесії ЮНКТАД, 1983 р.);
- “Економічні заходи як засіб політичного та економічного примусу стосовно країн, що розвиваються” (резолюція 38-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН, 1983 р.);
- “Про заходи зміцнення довір’я в міжнародних економічних відносинах” (резолюція 39-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН, 1984 р.);
- “Міжнародна економічна безпека” (резолюція 40-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН, 1985 р.);
- “Міжнародна економічна безпека” (резолюція 42-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН, 1987 р.).

До джерел міжнародного економічного права належить також Лімська декларація про промисловий розвиток і співробітництво, прийнята в 1975 р. Конференцією ООН з промислового розвитку (ЮНІДО).

Рішення міжнародних судів-арбітражів є актами застосування міжнародно-правових норм до конкретних випадків. З цього випливає відсутність у них правотворчого характеру. Зокрема, ст. 59 Статуту Міжнародного суду ООН передбачає, що рішення цього

суду обов'язкові лише для сторін, що беруть участь у справі й лише стосовно цієї справи.

До компетенції Міжнародного суду ООН належить також підготовка консультаційних висновків з юридичних питань. Такі висновки мають факультативний характер.

Рішення міжнародних судів можуть вважатися міжнародними прецедентами і використовуватися для тлумачення міжнародно-правових норм.

Зрозуміло, що певна держава може визнати норму внутрішньо-державного закону іншої країни чи рішення її національного суду як норму міжнародного права.

Не всі положення договорів, а тим більше рішення міжнародних організацій чи звичаї, можна вважати правовими нормами. Положення ж, які є нормами, можуть мати різну силу — імперативну, диспозитивну, рекомендаційну.

Особливою формою нормотворчості в межах ООН є кодекси та правила поведінки (*codes of conduct, sets of rules, guidelines*). Вони схвалюються резолюціями ООН. Прикладом є такі документи: Кодекс узгоджених на багатосторонній основі справедливих принципів правил для контролю за обмежувальною діловою практикою (ухвалений Генеральною Асамблеєю у 1980 р.); Кодекс поведінки в галузі технології та Кодекс поведінки для транснаціональних корпорацій (розроблені та ухвалені ЮНКТАД).

Одним з перших є Кодекс проведення лінійних конференцій. Його також розробила ЮНКТАД 1974 р. Він стосується організації лінійних перевезень у галузі торговельного мореплавства.

Коротко зупинимося на правових актах ЄС та Співдружності Незалежних Держав (СНД).

У межах ЄС приймаються переважно такі правові акти: положення (*regulations*), директиви (*directives*) та рішення (*decisions*) [12]. Найвищу юридичну силу мають *положення*. Вони є обов'язковими для всіх держав-членів. *Директиви* формулюють норми права, обов'язкові для ЄС загалом, а країнам-членам надають можливість трансформувати їх у норми національного законодавства. *Рішення* є переважно адміністративними актами і не вважаються нормами права.

Основним видом актів, що регулює міждержавні відносини країн-членів СНД, є дво- та багатосторонні договори.

Як організація СНД приймає протокольні рішення та протоколи. Вони не мають наддержавного характеру, а спрямовані на узгодження точок зору та координацію дій держав. Рішення органів СНД мають допоміжний характер або стосуються внутрішніх питань організацій. Серед рішень Ради глав держав і Ради глав урядів є й такі, що безпосередньо впливають на відповідні угоди суверенних держав.

Міжпарламентська асамблея країн СНД приймає рекомендаційні законодавчі акти. Це не що інше, як модельні закони. Наприклад, на 5-му пленарному засіданні Міжпарламентської асамблеї (29 жовтня 1994 р.) було прийнято першу частину Модельного цивільного кодексу країн СНД, на 6-му пленарному засіданні (13 травня 1995 р.) — другу.

Стосовно суб'єктів торговельного обороту в межах СНД прийняті:

- Угода про сприяння у створенні та розвитку виробничих, комерційних, кредитно-фінансових, страхових і змішаних транснаціональних об'єднань (Москва, 15.04.94);
- Конвенція про транснаціональні корпорації (Москва, 06.03.98).

Відносини у сфері купівлі-продажу регулюють такі акти:

- Угода про створення зони вільної торгівлі (Москва, 15.04.94);
- Правила визначення країни походження товару (Москва, 24.09.93);
- Угода про співробітництво в галузі зовнішньоекономічної діяльності (Ташкент, 15.05.92);
- Угода про реекспорт товарів і порядок видавання дозволів на реекспорт (Москва, 15.04.94);
- Угода про загальні умови поставок товарів між організаціями СНД (Київ, 20.03.92).

У сфері виробничої кооперації укладені:

- Угода про загальні умови і механізм підтримки розвитку виробничої кооперації підприємств і галузей СНД (Ашгабат, 23.12.93);
- Примірні угода про виробничу кооперацію між суб'єктами СНД (Москва, 15.04.94).

У сфері перевезень укладені такі міждержавні акти:

- Угода про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних та інших відходів (Москва, 12.04.96);
- Конвенція про міжнародні автомобільні перевезення пасажирів та багажу (Бішкек, 09.10.97).

У сфері цінних паперів укладено Угоду про регулювання між-державного ринку цінних паперів (Мінськ, 22.01.93).

Щодо недобросовісної конкуренції та обмежувальної ділової практики укладені:

- Угода про узгодження антимонопольної політики (Москва, 12.03.93);
- Договір про проведення узгодженої антимонопольної політики (Ашгабат, 23.12.93).

У сфері інвестицій укладені такі акти:

- Угода про взаємне визнання прав регулювання відносин власності (Бішкек, 10.10.92);
- Договір про створення Економічного союзу (Москва, 24.09.93);
- Угода про співробітництво у сфері інвестиційної діяльності (Ашгабат, 24.12.93);
- Конвенція про захист прав інвестора (Москва, 28.03.97).

Міждержавні акти, що стосуються розв'язання господарських спорів:

- Угода про порядок розв'язання спорів, пов'язаних зі здійснен-ням господарської діяльності (Київ, 20.03.92);
- Конвенція про правову допомогу і правові відносини з цивільних, кримінальних та сімейних справ (Мінськ, 22.01.93);
- Угода про порядок взаємного виконання рішень арбітражних, господарських і економічних судів на території СНД (Москва, 06.03.98).

У сфері інтелектуальної власності укладені:

- Угода про заходи з охорони промислової власності та створення Міждержавної ради з питань охорони промислової власності (Москва, 12.03.93);
- Угода про співробітництво у сфері охорони авторського пра-ва і суміжних прав (Москва, 24.09.93);
- Євразійська патентна конвенція (Москва, 09.09.94).

**3.1 ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ
МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРАВА**

Принцип (від лат. *principium* — початок, основа) — це основне, визначальне положення певної теорії, вчення, а також керівна ідея, основне правило діяльності.

Слово “система” (від грецьк. *sýstema* — ціле, що складене з окремих частин) має багатогранне значення. Це передусім множина закономірно пов’язаних один з одним елементів (предметів, явищ, поглядів, принципів, знань тощо). Це також порядок, зумовлений планомірним правильним розташуванням частин у певному зв’язку і чіткій послідовності дій.

Система принципів міжнародного економічного права складається з двох великих груп — основні (загальні) та спеціальні принципи.

До основних принципів міжнародного економічного права належать основні принципи міжнародного публічного права. Останнє, як відомо, є ширшим поняттям, ніж перше: міжнародне економічне право є галуззю міжнародного публічного права, а не окремою гілкою права.

Загальні принципи міжнародного економічного права:

- 1) мирного співіснування;
- 2) суверенної рівності держав;
- 3) співробітництва держав;
- 4) невторчання;
- 5) сумлінного виконання міжнародних зобов’язань;
- 6) взаємної вигоди.

Спеціальні принципи міжнародного економічного права:

- 1) розвитку економічних і науково-технічних відносин між державами;

- 2) юридичної рівності та неприпустимості економічної дискримінації держав;
- 3) свободи вибору форми організації зовнішньоекономічних зв'язків;
- 4) невід'ємного суверенітету держав над власними природними та іншими ресурсами, а також економічною діяльністю;
- 5) нації найбільшого сприяння;
- 6) національного режиму.

На принципах міжнародного економічного права створюються принципи зовнішньоекономічної діяльності держав світу. Принципи міжнародного економічного права запозичуються для формулювання, наприклад, мети і завдань зовнішньоекономічної діяльності.

Принципи зовнішньоекономічної діяльності України зафіксовані, зокрема, у ст. 2 Закону України “Про зовнішньоекономічну діяльність”, який було прийнято 16 квітня 1991 р. та до якого неодноразово вносилися зміни та доповнення.

У розд. I “Основи міжнародних економічних відносин” Хартії економічних прав і обов'язків держав (далі — Хартія) від 12 грудня 1974 р. зазначається, що економічні, а також політичні й інші відносини між державами регулюватимуться, зокрема, такими принципами:

- суверенітет, територіальна цілісність та політична незалежність держав;
- суверенна рівність усіх держав;
- ненапад;
- невтручання;
- взаємна і рівна вигода;
- мирне співіснування;
- рівноправність і самовизначення народів;
- мирне регулювання спорів;
- усунення несправедливостей, що виникають через застосування сили, які позбавляють націю природних засобів, необхідних для її нормального розвитку;
- сумлінне виконання міжнародних зобов'язань;
- повага прав людини та основних свобод;
- відсутність потягу до гегемонії та сфер впливу;
- сприяння міжнародній соціальній справедливості;
- міжнародне співробітництво з метою розвитку;
- вільний доступ до моря та з нього для країн, що не мають виходу до моря, у межах зазначених принципів.

Набір принципів досить широкий. Він свідчить про різнобічність багатопланові зусилля світового товариства, а також про нечітку структуру Хартії. У ній багато повторів і паралелізмів, тому що до укладання Хартії 1974 р. було залучено тисячі фахівців і політиків усього світу.

Наведені в Хартії принципи стосуються переважно загальних принципів міжнародного публічного права.

У юридичній літературі існує й інша класифікація принципів міжнародного економічного права. До першої групи зараховують принципи, які безпосередньо впливають з основних принципів міжнародного публічного права і дотримання яких, як правило, є загальнообов'язковим. Другу групу принципів становлять договірні принципи, тобто такі, що діють у взаємовідносинах держав лише тоді, коли відповідні держави взяли на себе конкретні договірні зобов'язання щодо їх дотримання у дво- чи багатосторонніх відносинах.

Загальні принципи відомі ще як “когентні”. Їх походження є звичаєво-правовим і згодом фіксується в договірному порядку. Спеціальні ж принципи мають конвенційний характер, їх дієвість базується на включенні до відповідних міжнародних договорів.

3.2 НОРМАТИВНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРАВА — ВАЖЛИВА УМОВА ЇХ ДОТРИМАННЯ

У багатьох статтях розд. II “Економічні права та обов'язки держав” Хартії відбито не лише загальні, а й спеціальні принципи міжнародного економічного права. Зауважимо, що принципи існують для того, щоб ними керувалися. Вони відбиваються в нормах права (у розглядуваному випадку — у нормах міжнародного публічного права), які, зокрема, фіксуються в міжнародно-правових актах. Перевтілення принципів у письмово зафіксовані норми права є важливою запорукою дотримання відповідних норм. Логіка тут така: закріпити, щоб знати, як діяти.

Наведемо переклад зазначеного розділу з нашими зауваженнями. Офіційний текст статей 1–28 Хартії прокурсивлено.

Стаття 1. *Кожна держава має суверенне і невід'ємне право вибирати власну економічну систему, а також власну політич-*

ну, соціальну і культурну системи згідно з волею свого народу, без втручання або застосування сили чи погрози ззовні в будь-якій формі.

Юридичне значення Хартії та інших документів про встановлення нового економічного порядку полягає в тому, що незважаючи на рекомендаційний характер норм цих документів згадані норми визнані державами. Ці принципи фіксуються у дво- та багатосторонніх економічних угодах. Принципи набирають статусу загально-визнаних.

Дотримання принципу невтручання виключає можливість використання будь-яких санкцій, запровадження ембарго та інших обмежень, спрямованих проти певної країни чи групи держав. Принцип невтручання зафіксований і в конституціях окремих країн. На практиці цей міжнародно-правовий принцип часто порушується.

Принцип незастосування сили посідає чільне місце в системі принципів Статуту ООН. Цей принцип вважається розвитком принципу ненападу. Принцип було підтверджено, розвинуто та конкретизовано у численних дво- та багатосторонніх міжнародних документах.

Стаття 2. *Кожна держава має і повинна вільно здійснювати повний постійний суверенітет над усіма своїми багатствами, природними ресурсами та економічною діяльністю, включаючи право на володіння, використання та експлуатацію.*

Кожна держава має право:

- а) регулювати і контролювати іноземні інвестиції в межах дії своєї національної юрисдикції згідно з власними законами та постановами і відповідно до власних національних цілей та першочергових завдань. Жодна держава не повинна змушуватися до надання пільгового режиму іноземним інвестиціям;*
- б) регулювати і контролювати діяльність транснаціональних корпорацій у межах дії власної національної юрисдикції та вживати заходів для забезпечення того, щоб така діяльність не суперечила її законам, нормам та постановам і відповідала її економічній та соціальній політиці. Транснаціональні корпорації не повинні втручатись у внутрішні справи приймаючої держави. Кожна держава повинна з урахуванням усіх власних суверенних прав співробітничати з іншими державами щодо здійснення права, викладеного в цьому підпункті;*

в) націоналізувати, експропріювати або передавати іноземну власність. У цьому разі держава, яка застосовує такі заходи, має сплачувати відповідну компенсацію з урахуванням її відповідних законів і постанов та всіх обставин, які ця держава вважає доречними. У будь-якому разі, коли питання про компенсації спричинюються до спору, він має врегульовуватися згідно з внутрішнім правом націоналізуючої держави і її судами, якщо лише всі заінтересовані держави добровільно і за взаємною згодою не досягнуть домовленості щодо пошуків інших мирних засобів врегулювання на основі суверенної рівності і відповідно до принципу вільного вибору засобів.

Принцип невід'ємного суверенітету держав щодо їх природних ресурсів є конкретизацією принципу суверенної рівності держав. Цей принцип передбачає повний постійний суверенітет держав щодо всіх їх природних багатств та економічної діяльності; надає державам право на володіння, використання і експлуатацію їх багатств і ресурсів.

Окрім Хартії елементи цього принципу зафіксовані в Декларації про встановлення нового міжнародного економічного порядку та в інших міжнародно-правових угодах.

Стаття 3. *При розроблюванні природних ресурсів, що належать двом чи більше країнам, кожна з них зобов'язана співробітничати на основі системи інформації та попередніх консультацій з метою досягнення оптимального використання цих ресурсів, не завдаючи шкоди законним інтересам інших країн.*

Дехто з фахівців у сфері міжнародного права вважає, що принцип співробітництва держав має не правовий, а декларативний характер. Можливо, в історичному минулому співробітництво було добровільною акцією держави. Проте враховуючи Статут ООН та інші міжнародно-правові документи, можна стверджувати, що добровільний акт перетворився на правовий обов'язок. Держави повинні використовувати методи співробітництва для вирішення існуючих між ними проблем, а не вдаватися до конфронтації.

Стаття 4. *Кожна країна має право брати участь у міжнародній торгівлі та інших формах економічного співробітництва незалежно від будь-яких відмінностей у політичних, економічних і соціальних системах. Жодна держава не підлягає будь-якій дискримінації, що базується лише на таких відмінно-*

стях. При здійсненні міжнародної торгівлі та інших форм економічного співробітництва кожна держава вільно обирає форми організації власних зовнішньоекономічних відносин і укладає дво- та багатосторонні угоди, що відповідають їх міжнародним зобов'язанням і потребам міжнародного економічного співробітництва.

Зазначимо, що принцип співробітництва держав передбачає таке: економічне співробітництво є вільним від дискримінації.

Принцип співробітництва держав вважається невід'ємною складовою значно ширшого принципу міжнародного економічного права — мирного співіснування.

Стаття 5. *Усі держави мають право об'єднуватися в організації виробників товарів з метою розвитку власної національної економіки, досягнення стабільного фінансування цього розвитку та для досягнення власних цілей сприяти забезпеченню неухильного розвитку світової економіки, зокрема, шляхом підвищення темпів розвитку країн, що розвиваються. Тому всі держави зобов'язані поважати це право, утримуючись від застосування таких економічних і політичних заходів, які б обмежували це право.*

Принцип свободи вибору форми організації зовнішньоекономічних зв'язків надав можливість вільного вибору бажаних форм співробітництва в зовнішньоекономічних відносинах. Цей принцип тісно пов'язаний з більш загальним принципом — свободою вибору соціально-економічної системи. Останній же, у свою чергу, впливає з таких основних принципів міжнародного права, як суверенна рівність держав, рівноправність і самовизначення народів, невтручання у внутрішні справи держав та ін.

Існує понад двадцять міжнародних товарних угод країн-виробників (експортерів) сировинних товарів, зокрема укладених на регіональній основі.

Найвідомішою міжнародною організацією держав-експортерів є Організація країн — експортерів нафти — ОПЕК (див. тему 5).

Стаття 6. *Держави зобов'язані сприяти розвитку міжнародної торгівлі товарами, зокрема, за допомогою угод і укладення довгострокових багатосторонніх товарних угод, якщо це доцільно, і з урахуванням інтересів виробників і споживачів. Усі держави несуть відповідальність за сприяння регулярному потоку та доступу до всіх комерційних товарів, що продаються*

за стійкими, вигідними і справедливими цінами, підтримуючи в такий спосіб справедливий розвиток світової економіки та особливо враховуючи при цьому інтереси країн, що розвиваються.

Принцип національного режиму передбачає, що на основі взаємності фізичні та юридичні особи іноземної держави повністю або частково прирівнюються у правах до фізичних та юридичних осіб певної держави. Національний режим з окремих видів прав може надаватися певною державою і в односторонньому порядку на основі її внутрішнього законодавства.

Стаття 7. *Кожна держава несе основну відповідальність за сприяння економічному, соціальному та культурному розвитку свого народу. З цією метою кожна держава має право і несе відповідальність за вибір цілей і засобів розвитку, повну мобілізацію і використання власних ресурсів, упровадження прогресивних економічних і соціальних реформ, а також забезпечення повної участі свого народу у прогресі й вигодах розвитку. Держави зобов'язані індивідуально і сумісно співробітничати для того, щоб усунути перешкоди, що заважають такій мобілізації і використанню.*

Державний суверенітет сучасна правнича наука і практика давно вже не трактують як щось абсолютне — таке, що нічим не обмежується, не відчужується, не ділиться тощо. Абсолютного суверенітету немає, є суверенітет, обмежений реальними чинниками.

Стаття 8. *Держави мають співробітничати у справі сприяння раціональним і справедливим міжнародним економічним відносинам та заохочення структурних перетворень у контексті гармонічної світової економіки відповідно до потреб та інтересів усіх країн, особливо тих, що розвиваються, і з цією метою вживати належних заходів.*

Правові режими “рівних можливостей”, “відчинених дверей”, “капітуляцій”, що застосовувалися в історичному минулому до відносин розвинених держав і формально чи фактично залежних від них країн світу, нині не можуть вважатися правомірними, оскільки суперечать принципам суверенної рівності, поваги до прав, властивих суверенітету, невтручання у внутрішні справи тощо.

Стаття 9. *На всі держави покладається обов'язок співробітничати в економічній, соціальній, культурній та технічній галу-*

зях з метою сприяння економічному і соціальному прогресу всіх країн світу, зокрема тих, що розвиваються.

Співробітництво в галузі економіки, науки і техніки має розвиватися між державами на основі рівності та взаємної вигоди. Принцип взаємовигідного економічного співробітництва у сфері торгівлі, економіки, науки і техніки базується на основних принципах міжнародного публічного права — співробітництва і суверенної рівності. Обов'язок держав — членів ООН — зміцнювати економічне співробітництво зафіксований і у Статуті цієї організації.

Стаття 10. *Усі держави юридично рівноправні і як члени міжнародного співтовариства мають право повністю і ефективно брати участь у міжнародному процесі прийняття рішень для врегулювання світових економічних, фінансових і валютних проблем. Між іншим, через відповідні міжнародні організації відповідно до їх правил, які існують та розроблюються, і справедливо користуватися вигодами, що випливають з цього.*

Принцип рівності та взаємної вигоди держав у міжнародних економічних відносинах безпосередньо впливає з принципу суверенної рівності держав. Їх економічні відносини мають будуватися на основі взаємної і справедливої вигоди.

Стаття 11. *Усі держави мають співробітничати з метою зміцнення та постійного поліпшення ефективності міжнародних організацій при здійсненні заходів, спрямованих на стимулювання загального економічного прогресу всіх країн, зокрема тих, що розвиваються, і тому мають співробітничати для пристосування їх, якщо необхідно, до потреб міжнародного економічного співробітництва, що змінюються.*

Стаття 12. *1. Держави мають право за згодою заінтересованих сторін брати участь у субрегіональному, регіональному та міжрегіональному співробітництві з метою економічного та соціального розвитку. Усі держави, що беруть участь у такому співробітництві, зобов'язані забезпечувати, щоб політика тих угруповань, до яких вони належать, відповідала положенням цієї Хартії та була орієнтована на зовнішні зв'язки, відповідала їх міжнародним зобов'язанням і потребам міжнародного економічного співробітництва і в повному обсязі враховувала законні інтереси третіх сторін, особливо країн, що розвиваються.*

2. Відносно угруповань, яким відповідні держави передали чи можуть передати певну компетенцію з питань, що належать

до сфери дії цієї Хартії, її положення мають також застосовуватись до цих угруповань щодо подібних питань і відповідно до зобов'язань цих держав як членів подібних угруповань. Ці держави мають співробітничати стосовно виконання цими угрупованнями положень цієї Хартії.

Принцип добровільного виконання міжнародних зобов'язань виник у сфері міжнародно-правового звичаю і зафіксований у Статуті ООН як загально визнана норма поведінки суб'єктів міжнародного права (*pacta sunt servanda*). Принцип застосовується до міжнародних угод, добровільно укладених на основі рівноправності їх сторін.

Міжнародний договір, який суперечить Статуту ООН, вважається недійсним, і жодна держава не може посилатися на нього чи користуватися його перевагами.

Стаття 13. *1. Кожна держава має право отримувати вигоди від досягнень і розвитку науки та техніки на прискорення власного економічного та соціального розвитку.*

2. Усі держави мають сприяти міжнародному науковому і технічному співробітництву і передаванню технологій з урахуванням усіх законних інтересів, включаючи, зокрема, права та обов'язки власників, постачальників і одержувачів технологій. Зокрема, усі держави мають полегшити доступ країнам, що розвиваються, до досягнень сучасної науки і техніки, передавання технологій і створення місцевої технології на благо країн, що розвиваються, у такій формі й відповідно до такої процедури, які відповідають їх економіці та потребам.

3. Відповідно розвинені країни повинні співробітничати з країнами, що розвиваються, щодо створення, зміцнення та розвитку їх наукової і технічної інфраструктури, а також у їх діяльності у науково-дослідницькій та технічній сферах для того, щоб допомогти розширити і перетворити економіку країн, що розвиваються.

4. Усі держави повинні співробітничати щодо розробки, подальшого розвитку, прийнятних у міжнародному аспекті керівних положень або постанов стосовно передавання технології з повним урахуванням інтересів країн, що розвиваються.

Стаття 14. *Кожна країна зобов'язана співробітничати у забезпеченні постійного і зростаючого розширення та лібералізації світової торгівлі й підвищення добробуту та життєвого рівня всіх народів, зокрема народів країн, що розвиваються. Відповідно*

всі держави мають співробітничати, серед іншого, щодо поступового усунення перешкод на шляху торгівлі й покращення міжнародних умов для здійснення світової торгівлі і з цією метою держави повинні прикладати координовані зусилля, спрямовані на справедливе вирішення проблем торгівлі всіх країн з урахуванням конкретних проблем торгівлі країн, що розвиваються. При цьому держави мають вживати заходів щодо забезпечення додаткових вигід для міжнародної торгівлі країн, що розвиваються, з тим, щоб досягти суттєвого збільшення їх валютних надходжень, диверсифікації їх експорту, прискорення темпів розширення торгівлі з урахуванням їх потреб розвитку, збільшення можливостей щодо участі в розширенні світової торгівлі та сприятливішої участі для одержання вигід від такого розширення торгівлі за допомогою якнайсуттєвішого покращання умов доступу на ринки товарів, що становлять інтерес для країн, що розвиваються, і в разі потреби за допомогою заходів, спрямованих на встановлення стабільних, справедливих і вигідних цін на сировинні товари.

Принцип співробітництва між державами у сфері міжнародних економічних відносин охоплює також принцип *jus commercii* — право вільного розвитку торговельного співробітництва.

Стаття 15. Держави зобов'язані сприяти загальному і повному роззброєнню під ефективним міжнародним контролем і використовувати ресурси, вивільнені в результаті ефективних заходів щодо роззброєння, на економічний і соціальний розвиток країн, виділяючи значну частину додаткових коштів для розвитку країн, що розвиваються.

Стаття 16. 1. Право і обов'язок держав індивідуально і колективно ліквідувати як необхідну умову для розвитку колоніалізм, апартеїд, расову дискримінацію, неокolonіалізм і всі форми агресії ззовні, окупації і панування та економічні та соціальні наслідки, що випливають звідси. Держави, які здійснюють таку політику примусу, несуть економічну відповідальність перед країнами, територіями і народами за відшкодування й повну компенсацію за використання та скорочення природних і всіх інших ресурсів цих країн, територій і народів, а також завданої цим ресурсам шкоди. Обов'язок держав — розширити надання їм допомоги.

2. Жодна держава не має права заохочувати інвестиції, які можуть виявитися перепорою на шляху звільнення окупованих територій.

Стаття 17. Міжнародне співробітництво з метою розвитку є загальним обов'язком держав. Кожна держава має співробітничати з країнами, що розвиваються, у їх діяльності, спрямованій на прискорення економічного і соціального розвитку, забезпечуючи сприятливі зовнішні умови й розширюючи надання їм активної допомоги відповідно до їх потреб і цілей розвитку, суворо дотримуючись суверенної рівності держав.

Стаття 18. Розвинені країни повинні розширювати, удосконалювати і зміцнювати систему загальних невзаємних і недискримінаційних тарифних преференцій для країн, що розвиваються, разом з відповідними узгодженими висновками і відповідними рішеннями, прийнятими в цій галузі, у межах компетентних міжнародних організацій. Розвинені країни повинні також приділяти увагу застосуванню інших диференційованих заходів у галузях, де можливо й доцільно, і такими засобами, які забезпечать особливий і сприятливий режим для того, щоб задовольнити потреби країн, які розвиваються, у сфері торгівлі та розвитку. У міжнародних економічних відносинах розвинені країни повинні намагатись уникати заходів, що можуть негативно вплинути на розвиток національної економіки країн, що розвиваються, заохочувати загальні тарифні преференції та інші диференційні заходи на користь цих країн.

Суверенна рівність, яка передусім розуміється як рівність юридична (рівноправ'я), не означає, що світова спільнота не знає про фактично існуючу нерівність. Тому надання преференцій країнам, що розвиваються (а це було зафіксовано ще в Женевських принципах 1964 р.), означає намагання подолати фактичну нерівність і наблизити юридичну рівність до рівності фактичної.

Стаття 19. З метою прискорення економічного зростання країн, що розвиваються, у подоланні економічного розриву між ними і розвиненими країнами останні повинні надавати країнам, що розвиваються, загальний преференційний, невзаємний і недискримінаційний режим в тих галузях міжнародного економічного співробітництва, де можливо.

Отже, згідно з Хартією розвинені країни повинні надавати пільги країнам, що розвиваються, поширювати на них пільги, які розвинені країни надають одна одній, але не мають права вимагати від країн, що розвиваються, жодних поступок.

Стаття 20. *Країни, що розвиваються, мають у своїх зусиллях із розширення загального обсягу своєї торгівлі приділяти належну увагу можливості розширення цієї торгівлі із соціалістичними країнами, надаючи цим країнам не менш сприятливі торговельні умови порівняно з тими, які вони звичайно надають розвиненим країнам з ринковою економікою.*

Стаття 21. *Країни, що розвиваються, повинні намагатися сприяти розширенню торгівлі між ними і з цією метою можуть відповідно до процедур міжнародних угод, що вже існують і розроблюються, якщо можливо, надавати торговельні преференції іншим країнам, що розвиваються, не зобов'язуючись поширювати такі преференції на розвинені країни, якщо такі дії не створюють перепон для загальної лібералізації торгівлі та її розширення.*

Принцип взаємності полягає в наданні іноземній державі, її юридичним і фізичним особам певних прав, привілеїв, пільг за умови, що держава, яка їх надає, а також її особи користуються аналогічними правами у відповідній іноземній державі. Принцип взаємності може встановлюватися в односторонньому порядку у внутрішньому законодавстві або на підставі міжнародного договору.

Стаття 22. *1. Держави повинні реагувати на загальновизнані і взаємоузгоджені потреби та завдання розвитку країн, що розвиваються, шляхом сприяння чистому припливу реальних ресурсів, що збільшився, з усіх джерел до країн, що розвиваються, з урахуванням будь-яких зобов'язань, прийнятих відповідними державами, для підкріплення зусиль країн, що розвиваються, на прискорення їх економічного і соціального розвитку.*

2. У цьому контексті відповідно до викладених цілей і завдань та з урахуванням прийнятих зобов'язань країни повинні намагатися збільшити чистий приплив фінансових коштів з офіційних джерел до країн, що розвиваються, та поліпшувати його умови.

3. Приплив ресурсів, що є допомогою розвитку, має охоплювати економічну і технічну допомогу.

Стаття 23. *З метою сприяння ефективній мобілізації власних ресурсів країни, що розвиваються, можуть зміцнювати своє економічне співробітництво та розширяти взаємну торгівлю для того, щоб прискорювати власний економічний і со-*

ціальний розвиток. Усі країни, особливо розвинені, індивідуально, а також у межах відповідних міжнародних організацій, членами яких вони є, повинні забезпечувати відповідну й ефективну підтримку і співробітництво.

Стаття 24. *Держави зобов'язані будувати взаємні економічні відносини так, щоб ураховувати інтереси інших країн. Зокрема, держави повинні уникати заподіяння шкоди інтересам країн, що розвиваються.*

Режим недискримінації означає зобов'язання не порушувати для певної країни умов, які є загальними для всіх інших зовнішньоекономічних партнерів.

Стаття 25. *При сприянні розвитку світовій економіці міжнародне співтовариство, особливо розвинені країни-члени, поділяють особливу увагу конкретним потребам і проблемам найменш розвинених країн з тих, що розвиваються; країн, що розвиваються, які не мають виходу до моря; островних країн, що розвиваються, з метою надання їм допомоги у подоланні їх особливих труднощів, і в такий спосіб сприяючи їх економічному та соціальному розвитку.*

Стаття 26. *Держави зобов'язані співіснувати в умовах терпимості одна до іншої і мирно жити незалежно від відмінностей у політичних, економічних, соціальних та культурних системах і мають сприяти торгівлі між державами з різними економічними та соціальними системами. Міжнародну торгівлю країни повинні здійснювати без шкоди для загальних недискримінаційних і невзаємних преференцій на користь країн, що розвиваються, і на основі взаємної вигоди, рівних переваг і взаємного надання режиму найбільшого сприяння.*

Преференційний режим означає передусім митні пільги для певних держав. Надання країнам, що розвиваються, преференцій не вважається порушенням принципу найбільшого сприяння.

Режим найбільшого сприяння на відміну від принципу недискримінації, який у договірному порядку не фіксується, означає письмове зобов'язання держави надавати державі-партнеру (як правило, на основі взаємності) пільгові умови, які діють чи можуть бути запроваджені до будь-якої країни. Сфера застосування цього принципу визначається в конкретному застереженні (що називається "клаузула") до відповідної міжнародної угоди.

Винятки з режиму найбільшого сприяння застосовуються для надання митних преференцій країнам, що розвиваються, встановлення (наприклад, у прикордонних смугах) пільгового режиму для фізичних і юридичних осіб сусідніх країн тощо.

Стаття 27. *1. Кожна держава має право повною мірою користуватися вигодами від світової торгівлі з невидимих статей і брати участь у розширенні такої торгівлі.*

2. Світова торгівля з невидимих статей, яка заснована на ефективності, а також на взаємній та справедливій вигоді і сприяє розвитку світової економіки, є спільною метою всіх держав. Роль країн, що розвиваються, у світовій торгівлі з невидимих статей має бути посилена відповідно до викладених цілей, причому особлива увага має приділятися особливим потребам країн, що розвиваються.

3. Усі держави мають співробітничати з країнами, що розвиваються, у їх зусиллях, спрямованих на підвищення їх здатності одержувати іноземну валюту від операцій з невидимих статей відповідно до потенційних можливостей і потреб кожної країни, що розвивається, і зазначених цілей.

Невидимими статтями, про які йдеться у цій статті, можуть бути надходження:

- від надання транспортних послуг (транспортування зовнішньоторговельних вантажів, міжнародні перевезення пасажирів, експлуатація каналів, обслуговування суден і літаків міжнародних ліній, ремонт транспортних засобів тощо);
- міжнародного туризму;
- страхової справи;
- заробітків громадян в іноземних країнах;
- експорту капіталу;
- реалізації об'єктів інтелектуальної власності (літературних, художніх та інших творів, винаходів, промислових зразків, корисних моделей, ноу-хау тощо);
- надання інших послуг.

Стаття 28. *Всі держави зобов'язані співробітничати щодо коригування цін на товари, які експортуються країнами, що розвиваються, стосовно цін на товари, що імпортуються ними, для того, щоб сприяти створенню для них справедливих і рівноправних умов торгівлі в такий спосіб, який був би вигідним для виробників і справедливим для виробників і споживачів.*

**4.1 ПРАВОВИЙ СТАТУС ДЕРЖАВИ
ЯК СУБ'ЄКТА МІЖНАРОДНОГО
ЕКОНОМІЧНОГО ПРАВА**

Відомий французький математик і філософ Р. Декарт (1596–1650) рекомендував уточнювати поняття перед тим, як сперечатися. На таку пораду слід звернути увагу.

Держава — це первинний і основний суб'єкт міжнародного права, який є учасником міжнародних відносин. Держава — це композиція з трьох елементів: певної території, населення, що мешкає на ній, і політичної організації (влади).

Основна ознака держави як суб'єкта міжнародного права — державний суверенітет.

Первинність держави як суб'єкта міжнародного права виявляється в тому, що вона як об'єктивна історична реальність створюється самостійно. Ніхто зовні не створив нинішню незалежну Україну. Вона з'явилася самостійно.

Як первинний суб'єкт держава має універсальну міжнародну правоздатність. Держави розроблюють норми міжнародного права, встановлюють відповідальність за їх порушення, визначають міжнародний правопорядок і функціонування міжнародних організацій. Можливість дій держав щодо зазначеного обмежується лише принципами та нормами міжнародного права, створеними ні ким іншим, як державами.

Держави як суб'єкти міжнародного права мають основні права і обов'язки. Вони фіксуються у відповідних міжнародних актах. Як відомо, поки що немає єдиного загальновизнаного переліку прав і обов'язків держав.

Суб'єктами міжнародного економічного права є учасники міжнародних економічних відносин. Вони — носії міжнародних прав і зобов'язань, які вони мають у межах і на основі міжнародного економічного права. *Первинними (або основними) суб'єктами міжнародного права* є держави, народи і нації, які борються за незалежність і створення власної національної держави. *Похідними (або вторинними) суб'єктами* є міжнародні організації, міжнародна правосуб'єктність яких визначається актом, що засновує ці організації (статутом чи угодою). Правосуб'єктність міжнародних організацій є похідною від правосуб'єктності держав — учасниць відповідної угоди. Обсяг прав і повноважень міжнародних організацій (а серед них є чимало й економічного характеру) визначається державами-засновницями (див. тему 5).

Окремі елементи міжнародної правосуб'єктності можуть мати так звані державоподібні утворення. Очевидно, до таких у недавній історії можна зарахувати міста Гданськ, Трієст, Західний Берлін. Дехто до цієї категорії зараховує квартал італійської столиці, відомий усьому світові як Ватикан.

У світовій юриспруденції можна зустріти концепції про те, що фізичні особи (індивіди), внутрішньодержавні організації (промислові, торговельні тощо) є суб'єктами міжнародного публічного, у тому числі й економічного, права. Проте такі концепції ще не є панівними. Не вважаються суб'єктами міжнародного економічного права і транснаціональні корпорації (ТНК).

Україна є самостійним суб'єктом міжнародного економічного права. Характер і зміст міжнародних відносин за участю України — найрізноманітніші. Широку участь Україна бере і в діяльності міжнародних економічних організацій (оцінювання ефективності такої участі перебуває поза межами цього курсу лекцій).

4.2 ІМУНІТЕТ ДЕРЖАВИ ЗА МІЖНАРОДНИМ ПРАВОМ

Імунітет держави — це принцип міжнародного права, що випливає із засад державного суверенітету. Імунітет держави виявляється в тому, що з огляду на рівність усіх держав (і велетенських за розмірами території та чисельністю населення, і карликових) певна держава не може здійснювати владу стосовно іншої держави. При

цьому спрацьовує правило “рівний не має влади над рівним” (“*par in parem non habet imperium*”).

Імунітетом користуються іноземна держава, її органи та майно, що належить державі. Майно іноземної держави не може піддаватись заходам примусового характеру (накладенню арешту тощо).

Теорія і практика розрізняють кілька видів імунітету держави: судовий; від попереднього забезпечення позову; від примусового виконання рішення; майновий (власності).

Судовий імунітет полягає в непідсудності держави без її згоди судам іншої держави. У цьому разі керуються правилом “рівний не має юрисдикції над рівним” (“*par in parem non habet jurisdictionem*”). Держава не може бути притягнута до суду іншої держави як відповідач, окрім випадків чітко висловленої такою державою згоди. При цьому не мають значення чинники, спираючись на які певна держава хотіла б притягти до свого суду іншу державу.

Імунітет держави від попереднього забезпечення позову полягає в тому, що майно держави не може бути предметом забезпечення позову.

Імунітет держави від примусового виконання рішення означає, що без згоди держави не можна здійснити примусове виконання судового рішення, винесеного проти неї судом, третейським судом іншої держави. Не можуть виконуватися примусові заходи у порядку забезпечення позову чи у порядку примусового виконання вже винесеного судового рішення стосовно, наприклад, державних морських суден, які навіть перебувають у територіальних водах держави, яка б хотіла їх конфіскувати.

Принцип імунітету держави відбитий у внутрішньому законодавстві більшості країн світу.

Застосування принципу імунітету держави вважається загально-визнаним у сучасній міжнародно-правовій практиці. Образно кажучи, з тим, щоб будувати міст через річку, згодні всі. Проте як його будувати — уздовж річки чи поперек — думки різняться. Так і з імунітетом держави — відсутня єдність поглядів на розуміння обсягу та сфери застосування цього принципу. У доктрині та практиці різних правових систем є дві основні концепції імунітету держави — імунітету абсолютного та функціонального (обмеженого).

Згідно з *теорією абсолютного імунітету* державний імунітет базується на імперативному принципі сучасного міжнародного публічного права — суверенній рівності держав. Прихильники цієї кон-

цепції твердять, що держава завжди є єдиним суб'єктом, хоча її правосу́б'єктність може виявлятися по-різному. Тому, наприклад, як суб'єкт міжнародного приватного права держава не втрачає властивості суверена (владної особи). Простіше кажучи, з цієї точки зору держава одночасно може бути у двох іпостасях — носія влади та торгівця.

Теорія абсолютного імунітету дає змогу широко тлумачити та застосовувати імунітет держави. Подання позову до іноземної держави, забезпечення позову і звернення стягнення на майно держави можуть бути вчинені лише тоді, коли є згода на те з боку відповідної держави.

Принцип абсолютного імунітету держави виник ще у середньовіччі. Держава в межах цього принципу є “священною коровою”. Зазначений принцип тривалий час був основним у міжнародно-правовій теорії та практиці. Нині ж коло держав, що “моляться священній корові”, звузилося.

Радянський правничий менталітет, який, зрозуміло, не зник із розпадом Союзу, визнає принцип абсолютного імунітету. Правосвідомість продукує постулати: держава не перестає бути сувереном в економічному обороті; вона не відмовляється від нього і не позбавляється його.

Основний зміст *теорії функціонального (обмеженого) імунітету* полягає в тому, що держава, діючи як суверен, завжди користується імунітетом. Якщо ж держава діє як приватна особа (наприклад, здійснює зовнішньоторговельні операції та/чи займається іншою комерційною діяльністю), то імунітетом вона не користується.

З огляду на цю теорію в різні роки було прийнято закони про імунітет держави у США (1976 р.), Великобританії (1978 р.), Австрії (1974 р.), Канаді (1981 р.), Пакистані (1981 р.), Сінгапурі (1979 р.). Відомо також, що засновані на таких же принципах закони про імунітет, були прийняті також у Південно-Африканській Республіці (1981 р.) та Австралії (1981 р.). Отже, цю проблему країни світу розпочали врегульовувати не так давно.

Теорія обмеженого імунітету застосовується в судовій практиці Греції, Данії, Італії, Норвегії, Фінляндії, Франції, Швейцарії. На її засадах базується й Європейська (Базельська) конвенція про державний імунітет — *European Convention on State Immunity* (далі — Конвенція). Конвенція була прийнята 16 травня 1972 р., а діє з 1976 р.

Якщо порівняти Конвенцію із Законом про імунітет США 1976 р., то виявиться, що в Конвенції йдеться про дії не лише комерційного, а й приватно-правового характеру загалом. Наголос у питанні про невизнання імунітету ставиться на наявності територіального зв'язку, необхідного для встановлення юрисдикції цієї держави.

Конвенція розмежує публічно-правові та приватно-правові дії. Вона містить вказівки на випадок, коли держава не користується імунітетом. Зафіксовано також правовідносини, коли імунітет держави зберігається.

Оскільки ця Конвенція залишається для вітчизняного читача маловідомою, наведемо текст тих її статей, що стосуються абсолютного та функціонального імунітету.

Розділ I. Імунітет від юрисдикції

Стаття 1

1. Договірна держава, яка є позивачем чи третьою особою у судовому розгляді в суді іншої Договірної держави, визнає щодо застосованого судового розгляду юрисдикцію судів цієї держави.
2. Така Договірна держава не може посилатися на імунітет від юрисдикції в судах іншої Договірної держави стосовно зустрічного позову:
  - а) якщо цей зустрічний позов впливає з юридичного взаємозв'язку чи з фактів, на яких базується основний позов;
  - б) коли ця держава, якщо проти неї не було застосовано окремого судового розгляду в судах іншої держави, не змогла відповідно до положень цієї Конвенції посилатись на імунітет.
3. Договірна держава, яка в суді іншої Договірної держави подає зустрічний позов, визнає юрисдикцію судів цієї держави як стосовно основного позову, так і стосовно зустрічного позову.

Стаття 2

Договірна держава не може посилатися на імунітет від юрисдикції в суді іншої Договірної держави, якщо вона взяла на себе зобов'язання визнати юрисдикцію цього суду відповідно:

- а) до міжнародної угоди;
- б) явно висловленого положення, що міститься в домовленості, складеній у письмовій формі, або
- в) явно висловленої згоди, що була дана після виникнення спору.

Стаття 3

1. Договірна держава не користується імунітетом від юрисдикції в суді іншої Договірної держави, якщо вона посилається на імунітет від юрисдикції після прийняття рішення щодо суті питання. Але якщо Договірна держава встановлює, що факти, на яких вона могла базувати імунітет, могли стати їй відомі лише пізніше, то вона може посылатися на імунітет у тому випадку, якщо наведе ці факти якомога швидше.
2. Договірна держава не розглядається як така, що відмовилася від імунітету, якщо вона виступає у суді іншої Договірної держави для того, щоб зробити посилання на цей імунітет.

Стаття 4

1. За умови дотримання положень статті 5 Договірна держава не може посылатися на імунітет від юрисдикції в суді іншої Договірної держави, якщо судовий розгляд пов'язаний із зобов'язанням держави, яке з огляду на наявну угоду має бути виконане на території держави, де відбувається судовий розгляд.
2. Пункт 1 не застосовується:
  - а) якщо йдеться про угоду, яка була укладена між державами;
  - б) якщо сторони угоди домовилися про це;
  - в) якщо держава є стороною угоди, укладеної на її території, і зобов'язання держави регулюються її адміністративним правом.

Стаття 5

1. Договірна держава не може посылатися на імунітет від юрисдикції в суді іншої Договірної держави, коли судовий розгляд пов'язаний з трудовою угодою, укладеною між державою і фізичною особою, і робота належить до виконання на території держави, де відбувається судовий розгляд.
2. Пункт 1 не застосовується:
  - а) якщо фізична особа на момент подання позову має громадянство держави-роботодавця;
  - б) якщо на момент укладення угоди особа не мала громадянства держави, де відбувається судовий розгляд, а також не мала звичайного місця перебування на території цієї держави, або
  - в) якщо сторони угоди письмово домовилися про інше, за винятком тих випадків, коли відповідно до законів держави, де відбувається судовий розгляд, лише суди цієї держави компетентні розглядати це питання.
3. Якщо робота виконується для закладу, агентства чи іншої організації, згаданої у статті 7, положення підпунктів а) та б) пункту 2 цієї статті застосовуються лише тоді, коли особа, з якою було укладено таку угоду, мала звичайне місце перебування на території держави-роботодавця на момент укладення угоди.

Стаття 6

1. Договірна держава не може посилатися на імунітет від юрисдикції в суді іншої Договірної держави, якщо вона бере участь з однією чи кількома фізичними особами у товаристві, асоціації чи у юридичній особі, що мають реальне чи офіційне місцезнаходження або головний заклад на території держави, де відбувається судовий розгляд, і якщо судовий розгляд пов'язаний з відносинами між державою, з одного боку, і організацією чи одним з її учасником — з іншого, що впливають з цієї участі.
2. Пункт 1 не застосовується, якщо письмово було досягнуто домовленість про інше.

Стаття 7

1. Договірна держава не може посилатися на імунітет від юрисдикції в суді іншої Договірної держави, якщо вона має на території держави, де відбувається судовий розгляд, бюро, агентство або інший заклад, через які вона здійснює в такий самий спосіб, як і приватна особа, промислову, комерційну або фінансову діяльність, і якщо судовий розгляд стосується такої діяльності бюро, агентства чи закладу.
2. Пункт 2 не застосовується, якщо всі сторони спору є державами і письмово домовились про інше.

Стаття 8

1. Договірна держава не може посилатися на імунітет від юрисдикції в суді іншої Договірної держави, якщо судовий розгляд стосується:
  - а) патенту на винахід промислового зразка, промислової моделі, виробничого або товарного знака, фірмового найменування або іншого аналогічного права, стосовно якого в державі, де відбувається судовий розгляд, було подано або зареєстровано заявку чи яке охороняється в інший спосіб і стосовно якого держава є заявником або власником;
  - б) недотримання державою в державі, де відбувається судовий розгляд, згаданого права, яке в ній охороняється і належить третій особі;
  - в) недотримання державою в державі, де відбувається судовий розгляд, авторського права, яке в ній охороняється і належить третій особі;
  - г) права використовувати назву фірми в державі, де відбувається судовий розгляд.

Стаття 9

1. Договірна держава не може посилатися на імунітет від юрисдикції в суді іншої Договірної держави, якщо судовий розгляд стосується:
  - а) права держави на нерухомість, на володіння і користування такою нерухомістю державою або

- б) зобов'язання, що покладається на неї або як на власника права на нерухомість, або як на власника чи користувача такої нерухомості і якщо нерухомість розташовується на території держави, де відбувається судовий розгляд.

Стаття 10

Договірна держава не може посылатися на імунітет від юрисдикції в суді іншої Договірної держави, якщо судовий розгляд стосується права на майно, рухоме чи нерухоме, яке залежить від права успадкування чи дарування, або на безгосподарне майно.

Стаття 11

Договірна держава не може посылатися на імунітет від юрисдикції в суді іншої Договірної держави, якщо судовий розгляд стосується відшкодування за тілесне ушкодження чи матеріальну шкоду, спричинені фактом, що мав місце на території держави, де відбувається судовий розгляд, і якщо особа, яка заподіяла шкоду, перебувала там у момент, коли цей факт мав місце.

Стаття 12

1. Якщо Договірна держава письмово погодилась передати до арбітражу спори, які вже виникли, або спори, що можуть виникнути з цивільних або комерційних питань, ця держава не може посылатися на імунітет від юрисдикції в судах іншої Договірної держави, на території або відповідно до законодавства якої відбуватиметься чи відбувався арбітражний розгляд будь-яких дій, пов'язаних:
  - а) з юридичною дією чи тлумаченням Конвенції про арбітраж;
  - б) з процедурою арбітражу;
  - в) з відміною вироку, якщо Конвенція про арбітраж не передбачає іншого.
2. Пункт 1 не застосовується до Конвенції про арбітраж, укладеної між державами.

Стаття 13

Пункт 1 статті 1 не застосовується, якщо Договірна держава заявляє в суді іншої Договірної держави, що проваджує судовий розгляд, у якому вона не є стороною, що має право на майно, яке є предметом спору, тією мірою, якою вона могла б посылатися на імунітет, якби розгляд відбувався проти неї.

Стаття 14

Жодне положення цієї Конвенції не може тлумачитись як таке, що перешкоджає суду Договірної держави керувати майном, таким як опічне чи бан-

крута, а також організувати таке керування чи нагляд за ним лише з огляду на те, що інша Договірна держава має право на таке майно.

Стаття 15

Договірна держава користується імунітетом від юрисдикції в судах іншої Договірної держави, якщо судовий розгляд не підпадає під статті 1–14; суд не може проваджувати такий судовий розгляд навіть тоді, коли представники держави не з'явилися до суду.

Розглядувана Конвенція містить також інші важливі положення. Наприклад, ст. 23 передбачає, що на території Договірної держави не може здійснюватися примусове виконання судового рішення чи охоронні заходи щодо майна іншої Договірної держави, за винятком випадків, коли відповідна держава дала на це чітко висловлену письмову згоду.

У ст. 26 Конвенції зафіксовано, що суди Договірних держав не мають права розглядати дії держав, які вони вчинили при здійсненні своєї публічної влади (*acta jure imperii*). Відповідно до ст. 28 автономні одиниці, що входять до складу федеративної держави, не користуються імунітетом. Але якщо федеративна держава хоче для своїх суб'єктів мати такий імунітет, то Конвенція передбачає механізм його надання.

Статтю 29 встановлено, що ця Конвенція не застосовується до судових розглядів з питань:

- а) соціального забезпечення;
- б) заподіяння шкоди у сфері ядерної енергетики;
- в) оподаткування, накладання штрафів, митних зборів та податків.

Згідно зі ст. 30 Конвенція не застосовується до судових розглядів, претензій у зв'язку з експлуатацією морських суден, що належать державі–учасниці Конвенції та експлуатуються нею, а також у зв'язку з перевезенням вантажів чи пасажирів цими суднами чи у зв'язку з перевезенням вантажів, що належать державі, комерційними суднами.

У ст. 31 зафіксовано, що Конвенція визнає імунітети і привілеї Договірної держави, що стосуються будь-якої дії чи ухилення від дій з боку її збройних сил чи у зв'язку з ними, якщо ці сили розташовані на території іншої Договірної держави. Стаття 32 бере до уваги дипломатичний імунітет.

Конвенція не допускає жодних застережень з боку її держав–учасниць. Стаття 4 Додаткового протоколу до Конвенції передбачає

заснування Європейського суду з питань імунітету держав. Додатковий протокол не допускає також жодних застережень. Цей протокол було укладено одночасно з Конвенцією.

Комісія з міжнародного права ООН (ЮНСІТРАЛ) у 1991 р. схвалила проект статей про юрисдикційні імунітети держав та їх власності, а також рекомендувала ООН скликати міжнародну конференцію для прийняття відповідного міжнародно-правового документа.

Поки що відсутня інформація про прийняття універсальної міжнародної конвенції з цього питання. Суттєву роль у цій сфері продовжує відігравати судова практика окремих держав світу.

ТЕМА 5

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ – СУБ'ЄКТИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

5.1 ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВИЙ СТАТУС МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Велику роль в економічних правовідносинах між державами відіграють міжурядові економічні організації, кількість яких постійно збільшується. Ці організації є постійно діючим механізмом, який дає можливість державам оперативно вирішувати (чи намагатися це зробити) питання міжнародного економічного життя. Організації використовуються як форуми для обговорення найважливіших економічних проблем світу загалом та його регіонів.

У таких організаціях концентруються фахівці світового рівня, здатні вирішувати найскладніші питання сьогодення.

Міжнародні економічні організації не мають самостійних економічних інтересів. Їх діяльність не спрямовується на пряме одержання прибутків. Ці організації існують для того, щоб забезпечити розвиток економічного співробітництва держав.

Час від часу виникають скандали з приводу марнотратства міжнародних організацій або їх забюрократизованості. Часто міжнародні чиновники намагаються діяти у власних, а не міждержавних інтересах. Проте в цілому переваги діяльності міжнародних організацій перевищують їх негативні аспекти. Отже, такі організації потрібні.

Міжнародні міжурядові економічні організації є постійним об'єднанням відповідних держав. Вони створюються на основі схвалення державами міжнародної угоди чи іншого установчого акта з метою координації зусиль для вирішення певних проблем. Функції та повноваження організації та її органів, як правило, визначаються так званим конституційним документом відповідної організації (статутом, конвенцією, угодою тощо). Міжнародні організації мають приблизно таку

структуру: збори (що скликаються періодично) представників усіх держав–членів, виконавчий орган, а також у більшості випадків постійний секретаріат.

Міжнародні організації мають постійний або регулярний характер діяльності; вони проводять багатосторонні переговори, відкрите обговорення питань та прийняття рішень (які, як правило, не мають обов'язкової сили).

Міжнародні міжурядові організації бувають всесвітніми і регіональними. При деяких організаціях існують постійні представництва держав.

У підрозд. 5.2 наводяться довідки про найголовніші аспекти діяльності міжурядових економічних організацій. Що ж стосується діяльності організацій універсального характеру (таких, наприклад, як Європейський Союз і СНД), то навмисне залучалася інформація, яка переважно стосується лише міжнародного економічного права.

До спеціалізованих агенцій ООН економічного характеру належать Міжнародна морська організація, Всесвітній поштовий союз, Міжнародний союз електрозв'язку, Всесвітня метеорологічна організація, Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку, Міжнародна організація цивільної авіації, Продовольча і сільськогосподарська організація, Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку, Міжнародний валютний фонд та Світовий банк. Про кожну з них наводиться окрема довідка.

Для детального ознайомлення з діяльністю міжнародних економічних організацій рекомендується опрацювати книгу Х.-А. Шлеппера [15] та інші видання.

5.2 КОРОТКІ ДОВІДКИ ПРО МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

5.2.1. Азіатський банк розвитку (АзБР) Asian Development Bank (ADB)

Створений у 1966 р. з метою сприяння економічному і соціальному розвитку Азіатсько-Тихоокеанського регіону шляхом надання фінансової і технічної допомоги. До АзБР належать понад 50 країн. Його ресурси формуються з акціонерного капіталу (найбільшими ак-

ціонерами є США та Японія) і залучених сум. Найбільші боржники — Бангладеш, Пакистан, Індія. Штаб-квартира АзБР розташована у Манілі — столиці Філіппін.

5.2.2. Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) Association of South-East Asian Nations (ASEAN)

Заснована в серпні 1967 р. Індонезією, Малайзією, Філіппінами, Сінгапуром і Таїландом відповідно до Бангкокської декларації цих держав. Асоціація держав Південно-Східної Азії прийшла на зміну Асоціації країн Південно-Східної Азії (Малайзія, Таїланд, Філіппіни), яка існувала з 1961 р. У 1984 р. до цієї Асоціації приєднався Бруней, а у 1995 р. — В'єтнам. У 1997 р. її членами стали М'янма (Бірма) та Лаос.

Ця Асоціація веде боротьбу за розвиток і зміцнення регіональної стабільності та сприяє економічному, соціальному і культурному прогресу країн-учасниць.

Асоціація вирішила сформувати зону вільної торгівлі як перший крок у напрямку створення “Спільного ринку АСЕАН”.

Для держав-членів Асоціації велику роль традиційно відіграє зовнішня торгівля з іншими країнами світу порівняно з торгівлею власне між країнами Асоціації. Тому Асоціація вважається колективним “рупором” у переговорах з країнами, що не входять до неї, а також з міжнародними організаціями (такими, як, наприклад, Європейський Союз).

Найвищим органом Асоціації є Конференція глав держав і урядів. Вона скликається один раз на три роки. До складу центрального керівного органу входять міністри закордонних справ, які щорічно проводять зустрічі. Постійний секретаріат АСЕАН розташований у Джакарті — столиці Індонезії.

5.2.3. Асоціація регіонального співробітництва країн Південної Азії (АРСРКА) South Asian Association of Regional Cooperation (SAARC)

Створена у 1985 р. відповідно до рішень Делійської конференції (1983 р.) міністрів закордонних справ Бангладеш, Бутану, Індії, Мальдівської республіки, Непалу, Пакистану та Шрі-Ланки. Декларація про

офіційне створення Асоціації була прийнята у грудні 1985 р. у м. Дакка — столиці Бангладеш.

Метою Асоціації є сприяння економічному, соціальному та культурному прогресу країн-учасниць.

Передбачено, що глави держав і урядів щорічно проводитимуть зустрічі у верхах. Членами Ради міністрів Асоціації є міністри закордонних справ, які мають регулярно збиратися на засідання. Заступники міністрів закордонних справ входять до складу постійного комітету. Постійно діють також галузеві комітети.

5.2.4. Африканський банк розвитку (АфБР) African Development Bank

Заснований у 1964 р. Це міждержавний банк з кредитування програм економічного і соціального розвитку африканських країн. Розпочав діяти у 1967 р. До АфБР входять близько 80 держав, причому понад 20 з них розташовуються поза межами Африканського континенту (США, Японія, Німеччина та ін.). Банк утворений у формі акціонерного товариства. Він здійснює пряме фінансування програм розвитку, мобілізуючи з цієї метою ресурси країн-учасниць.

Під егідою АфБР у 1972 р. розпочав діяти Африканський фонд розвитку, який надає кредити на пільгових умовах.

Правління АфБР розташоване у м. Абіджан (Кот-д'Івуар).

5.2.5. Балтійська асамблея The Baltic Assembly

Асамблея є координаційно-консультативним органом, що розглядає питання міждержавного співробітництва Естонії, Латвії і Литви.

5.2.6. Всесвітній поштовий союз (ВПС) Universal Postal Union (UPU)

Ця міжурядова організація була створена у 1874 р. з метою забезпечення організації і вдосконалення міжнародної поштової служби. Статус спеціалізованої агенції ООН отримала у 1947 р. Основними правовими основами діяльності є Статут, Загальний регламент та Всесвітня поштова конвенція.

Членами ВПС є близько 190 держав світу. Вищий орган — Конгрес. Він збирається один раз на 5 років і складається з представ-

ників усіх держав–членів. Передбачена можливість скликання Надзвичайного конгресу.

Конгрес обирає Генерального директора ВПС та Виконавчу раду. Рада збирається на сесії один раз щороку. Поточною роботою керує Міжнародне бюро, яке виконує функції секретаріату ВПС.

Комісії Ради займаються різними аспектами поштової служби світу.

Консультативна рада з поштових досліджень вивчає технічні, виробничі, економічні проблеми, а також питання технічного співробітництва, професійної підготовки та перепідготовки, які становлять інтерес для країн, що розвиваються.

Союз докладає зусиль щодо підтримки конкурентоспроможності поштових послуг держав–членів.

Офіційна мова ВПС — французька. Штаб-квартира розташована в Берні (Швейцарія).

5.2.7. Всесвітня метеорологічна організація (ВМО) World Meteorological Organization (WMO)

У 1873 р. було створено неурядову Міжнародну метеорологічну організацію. На зміну їй у 1947 р. засновано міжурядову Всесвітню метеорологічну організацію. Свою діяльність вона розпочала у 1951 р. Статус спеціалізованої агенції ООН одержала в тому ж році. Членами ВМО є понад 170 країн та 5 територій. Останні мають обмежені права при голосуванні.

Мета діяльності ВМО — сприяти всесвітньому співробітництву щодо створення мережі станцій для проведення метеорологічних спостережень, а також центрів, що забезпечують діяльність метеослужб. Організація сприяє налагодженню системи оперативного обміну метеорологічною інформацією, стандартизації метеоспостережень, забезпеченню однозначності інформації про метеоспостереження, що публікується, а також застосуванню метеорології в авіації, мореплаванні, сільському господарстві. Багато уваги в діяльності ВМО приділяється стимулюванню метеорологічних досліджень (зокрема, реалізується Всесвітня кліматична програма та глобальна програма атмосферних досліджень) і підготовці фахівців. У межах ВМО відбувається міжнародний обмін метеозведеннями. Організація надає допомогу державам у створенні та діяльності метеослужб,

а також у застосуванні метеорології і гідрології для втілення проєктів економічного розвитку.

Завдяки діяльності ВМО було, зокрема, створено Всесвітню службу погоди, яка спирається на інформацію з метеорологічних супутників і центрів.

Вищим органом ВМО є Всесвітній метеорологічний конгрес, який скликається щонайменше один раз на чотири роки. Виконавчими органами є Виконавчий комітет та Секретаріат. Виконавчий комітет збирається на сесії щонайменше раз на рік. Поточну роботу виконує Секретаріат. Його очолює Генеральний секретар.

Ця Організація охоплює шість регіональних метеорологічних асоціацій і вісім технічних комісій.

Штаб-квартира ВМО розташована в Женеві (Швейцарія).

5.2.8. Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ) European Free Trade Association (EFTA)

Цей митний союз західноєвропейських держав створений у 1960 р. Ініціатором його формування була Великобританія, яка тоді залишалась осторонь Спільного ринку шести західноєвропейських країн, створеного у 1957 р. Створення ЄАВТ вважалося противагою Спільному ринку. Спочатку до ЄАВТ входили Австрія, Великобританія, Данія, Норвегія, Португалія, Швейцарія та Швеція. Пізніше до неї приєдналися Ісландія, Фінляндія та Ліхтенштейн. У 1977 р. у торгівлі ЄАВТ та Європейського Економічного Співтовариства було відмінено мито на торгівлю промисловими товарами. Вільної торгівлі між країнами-учасниками було досягнуто в 1966 р. У 1973 р. Великобританія та Данія увійшли до Спільного ринку, залишивши ЄАВТ. Португалія вийшла з Асоціації у 1983 р. Торговельні тарифи між країнами ЄС та ЄАВТ були повністю ліквідовані у 1984 р. Протягом 1990—1993 рр. угоди про вільну торгівлю були укладені з Туреччиною, Чехією, Словаччиною, Ізраїлем, Польщею, Румунією, Угорщиною та Болгарією.

Відповідно до Угоди про Європейський економічний простір (набрала чинності у 1994 р.) країни ЄАВТ (за винятком Швейцарії та Ліхтенштейну) є його учасниками.

5.2.9. Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР) European Bank for Reconstruction and Development (EBRD)

Ця установа є регіональним міждержавним банком, покликаним надавати довгострокові кредити країнам Центральної, Східної Європи та СНД. Банк був заснований у 1990 р. і наступного року розпочав діяльність. Штаб-квартира ЄБРР розташована в Лондоні. Членами ЄБРР наприкінці ХХ ст. є близько 60 країн світу (у тому числі й країни СНД). У його діяльності беруть участь також Європейський інвестиційний банк та європейські співтовариства.

Мета діяльності ЄБРР — надавати фінансове сприяння зазначеним регіонам під час переходу від командно-адміністративної системи до ринкової економіки.

5.2.10. Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) European Investment Bank (EIB)

Банк є фінансово-кредитною організацією країн-членів Європейського Союзу. Створений у 1958 р. згідно з Договором про заснування Європейського Економічного Співтовариства. Його мета — реалізовувати довгострокові інвестиційні проекти. Банк надає неприбуткові середньо- та довгострокові кредити для фінансування розвитку відсталіх регіонів, модернізації транспорту, енергетики, телекомунікацій, охорони довкілля, підтримки дрібного та середнього підприємництва з метою стимулювання зайнятості.

Діяльністю Банку керують Рада керівників (це міністри, які призначаються державами-учасницями), Рада директорів, яка призначається відповідно до узгоджених квот, і Керівний комітет.

Фінансових дотацій з бюджету Європейського Союзу Банк не отримує. Кредитні ресурси на світовому ринку капіталів цей Банк акумулює за допомогою позик від свого імені та під власну відповідальність.

Банк чітко дотримується економічної та фінансової політики Європейського Союзу та керується у своїй діяльності принципом найбільшої раціональності.

Банк має 3%-й пай у капіталі ЄБРР.

Штаб-квартира розташована у Люксембурзі; має представництва за кордоном.

5.2.11. Європейський Союз (ЄС) European Union (EU)

Європейський Союз виник на основі Європейського Співтовариства — Європейського економічного співтовариства, Європейського об'єднання вугілля та сталі й Європейського співтовариства з атомної енергії. Друге і третє з названих співтовариств були створені згідно з договорами, укладеними відповідно в Парижі (1951 р.) та Римі (1957 р.).

Своєрідною конституцією ЄС, на думку деяких фахівців, вважається договір, згідно з яким було створено Європейське економічне співтовариство (так званий Спільний ринок). Мається на увазі Римський договір 1957 р. У Договорі було сформульовано базові принципи економічного союзу первісної шістки країн — вільний рух товарів, людей, послуг і капіталу. Договір містить норми, спрямовані на реалізацію зазначених принципів. Заборонені мита на імпорт товарів і послуг з країн-членів, кількісні обмеження та прирівняні до них заходи, а також окремі види урядового субсидування промисловості. Окрім заборон на країни-члени покладаються й певні зобов'язання.

Єдиний європейський акт 1987 р. став першою великою реформою Європейського Співтовариства. Він встановив остаточну дату створення Спільного ринку — 31 грудня 1992 р. Було набагато розширено компетенцію ЄЕС, зокрема у сфері регіональної, науково-технічної та природоохоронної політики. Підвищилась роль Європарламенту.

Важливою віхою на шляху європейської інтеграції став Маастріхтський договір. Його було укладено 7 лютого 1992 р. Цей договір відомий як договір про ЄС. Згідно з цим договором до тексту Римського договору 1957 р. було внесено суттєві зміни, і країни-члени перейшли від спільного ринку до більш високої форми інтеграції — економічного і валютного союзу, що передбачає запровадження і регулювання єдиної валюти ЄС. У західній літературі можна зустріти твердження, що саме Маастріхтський договір є “конституцією” ЄС. Договір набрав чинності 1 листопада 1993 р. До складу ЄС увійшли 12 держав: ФРН, Франція, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург (засновники), Великобританія, Данія, Ірландія, Греція, Португалія, Іспанія (увійшли до складу протягом 1973–1986 рр.).

Як організація ЄС замінив у 1993 р. Європейське Співтовариство. Європейський Союз перебрав собі всі інституції зазначеного

Співтовариства, у тому числі Європарламент. Трьома “стовпами” ЄС вважаються:

- Європейське Економічне Співтовариство;
- координація зовнішньої політики та безпеки в межах оборонного крила, яке має назву “Західноєвропейський Союз”;
- координація діяльності у внутрішній судово-поліцейській сфері, зокрема з питань імміграції та надання політичного притулку.

У 1995 р. до ЄС приєдналися Австрія, Фінляндія і Швеція, загальна кількість його держав–членів зросла до 15. Кілька країн подали заяви на вступ до ЄС. Європейський Союз уклав угоди про співробітництво з колишніми країнами соціалістичного табору. У 1994 р. ЄС та ЄАВТ утворили безмитну зону, відому як Європейський економічний регіон (European Economic Area).

Основна мета ЄС відповідно до Маастріхтського договору:

- сприяти економічному та соціальному прогресу, який має бути збалансований і стійкий, особливо шляхом створення простору без внутрішніх кордонів, зміцнення процесу економічного і соціального зближення та заснування економічного і валютного союзу, у тому числі запровадження єдиної валюти;
- усталювати власний статус та призначення на міжнародній арені, особливо шляхом здійснення загальної зовнішньої політики та політики безпеки, включаючи можливе формулювання спільної оборонної політики і політики безпеки, яка в перспективі приведе до спільної оборони;
- посилювати захист прав та інтереси громадян держав–членів шляхом запровадження громадянства ЄС;
- розвивати співробітництво у сфері юстиції та внутрішніх справ;
- зберігати і в разі потреби переглядати й удосконалювати систему зв'язків і відносин, що склалась у співтоваристві.

1 січня 1999 р. 11 держав–членів ЄС (Австрія, Бельгія, Ірландія, Іспанія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Португалія, Фінляндія, Франція) запровадили для розрахункових операцій (безготівкових платежів) єдину валюту — євро (з фіксацією її паритету). На початку 2002 р. планується запровадити монети і банкноти для готівкового обігу.

Валюти зазначених 11 країн припинили котирування на валютних біржах, а також використання для нарахування ставок процентів та індексів фондових бірж.

Головна особливість механізму ЄС полягає в тому, що його органи уповноважені з низки питань приймати рішення, які мають пряму обов'язкову силу для країн-членів. Це означає, що їм передані відповідні прерогативи національних властей.

До керівних органів ЄС належать такі:

1. *Європейська Рада*. На рівні глав держав і урядів її засідання відбуваються щонайменше двічі на рік. У її засіданнях бере участь також голова Комісії Європейських Співтовариств (це своєрідний уряд ЄС). Рада визначає генеральну політичну лінію Європейського Співтовариства.
2. *Європейський парламент*. Це представницький орган ЄС. Обирається прямим спільним голосуванням, беручи до уваги встановлену для кожної країни-члена квоту. Роль парламенту зростає. Він має прерогативи у сфері затвердження бюджету ЄС, ратифікує міжнародні договори. Сесії Європарламенту відбуваються у Стразбурзі (Франція) чи Брюсселі (Бельгія).
3. *Рада ЄС*. Складається з міністрів закордонних справ або галузевих міністрів, коли розглядаються відповідні питання. Рада уповноважена приймати обов'язкові до виконання рішення практично з усіх аспектів діяльності ЄС. Робочим органом Ради ЄС є Комітет постійних представників держав-членів.
4. *Комісія європейських співтовариств*. Це наднаціональний виконавчий орган, своєрідний уряд ЄС. Виконує поточну роботу, спрямовану на здійснення єдиної політики ЄС. Контролює дотримання державами і підприємцями правил конкурентної поведінки та стандартів, узаконених установчими договорами-актами. Готує проекти нормативних документів. Складається з 20 членів (комісарів), які є міжнародними чиновниками і не належать від національних урядів. Комісія у своїй діяльності спирається на апарат, що складається з 30 управлінь. Штаб-квартира розташована у Брюсселі (Бельгія). Комісія має представництва в кількох країнах світу.
5. *Європейський суд*. Складається з 15 суддів, які обираються на 6 років. Забезпечує однозначне тлумачення законодавства в межах визначеної юрисдикції. Розглядає справи за зверненнями держав-членів, інститутів ЄС, фізичних та юридичних осіб.
6. *Палата аудиторів*. Складається з 12 членів, які призначаються Радою ЄС на 6 років. Перевіряє фінансові звіти з над-

ходжень і витрат ЄС, закладів та органів, створених ним, складає доповіді та узагальнює результати ревізій після закінчення кожного фінансового року.

5.2.12. Конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD)

Цей орган ООН створений у 1964 р. Нині до його складу входять близько 170 держав. Основні завдання цього органу полягають у розвитку міжнародної торгівлі, рівноправного взаємовигідного співробітництва держав, розробці рекомендацій, що стосуються міжнародних економічних відносин.

Конференція застосовує груповий метод діяльності — держави розподіляються на чотири групи за соціально-економічним і географічним принципом. Рішення Конференції ООН набувають форму резолюцій, заяв тощо. Вони мають рекомендаційний характер.

Під егідою ООН розроблюються багатосторонні конвенції та угоди. У роботі Конференції ООН беруть участь окремі міжнародні організації. Вищі органи — Конференція та Рада з торгівлі й розвитку. Рада складається з шести комітетів.

5.2.13. Латиноамериканська асоціація інтеграції (ЛАІ) Latin American Integration Association (LAIA)

Асоціація є торговельно-економічною організацією. Створена в березні 1981 р. на базі Латиноамериканської асоціації вільної торгівлі. Остання була створена в 1960 р. До складу ЛАІ входять Аргентина, Болівія, Бразилія, Венесуела, Еквадор, Колумбія, Мексика, Парагвай, Перу, Уругвай, Чилі.

Мета ЛАІ — створити латиноамериканський Спільний ринок, сприяти співробітництву у промисловості, сільському господарстві, валютно-фінансовій сфері.

Торгівля та інтеграція стимулюються шляхом укладення регіональних і субрегіональних багато- та двосторонніх угод з торговельних і митних питань.

Вищим органом ЛАІ є Рада міністрів. Штаб-квартира розташована в Монтевідео — столиці Уругваю.

5.2.14. Латиноамериканська економічна система (ЛАЕС) Latin American Economic System (LAES)

Це економічна консультативна організація, що об'єднує 26 країн Латинської Америки. Була створена в 1975 р. з метою об'єднання зусиль латиноамериканських країн для співробітництва та сприяння інтеграційним процесам, координації планів розвитку, зовнішньоекономічної політики; розробки загальної регіональної економічної стратегії; складання економічних проектів, виконання досліджень тощо.

Вищий орган — Латиноамериканська Рада, що періодично скликається на сесії. Штаб-квартира ЛАЕС розташована в Каракасі — столиці Венесуели.

5.2.15. Ліга арабських держав (ЛАД) The League of Arab States (LAS)

Створена в березні 1945 р. на конференції керівників арабських країн, що відбулась у Каїрі. Засновниками були Йорданія, Ірак, Ємен, Ліван, Саудівська Аравія, Сирія, Єгипет.

Координація діяльності в економічній сфері посідає важливе місце. Керівним органом ЛАД є Рада, до якої належать глави держав та урядів або уповноважені ними особи. Діяльністю Ліги у проміжках між сесіями керує Генеральний секретар, якого обирають на 5 років. Штаб-квартира ЛАД розташована в Тунісі (за іншими джерелами — у Каїрі).

5.2.16. Міжамериканська зона вільної торгівлі (МАЗВТ) Free Trade Association Area (FTAA)

Рішення про створення МАЗВТ було прийняте у грудні 1994 р. на зустрічі у верхах, що відбувалася в Майямі.

Мета цього угруповання країн Західної півкулі полягає у гармонізації правил здійснення торгівлі та інвестицій. Діяльність МАЗВТ повинна відповідати принципам, що лежать в основі Світової організації торгівлі, та мати комплексний і недискримінаційний характер.

Асоціація поки що не діє. Створення її очікується до 2005 р. Процес переговорів відбувається в межах Комітету з торговельних переговорів і Комітету з цивільного суспільства. Останній займається

узгодженням питань у сфері праці, підприємницької діяльності, охорони довкілля тощо.

5.2.17. Міжнародна морська організація (ІМО) International Maritime Organization (IMO)

Це міжнародна міжурядова організація, що має статус спеціалізованої агенції ООН. Заснована в 1958 р. з метою сприяння міжнародному співробітництву у сфері морських перевезень і морської торгівлі. Функціонувати розпочала в 1959 р. До 22 травня 1982 р. мала назву “Міжурядова морська консультативна комісія”. Нині до складу ІМО входять 150 держав.

Організація є форумом для обміну інформацією між урядами з технічних питань міжнародного торговельного судноплавства, сприяє гарантуванню безпеки на морі та уникненню забруднення моря морськими суднами.

У межах ІМО було проведено конференції, що завершилися укладенням конвенцій з різних аспектів морського судноплавства. Міжнародна морська організація прийняла велику кількість рекомендацій, кодексів, керівництв, настанов, резолюцій. Організації притаманна висока результативність у сфері кодифікації міжнародно-правових питань, пов’язаних з технічними та юридичними аспектами торговельного і рибальського плавання.

Вищим органом ІМО є Асамблея, до якої належать всі держави-члени. Скликається вона раз на 2 роки. Протягом міжсесійного періоду роботою ІМО керує Рада. Штаб-квартира організації розташована в Лондоні.

5.2.18. Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО) International Civil Aviation Organization (ICAO)

Організація є спеціалізованою агенцією ООН. Конвенцію про міжнародну цивільну авіацію (далі — Конвенція) було укладено в 1944 р., і ця дата вважається днем створення організації, хоча діяльність вона розпочала в 1947 р.

Мета цієї Організації — розроблювати принципи і методи міжнародної аеронавігації, сприяти плануванню і розвитку міжнародного

повітряного транспорту, удосконалювати польотно-технічні правила, гарантувати безпеку польотів.

Вищим органом агенції є Асамблея. Вона скликається щонайменше раз на 3 роки. Асамблея визначає напрямки діяльності Організації. Роботою в міжасамблейний період керує Рада. Вона є постійним органом і підвітна Асамблеї. До Ради входять близько 30 держав, що мають розвинений повітряний транспорт. Радою керує президент. Вона має обов'язкові та факультативні функції. До найважливіших обов'язкових функцій Ради належать розробка та прийняття міжнародних стандартів і рекомендацій, спрямованих на досягнення максимально можливої уніфікації правил у сфері міжнародної повітряної навігації. Міжнародні стандарти та рекомендації оформлені у вигляді 17 додатків до Конвенції 1944 р.

Постійним органом Організації є Аеронавігаційний комітет. Саме він розроблює нові міжнародні стандарти і рекомендації щодо правил польотів, керування повітряним рухом, надання інформації повітряним суднам тощо.

Авіатранспортний комітет займається вивченням економічних і комерційних аспектів авіаперевезень.

Юридичний комітет консультує Раду з питань тлумачення, застосування та зміни Конвенції, готує проекти міжнародно-правових актів, що регулюють діяльність цивільної авіації, тощо.

Фінансовий комітет готує для Ради рекомендації та пропозиції з фінансових аспектів діяльності Організації.

Комітет зі спільної підтримки аеронавігаційного забезпечення контролює виконання зобов'язань Організації щодо надання технічної і фінансової допомоги для створення засобів аеронавігаційного забезпечення польотів у Північній Атлантиці (на північ від 40-ї паралелі).

Комітет з незаконного втручання в діяльність цивільної авіації розглядає технічні аспекти, пов'язані з незаконним захопленням повітряних суден, збройним нападом на них, саботажем, що трапляються в міжнародному повітряному сполученні.

Організація має Постійний секретаріат. Очолує його Генеральний секретар. Секретаріат забезпечує роботу Асамблеї, Ради та інших органів; складається з п'яти спеціалізованих управлінь.

Штаб-квартира Організації розташована в Монреалі (Канада), а регіональні представництва — у Парижі (Франція), Каїрі (Єгипет), Бангкоку (Таїланд), Лімі (Перу), Мехіко (Мексика), Дакарі (Сенегал).

5.2.19. Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) International Atomic Energy Agency (IAEA)

Агентство засноване в 1955 р. Статут його прийнятий у 1956 р. на міжнародній конференції. У тому ж році МАГАТЕ уклало угоду з ООН і належить до системи закладів ООН, хоча й не має статусу спеціалізованої агенції ООН.

Агентство уповноважене сприяти і підтримувати вивчення, розвиток і практичне використання атомної енергії в усьому світі в цивільних цілях; бути посередником в обміні послугами та матеріалами між своїми членами за їх бажанням; забезпечувати використання матеріалів, послуг та обладнання для розвитку атомної енергетики в мирних цілях; сприяти обміну науковою і технічною інформацією у сфері мирного використання атомної енергії; вживати заходів безпеки для запобігання використанню ядерних матеріалів у військових цілях; разом з відповідними органами й інститутами системи ООН визначати й установлювати норми та сфери безпеки і охорони здоров'я.

Це Агентство сприяє мирному використанню атомної енергії в таких сферах, як медицина, сільське господарство, промисловість, енергетика. Надає технічну допомогу та здійснює керівництво стандартів безпеки. Здійснює контроль за станом збудованих у різних країнах атомних електростанцій, надає допомогу з ліквідації аварії на них і порятунку потерпілих. Здійснює заходи, спрямовані на те, щоб ядерні матеріали і обладнання, які призначені для мирного використання, не були спрямовані на досягнення воєнних цілей. Відповідно до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1968 р. МАГАТЕ здійснює інспекції ядерних установок у країнах-членах.

Гарантії МАГАТЕ поширюються приблизно на 95 % ядерних установок, що розміщені поза межами п'яти країн, які офіційно володіють ядерною зброєю (Великобританія, Китай, Росія, США, Франція). На невелику кількість цивільних ядерних установок у цих п'яти країнах гарантії поширюються на основі особливих угод між ними і МАГАТЕ.

З метою контролю за використанням ядерного палива МАГАТЕ збирає інформацію про стан світових ринків і виробництво урану. Агентство має власні лабораторії в Австрії та Монако.

Штаб-квартира МАГАТЕ розташована у Відні (Австрія). Членами Агентства є понад 130 держав світу.

5.2.20. Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР) International Bank of Reconstruction and Development (IBRD)

Банк є міждержавною валютно-фінансовою і кредитною організацією. Створений у 1944 р. (за деякими даними — у 1945 р.) як акціонерне товариство. Надає середньо- та довгострокові кредити державам—членам. Розпочав операції у 1946 р. Нині його членами є близько 180 держав світу. Членами Банку можуть бути держави, які належать до Міжнародного валютного фонду (МВФ). Цей Банк, а також три пов'язані (асоційовані) з ним організації — Міжнародна асоціація розвитку (МАР), Міжнародна фінансова корпорація (МФК) та Багатостороннє агентство з інвестиційних гарантій (БАІГ) — утворюють так званий Світовий банк (World Bank). Поняття “Міжнародний банк реконструкції і розвитку” та “Світовий банк” часто вживаються як синоніми.

Штаб-квартира МБРР розташована у Вашингтоні — столиці США. Всесвітній банк проводить гнучку кредитну політику, здійснюючи довгострокове банківське кредитування інвестиційних проектів у приватному секторі колишніх соціалістичних країн і держав, що розвиваються. Банк є спеціалізованою агенцією ООН.

5.2.21. Міжнародний валютний фонд (МВФ) International Monetary Fund (IMF)

Це спеціалізована агенція ООН. Створена в 1944 р. для упорядкування валютно-фінансових відносин між країнами, підтримки валютних курсів та надання кредитної допомоги у вирівнюванні платіжних балансів.

Діє як акціонерне товариство. Капітал МВФ становлять внески держав—членів відповідно до їх квот. Останні, у свою чергу, ураховують питому вагу країн у світовій економіці та торгівлі. Процедури голосування враховують розміри квот держав—членів.

Цей фонд надає коротко- і середньострокові кредити для покриття дефіциту платіжного балансу та з метою підтримки економічної

і структурної перебудови господарського механізму країн–членів. При цьому кредитні операції здійснюються лише з офіційними державними органами.

Фінансування виконується на порційній основі. Ці порції називаються траншами. Одержання кожного з них жорстко пов'язується з виконанням державою–позичальницею взятих на себе зобов'язань. Штаб–квартира МВФ розташована у Вашингтоні (США).

5.2.22. Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ) International Telecommunication Union (ITU)

Ця організація була заснована в Парижі у 1865 р. як Міжнародний телеграфний союз.

У 1934 р. було укладено Міжнародну конвенцію електрозв'язку і назву організації змінено на Міжнародний союз електрозв'язку. Статус спеціалізованої агенції ООН організація отримала в 1947 р.

Статут МСЕ діє з 1 червня 1994 р. Головна мета діяльності МСЕ — підтримувати і розширювати міжнародне співробітництво з метою поліпшення та раціонального використання електрозв'язку, сприяти технічній допомозі країнам, що розвиваються, у сфері електрозв'язку, розвитку технічних засобів та їх оптимальній експлуатації для підвищення ефективності служб електрозв'язку, заохочення до співробітництва з іншими міжнародними організаціями. Отже, МСЕ у світовому масштабі сприяє розвитку та координації радіо-, телеграфної та телефонної служб, у тому числі космічної телекомунікації; відповідає за розподіл і реєстрацію діапазонів радіохвиль.

Конференція держав–членів МСЕ скликається раз на 4 роки. Вона визначає основні принципи роботи, затверджує бюджет організації, переглядає міжнародні конвенції з електрозв'язку, укладає договори з міжнародними організаціями та розглядає адміністративно–управлінські питання.

Керівним органом у проміжках між конференціями є Адміністративна рада. Складається із 43 членів МСЕ. Штаб–квартира розташована в Женеві (Швейцарія).

Для розв'язання регіональних проблем скликаються відповідні конференції.

Організаційна структура МСЕ така:

- Повноважна конференція;
- Адміністративна рада;

- Всесвітня конференція з міжнародних служб електрозв'язку;
- Сектор радіозв'язку, всесвітні та регіональні конференції, наради і наукові комісії з радіозв'язку, директор, бюро, комітет реєстрації частот, група радників з питань радіозв'язку;
- Сектор стандартизації електрозв'язку, всесвітні конференції зі стандартизації електрозв'язку, наукові комісії, директор, бюро, група радників з питань стандартизації електрозв'язку;
- Сектор розвитку електрозв'язку, всесвітні та регіональні конференції з розвитку електрозв'язку, наукові комісії, директор, бюро, група радників з питань розвитку електрозв'язку;
- Генеральний секретаріат, Рада з глобальних проблем телекомунікацій.

Генеральний секретаріат раз на 4 роки організовує всесвітні виставки з електрозв'язку (ТЕЛЕКОМ) і бере участь у регіональних виставках.

5.2.23. Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (МФСР) International Fund of Agricultural Development (IFAD)

Цей фонд має статус спеціалізованої економічної агенції ООН. Створений у 1977 р. Пропозицію про його заснування було висунуто в 1974 р. під час роботи в Римі Всесвітньої продовольчої конференції. Рішення про створення Фонду прийняла 29 сесія Генеральної Асамблеї ООН. У діяльності фонду беруть участь понад 140 країн.

Мета МФСР — мобілізувати додаткові кошти на розвиток сільського господарства в економічно відсталих країнах світу. Проекти і програми фонду спрямовуються на задоволення інтересів бідних верств населення. Кошти МФСР надаються на пільгових засадах і мають використовуватися для збільшення обсягів виробництва продовольства, зайнятості та додаткових надходжень для бідних і безземельних фермерів, а також удосконалення систем харчування і розподілу продовольства.

Вищий орган МФСР — Рада керівників — складається з представників усіх держав-членів. Рада керівників обирає членів Виконавчої ради. Загальна кількість — 18 осіб. Термін повноважень — 3 роки.

Виконавчі служби МФСР очолює президент, який є водночас головою Виконавчої ради.

Штаб-квартира розташована в Римі (Італія).

5.2.24. Міжнародний центр торгівлі Конференції ООН з торгівлі та розвитку і Світової організації торгівлі (МЦТ) International Trade Centre UNCTAD/WTO (ITC)

Міжнародний центр торгівлі ЮНКТАД/СОТ посідає чільне місце в системі ООН з технічного співробітництва з країнами, що розвиваються, у сфері сприяння торгівлі. Центр було створено в 1964 р. під егідою Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ). У 1968 р. МЦТ розпочали спільно керувати ГАТТ і ООН. Від імені ООН діє ЮНКТАД. Центр вважається виконавчою агенцією Програми розвитку ООН (United Nations Development Programme — UNDP) і відповідає за впровадження проектів Програми розвитку ООН у країнах, що розвиваються, та державах, що переходять до ринкової економіки.

Діяльність МЦТ охоплює проекти, спрямовані на розширення експорту та імпорту в таких головних напрямках:

1. Продуктовий і ринковий розвиток (Product and market development).
2. Розвиток послуг для підтримки торгівлі (Development of trade support services).
3. Торговельна інформація (Trade information).
4. Розвиток людських ресурсів (Human resource development).
5. Керівництво міжнародними закупівлями та постачанням (International purchasing and supply management).
6. Оцінка потреб і розробка програм сприяння торгівлі (Needs assesment and programme design for trade promotion).

Проекти технічного співробітництва виконуються в усіх сферах на національному, субрегіональному, регіональному та міжрегіональному рівнях. Вони розпочинаються на прохання заінтересованих країн. Тривають проекти від кількох тижнів до кількох років. Проекти національного рівня часто бувають комплексними, і їх результатом є рекомендації, спрямовані на розширення експорту та поліпшення імпорту.

Міжнародний центр публікує матеріали, що стосуються підвищення торгівлі, розвитку експорту, міжнародного маркетингу, міжнарод-

них закупівель, керування постачаннями, освіти у сфері міжнародної торгівлі, торговельної інформації та статистики. До зазначених матеріалів мають вільний доступ усі заінтересовані держави.

Фонд тісно працює також з Продовольчою і Сільськогосподарською Організацією ООН (ФАО), Організацією ООН з промислового розвитку (ЮНІДО), ПРООН, а також з іншими організаціями системи ООН, регіональними банками розвитку, міжурядовими органами поза системою ООН, неурядовими організаціями та численними закладами, діяльність яких стосується торгівлі.

Кошти МЦТ складаються з внесків СОР, ООН, ПРООН, інших міжнародних організацій, а також добровільних внесків країн світу.

Центр вважається спільним підпорядкованим органом (joint subsidiary organ) СТО і ООН. У своїй діяльності МЦТ керується рішеннями СОР і ЮНКТАД. У межах МЦТ щорічно відбувається міжурядова зустріч Спільної Дорадчої Групи (Joint Advisory Group), де розглядається програма подальшої діяльності МЦТ, яка потім надсилається до СТО і ЮНКТАД. Дорадча група обговорює також пропозиції МЦТ щодо його діяльності на період 6 років. Програма такої діяльності вважається складовою середньострокового плану діяльності ООН.

Очолює МЦТ Виконавчий директор. Штаб-квартира налічує понад 200 чиновників і розташована у Швейцарії. Кілька сотень консультантів працюють над реалізацією програм у різних країнах.

5.2.25. Організація американських держав (ОАД) Organization of American States (OAS)

Заснована в 1890 р. для виконання переважно комерційних функцій. На 9-й Міжамериканській конференції, що відбулася 1948 р. у м. Богота (столиця Колумбії), було прийнято Статут і назву. Метою діяльності ОАД було проголошено, зокрема, мир і процвітання країн Західної півкулі.

До складу ОАД входять 35 держав. При ній акредитовані постійні спостерігачі від Японії, Німеччини, Франції, Росії, Ізраїлю, Італії, Іспанії та інших країн. Найвищим органом є Генеральна асамблея, що складається з представників держав-членів. Скликається Генеральна асамблея щорічно. Сесії відбуваються по чергово у столицях держав-учасниць.

Виконавчий орган — Постійна рада (в окремих джерелах — Генеральний секретаріат), розташована у Вашингтоні (США).

5.2.26. Організація арабських країн–експортерів нафти (ОАПЕК) Organization of Arab Petroleum Exporting Countries (ОАРЕС)

Організацію було створено в 1968 р. з метою координації діяльності арабських країн у нафтовому секторі економіки та відстоювання інтересів країн–учасниць. Штаб-квартира розташована в Ель-Кувейті (Кувейт).

5.2.27. Організація африканської єдності (ОАЄ) Organization of African Unity (ОАУ)

Це міждержавна організація, до якої входять понад 50 країн Африки. Створена в 1963 р. на конференції глав держав та урядів африканських країн. У листопаді 1984 р. до складу ОАЄ було прийнято Сахарську Арабську Демократичну Республіку (Західну Сахару). У відповідь на такий крок з ОАЄ вийшла Марокко, яка вважає Західну Сахару своєю територією.

Економічне співробітництво належить до пріоритетних сфер діяльності ОАЄ.

Найвищий орган — Асамблея глав держав та урядів, яка скликається щорічно. Вищим виконавчим органом є Рада міністрів закордонних справ, засідання якої проводяться двічі на рік. Постійним управлінським органом є Генеральний секретаріат. Штаб-квартира розташована в Адіс-Абебі (Ефіопія).

5.2.28. Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) Organization for Economic Cooperation and Development (ОЕСД)

Це міждержавна організація економічно розвинених країн Заходу. Створена в 1961 р. замість Організації європейського економічного співробітництва, яка існувала впродовж 1948–1960 рр. Діяльність ОЕСР спрямована на забезпечення економічного і соціального добробуту держав–членів та стимулювання допомоги країнам, що розвиваються. Засновниками ОЕСР були 24 країни, зокрема Австралія, Австрія, Бельгія, Німеччина, Великобританія, Греція, Данія, Ірландія, Іспанія, Ісландія, Італія, Люксембург, Нова Зеландія, Нідерланди, Норвегія,

Португалія, Франція, Швейцарія, Швеція, Туреччина, США, Канада, Японія, Фінляндія та ін. Протягом 90-х років до ОЕСР увійшли ще 5 країн: Мексика, Чехія, Угорщина, Польща та Південна Корея, і загальна кількість держав-учасниць досягла 29. Заявку на вступ до ОЕСР подала, зокрема, Росія.

У межах ОЕСР розпочало свою діяльність у 1974 р. Міжнародне енергетичне агентство. Вищий орган ОЕСР — Рада представників держав-учасниць — проводить засідання один раз на рік. Штаб-квартира ОЕСР розташована в Парижі (Франція).

5.2.29. Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК) Organization of Petroleum Exporting Countries (OPEC)

Це об'єднання основних країн Азії, Африки та Латинської Америки, що видобувають нафту. Їх частка перевищує третину світового обсягу видобування нафти.

Перші заходи в напрямку встановлення тісних зв'язків між країнами-експортерами нафти були здійснені Венесуелою, Іраном, Іраком, Кувейтом і Саудівською Аравією в 1949 р. Після того як у 1960 р. транснаціональні нафтові компанії знизили ціни на нафту, у Багдаді відбулася конференція представників зазначених країн. Було прийняте рішення про утворення постійно діючої організації, основною метою діяльності якої повинно бути регулювання цін на нафту. Наступного року така організація була створена під час конференції у Каракасі — столиці Венесуели. Згодом до ОПЕК увійшли Катар (1961 р.), Індонезія (1962 р.), Лівія (1962 р.), Об'єднані Арабські Емірати (1967 р.), Алжир (1969 р.), Нігерія (1971 р.), Еквадор (1973 р.) і Габон (1975 р.). Останні дві країни вийшли зі складу ОПЕК відповідно в 1993 та 1996 р.

Наприкінці 1973 р. країни-члени ОПЕК протягом трьох місяців підняли ціни на нафту вчетверо. Об'єднання ОПЕК встановлює єдині продажні ціни на нафту, сприяє збільшенню доходів від продажу видобутої нафти, стимулює освоєння національних нафтових джерел країн-учасниць.

Вплив ОПЕК на світові ціни на нафту послабився, коли Норвегія і Великобританія розпочали експлуатацію власних родовищ нафти з-під дна Північного моря. До того ж промислово розвинені країни світу зайнялися пошуком альтернативних джерел енергії та її економним використанням.

Вищим органом ОПЕК є конференція, що скликається двічі на рік. До органів керування належать Рада керівників і Генеральний секретар. Штаб-квартира ОПЕК розташована у Відні — столиці Австрії.

5.2.30. Організація Об'єднаних Націй (ООН) United Nations Organization (UNO)

Держави-засновники ООН підписали Статут про створення цієї Організації 26 червня 1945 р. на установчій конференції, що відбулася в Сан-Франціско. Статут набрав чинності 24 жовтня того ж року. На початку 1985 р. до складу ООН входили 185 держав.

Серед керівних органів ООН — Економічна і соціальна рада (ЕКОСОП). Вона уповноважена досліджувати та складати доповіді з міжнародних питань у сферах економіки, культури, освіти, охорони здоров'я, прав людини, екології, соціальної сфери та надсилати відповідні рекомендації Генеральній Асамблеї ООН, її членам, спеціалізованим агенціям ООН, координувати їх діяльність, укладати з ними угоди (їх затверджує Генеральна Асамблея), отримувати від них доповіді, надсилати відповідну інформацію до Ради Безпеки.

Економічна і соціальна рада збирається на сесії двічі на рік. Рада складається з 54 членів ООН. Їх обирає Генеральна Асамблея. Щороку склад ЕКОСОП поновлюється на третину. Цей орган має регіональні комісії.

5.2.31. Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку (ЮНІДО) United Nations Industrial Development Organization (UNIDO)

Створена в 1966 р. з метою сприяння промислового розвитку та прискорення процесів індустріалізації країн, що розвиваються. Організація покликана також координувати діяльність ООН у сфері промислового розвитку. Членами Організації є понад 160 держав. Штаб-квартира розташована у Відні.

Основні органи — Генеральна конференція, Рада з промислового розвитку, Постійний комітет і Секретаріат. Організація має власний бюджет, що формується з внесків країн-членів.

Головними видами діяльності є оперативна і допоміжна. Оперативна охоплює надання технічної допомоги країнам, що розвиваються, у здійсненні конкретних проектів (надання консультацій, відрядження експертів, забезпечення кадрами тощо). Допоміжна діяльність стосується збирання, узагальнення, публікації інформації, виконання досліджень, організації конференцій тощо з питань промислового розвитку.

Під егідою цієї Організації опрацьовуються десятирічні регіональні стратегії розвитку. Діє Банк промислової і технологічної інформації, втілюється Технологічна програма, спрямована на створення національних закладів з дослідження світового ринку технологій, зміцнення власного науково-технічного потенціалу.

5.2.32. Організація центральноамериканських держав (ОЦАД) Organization of Central American States (OCAS)

Створена в 1951 р. п'ятьма державами регіону — Гватемалою, Гондурасом, Коста-Рікою, Нікарагуа та Сальвадором — з метою сприяння політичному, економічному і культурному співробітництву. Згідно зі Статутом до ОЦАД може приєднатись Панама.

Первинною метою ОЦАД було створення центральноамериканського спільного ринку. Цієї мети було досягнуто ще в 1960 р., але угруповання продовжувало існувати. Сан-Сальвадорська хартія 1962 р. збагатила торговельні та фіскальні положення першопочаткового договору і передбачила постійне співробітництво в політичній, економічній та оборонній сферах.

Вищим органом ОЦАД є Нарада глав держав—членів. Основним органом вважається Нарада міністрів закордонних справ, а постійним — Центральноамериканське бюро. Розташоване ОЦАД у Сан-Сальвадорі — столиці Сальвадору.

5.2.33. Паризький клуб (ПК) Paris Club (PC)

Це неформальне об'єднання держав—кредиторів, ядром якого була Група десяти країн, які уклали в 1962 р. у Парижі з Міжнародним валютним фондом Генеральну угоду про позики. До Групи десяти входили Бельгія, Великобританія, Італія, Канада, Нідерланди, США,

Німеччина, Франція, Швеція, Швейцарія. Наприкінці ХХ ст. до групи входило вже 19 держав-учасниць.

Паризький клуб розглядає питання, пов'язані з регулюванням і відстроченням платежів за державною заборгованістю країн, що розвиваються. У засіданнях Паризького клубу беруть участь як спостерігачі представники Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції і розвитку (Світового банку), Організації економічного співробітництва і розвитку, Організації ООН з промислового розвитку.

Проблемами приватної зовнішньої заборгованості країн-боржників (тобто заборгованості, що виникла за кредитами, одержаними не під урядові гарантії) займається *Лондонський клуб*. Він є об'єднанням понад 400 великих комерційних банків-кредиторів. Створився на початку 80-х років з огляду на загострення проблеми міжнародної заборгованості.

5.2.34. Південноамериканський спільний ринок (ПАСР) South American Common Market (MERCOSUR)

Створений у 1991 р. з метою сформувати в регіоні спільний ринок. Державами-учасницями є Аргентина, Бразилія, Парагвай та Уругвай. Після тривалих переговорів щодо тарифів 17 грудня 1994 р. було укладено угоду про створення Спільного ринку, і він офіційно розпочав діяти 1 січня 1995 р. Чилі приєдналася до цього ринку в 1996 р. на правах асоційованого члена. У 1995 р. цей ринок і ЄС уклали угоду про співробітництво та взяли зобов'язання розпочати переговори про поступове створення зони вільної торгівлі, яка б охоплювала обидва регіональні угруповання.

5.2.35. Північна рада (ПР) The Northern Council (NC)

Цю консультативну організацію представників парламентів та урядів країн Північної Європи з питань їх співробітництва було створено в 1952 р. Тоді до її складу увійшли Данія, Ісландія, Норвегія, Швеція. У 1955 р. до організації приєдналася Фінляндія (застерігши, що не братиме участі в обговоренні воєнно-політичних питань та у визначенні позицій щодо суперечок між великими державами).

Пленарна асамблея (щорічна сесія) є вищим органом. Поточними справами займаються Президія та комітети. Склад Північної ради обирається парламентами країн-учасниць за пропорційним принципом.

5.2.36. Північноамериканський банк розвитку (ПАБР) North American Development Bank (NADB)

Банк діє в межах укладеної в 1992 р. Угоди про Північноамериканську зону вільної торгівлі (NAFTA), яка набрала чинності з 1 січня 1994 р.

Метою діяльності є фінансування торговельних угод та інвестиційних проектів.

5.2.37. План Коломбо (ПК) Colombo Plan for Co-operative Economic and Social Development in Asia and Pacific (CP)

Створений у січні 1950 р. у столиці нинішньої Шрі-Ланки — місті Коломбо. Ідею створення висунула Австралія на конференції міністрів закордонних справ Британської Співдружності. Спочатку організація спрямовувалася на обстоювання інтересів Британської Співдружності у цьому регіоні. До неї ввійшли 24 країни, згодом їх кількість збільшилась до 26. Великобританія залишила організацію в 1991 р., Канада — у 1992 р. У 1977 р. з неї вийшло кілька країн, які стали на шлях соціалістичного розвитку.

Країнами-кредиторами є США, Японія, Великобританія, Австралія, Нова Зеландія.

5.2.38. Продовольча і сільськогосподарська організація (ФАО) Food and Agricultural Organization (FAO)

Має статус спеціалізованої агенції ООН. Була заснована 16 жовтня 1945 р., і саме цей день щорічно у світі відзначається як Всесвітній день продовольства. У середині 90-х років до складу ФАО входили близько 170 держав.

Мета діяльності ФАО — сприяти розвитку сільського господарства, рибальства та лісового господарства. Організація збирає, вивчає

і поширює інформацію щодо харчування, продовольства, сільського господарства, поліпшення виробництва та збуту продовольства, надає технічне сприяння і продовольчу допомогу, готує прогнози та статистичні дані з питань розвитку сільського господарства світу тощо.

Вважається однією з найбільших і найефективніших агенцій ООН. Штаб-квартира ФАО розташована в Римі, регіональні відділення — у Аккрі (Гана), Бангкоку (Таїланд), Римі, Сантьяго (Чилі), Каїрі (Єгипет). У Вашингтоні та Нью-Йорку розташовані бюро зі зв'язків з Північною Америкою.

Вищим органом ФАО є Конференція. На ній кожний член та асоційований член представляються одним делегатом. Асоційовані члени не мають вирішального голосу. Як правило, конференції ФАО відбуваються раз на 2 роки. Передбачається можливість проведення позачергових сесій.

На конференціях затверджуються основні принципи діяльності ФАО, бюджет, аналізується ситуація у світі щодо продовольства та становище світового сільського господарства. Конференція в межах своєї компетенції приймає також рекомендації щодо міжнародних та національних заходів і програму подальшої діяльності.

Виконавчим органом ФАО протягом міжсесійного періоду є Рада. Вона складається з 49 обраних Конференцією держав-членів. Рада виконує рекомендаційні, консультативні та контрольні функції.

У межах ФАО створено п'ять комітетів, які займаються питаннями продуктів, рибальства, лісів, сільського господарства та всесвітньої продовольчої безпеки.

Найвища посадова особа ФАО — Генеральний директор. Його обирає Конференція на термін 6 років. Секретаріат ФАО поділяється на сім департаментів (економічної та соціальної політики, сільсько-го господарства, рибальства, лісів, розвитку, керування фінансів та інформації).

Діяльність ФАО фінансується за рахунок переважно трьох джерел: внесків держав-членів, Програми розвитку ООН, коштів Всесвітнього банку. Як додаткове джерело використовуються також кошти Опікунського фонду.

5.2.39. Рада Економічної Взаємодопомоги (РЕВ) Council for Mutual Economic Assistance (CMED)

Ця міжурядова організація соціалістичних країн існувала протягом 1949—1991 рр. Албанія залишила її в 1961 р., НДР — у 1990 р. Крім цих країн до складу РЕВ входили Болгарія, В'єтнам, Куба, Монголія, Польща, Румунія, Радянський Союз, Угорщина, Чехословаччина. Югославія вважалася асоційованим членом. Секретаріат був розташований у Москві.

Існували комітети з питань співробітництва у плановій діяльності, науки і техніки та машинобудування. Було створено 20 комісій з різних аспектів діяльності РЕВ.

Вищим органом РЕВ була сесія, яка скликалається щонайменше раз на рік на рівні глав урядів. Керівництво діяльністю РЕВ у міжсесійний період здійснював виконавчий комітет. Він складався із заступників глав урядів країн-членів і скликався щонайменше раз на три місяці.

На Заході РЕВ називали COMECON (скорочено від Communist есопоту). Організацію було створено з ініціативи Й. Сталіна з метою сприяння взаємозалежності соціалістичних країн у виробничо-торговельній сфері. Вважалася однією з двох найважливіших опор соціалістичного табору; другою була Організація Варшавського договору. Розпалася РЕВ внаслідок падіння комуністичних режимів у країнах-членах. На 46-й сесії РЕВ, що відбулась у червні 1991 р., було прийняте рішення про припинення існування.

Проіснувала РЕВ 42 роки. Свою діяльність здійснювала на основі Статуту та Конвенції про правоздатність, які були підписані 14 грудня 1959 р. у Софії — столиці Болгарії та набрали чинності 13 квітня 1960 р. після ратифікації цих документів країнами-членами РЕВ. До наріжних документів РЕВ належать: Основні принципи міжнародного соціалістичного поділу праці (1962 р.), Комплексна програма подальшого поглиблення і вдосконалення співробітництва і розвитку соціалістичної економічної інтеграції РЕВ (1971 р.), Комплексна програма науково-технічного прогресу країн-членів РЕВ до 2000 р. (1985 р.).

Рада сприяла розвитку народного господарства країн-членів на планових засадах, прискоренню економічного і технічного прогресу, підвищенню рівня індустріалізації країн, які історично мали невеликий промисловий потенціал; РЕВ намагалася поступово зблизити і вирівняти рівні економічного розвитку країн-членів.

Країни співробітничали на засадах суверенної рівності та цілковитої добровільності. Рішення РЕВ з організаційних і процедурних питань мали для країн-членів обов'язковий характер. Якщо ж рішення РЕВ стосувались економічного та науково-технічного співробітництва, то вони мали рекомендаційний характер. Такі рекомендації надсилалися країнам-членам і якщо вони їх приймали, то ці рекомендації набирали статусу обов'язкових.

Рада Економічної Взаємодопомоги співробітничала з Фінляндією, Іраном, Мексикою, Нікарагуа та деякими іншими країнами. З РЕВ співробітничали понад 20 міжнародних організацій.

5.2.40. Рада Європи (РЄ) Council of Europe (CE)

Це найбільш представницька міждержавна консультативна організація Європейського континенту. Заснована в 1949 р. 10 західно-європейськими країнами з метою сприяння “європейській згуртованості”. Штаб-квартира розташована у Страсбурзі (Франція). Поряд з іншими питаннями організація приділяє увагу і соціально-економічному співробітництву.

Двічі на рік відбуваються засідання на рівні міністрів закордонних справ. При Раді Європи акредитуються постійні представники. Повсякденною роботою керує Бюро у складі голови та двох заступників.

Парламентська асамблея Ради Європи виконує дорадчі функції. Складається з 286 представників і такої ж кількості їх заступників. Квота для країни визначається чисельністю її населення. Існує п'ять партійних фракцій. Під час голосування представники керуються не національними, а партійними інтересами. Серед 14 галузевих комітетів Парламентської асамблеї є й економічний. Більшість рішень РЄ має форму “Європейських конвенцій”.

5.2.41. Рада співробітництва арабських держав Персидської затоки (РСАДПЗ) Council of Cooperation of the Arab States of the Persian Gulf (CCASPG)

Це регіональне політико-економічне угруповання шести арабських монархій — Саудівської Аравії, Кувейту, Об'єднаних Арабських Еміратів, Оману, Катару та Бахрейну. Раду було створено в 1981 р.

з метою співробітництва та досягнення тісної координації в усіх галузях діяльності.

Глави держав збираються на зустрічі у верхах двічі на рік. Рада міністрів скликається на засідання раз на три місяці. Організація має Генеральний секретаріат, розташований у Ер-Ріяд — столиці Саудівської Аравії.

5.2.42. Світова Організація Торгівлі (СОТ) World Trade Organization (WTO)

Організація є відповідальною за впровадження багатосторонніх договорів, що були укладені під час Уругвайського раунду переговорів у межах ГАТТ, а також тих, які укладатимуться в майбутньому. Основна мета діяльності Організації багато в чому збігається з метою діяльності ГАТТ, яка перестала вважатися окремою інституцією, тому що перетворилась на складову СОТ. Але якщо ГАТТ охоплювала лише товарну торгівлю, то СОТ поле своєї діяльності поширила і на торгівлю послугами. Сприяючи економічному розвитку шляхом розширення торгівлі, СОТ запоручилася приділяти належну увагу захисту та збереженню довкілля.

Отже, СОТ є наступницею ГАТТ, укладеної в 1947 р., що набрала чинності в 1948 р. Колишній СРСР одержав у ГАТТ статус спостерігача в 1990 р.

У преамбулі угоди про утворення СОТ зазначається, що Організація покликана сприяти піднесенню рівня життя та доходів, забезпеченню повної зайнятості, розширенню виробництва і торгівлі, оптимальному використанню світових ресурсів.

Головні функції СОТ:

1. Сприяння впровадженню та використанню міжнародно-правових актів Уругвайського раунду ГАТТ і договорів, що укладатимуться в майбутньому.
2. Виконання ролі форуму для переговорів між державами—членами з питань міжнародної торгівлі.
3. Забезпечення функціонування механізму розв'язання суперечок між країнами—членами у сфері міжнародної торгівлі.
4. Здійснення періодичних оглядів торговельної політики країн—членів.

Ця організація вважається “зонтичною”, оскільки до її компетенції належать також окремі міждержавні угоди. Створення СОТ означало

відмову від практики проведення періодичних переговорів у межах раундів ГАТТ. Ця Організація є інституцією для проведення переговорів на постійній основі.

Організація регулює міжнародну торгівлю та регламентує торговельну і тарифну політику країн-членів. У полі її зору перебувають принципи та правила міжнародної торгівлі, мито, договірні зобов'язання, стандартизація та сертифікація продукції, ліцензування імпорту, субсидування експорту. Важливим напрямком діяльності СОТ вважає лібералізацію міжнародної торгівлі, зниження торговельно-політичних бар'єрів і розробку правил застосування неторговельних обмежень (зокрема, технічних бар'єрів та інших форм нетарифних обмежень).

Свою діяльність СОТ розпочала 1 січня 1995 р. Спочатку до неї входила 81 країна. Було встановлено дворічний перехідний період (починаючи з 01.01.95) для приєднання до СОТ усіх 125 країн-членів ГАТТ після ратифікації ними Заключного акта Уругвайського раунду. За станом на 25 жовтня 1995 р. кількість членів СОТ збільшилась до 110. Україна, Росія та інші країни ведуть переговори про вступ до СОТ. Необхідною умовою приєднання до СОТ нових членів є вжиття ними заходів щодо приведення національного законодавства відповідно до норм міжнародних договорів, що належать до компетенції СОТ. "Новачки" повинні знизити тарифи та модифікувати правила з метою поліпшення доступу на їх ринки іноземних товарів і послуг. Відповідні зобов'язання "новачків" одержали назву "вступний квиток". Він дає право на користування результатами лібералізації міжнародної торгівлі, здійсненої іншими країнами-членами СОТ у минулому.

Вищим органом СОТ є Міністерська конференція, яка відбувається раз на два роки. У проміжку між конференціями її функції виконує Генеральна рада.

Генеральна рада діє як орган з вирішення спорів між державами-членами. Вона розглядає скарги та вживає необхідних заходів для вирішення суперечностей між країнами-членами. Рада здійснює також огляди торговельної політики конкретних країн, спираючись на доповіді, що їх готує Секретаріат СОТ.

Генеральній раді допомагають виконувати її функції:

- Рада з торгівлі товарами;
- Рада з торгівлі послугами;
- Рада з торговельних аспектів прав на інтелектуальну власність.

До складу СОТ входять також кілька комітетів з різних аспектів світової торгівлі.

Рішення приймаються за принципом консенсусу. Він означає, що на час прийняття рішення жодна країна не висунула свого заперечення (хоч рішення їй може і не подобатися). Коли ж досягти консенсусу неможливо, то рішення приймаються більшістю голосів, причому кожна країна має лише один голос. Спеціальні правила голосування передбачені щодо випадків тлумачення укладених міжнародних договорів (вимагається 3/4 голосів) і внесення поправок до них (вимагається 2/3 голосів).

У більшості ситуацій застосовується принцип консенсусу, оскільки він дає змогу уникнути явища, яке дістало назву “тиранія більшості”, — ситуація, за якої не враховується навіть значна опозиція щодо рішень, які приймаються.

Штаб-квартира СОТ розташована в Женеві (Швейцарія). Очолює СОТ Генеральний секретар. Він має 4 заступників, які допомагають йому у поточній діяльності. Заступники призначаються Генеральним директором унаслідок консультацій з країнами-членами.

Чисельність Секретаріату — 450 осіб. Вони є громадянами різних країн. Під час виконання своїх обов'язків Генеральний директор і члени Секретаріату вважаються незалежними від урядів своїх та інших країн, організацій тощо. Секретаріат має міжнародний статус.

Бюджет СОТ формується за рахунок внесків країн-членів.

5.2.43. Співдружність Незалежних Держав (СНД) Commonwealth of Independent States (CIS)

Це міждержавна організація. Засновниками її були Білорусь, Росія та Україна. В угоді про створення СНД, яку було підписано 8 грудня 1991 р. у Біловезькій пущі, констатувалося, що СРСР за умов глибокої кризи і розпаду припиняє існування. Лідери названих країн — С. Шушкевич, Б. Єльцин і Л. Кравчук — заявили про намір розвивати співробітництво в політичній, економічній і гуманітарній сферах.

До угоди 21 грудня 1991 р. приєдналися Азербайджан, Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан. Того ж дня всі зазначені країни підписали в Алма-Аті Декларацію про цілі та принципи СНД. Статут СНД було прийнято в Мінську 22 січня 1993 р. Він передбачає сфери спільної діяльності

держав, у тому числі співробітництво у формуванні загального економічного простору, розвитку систем транспорту і зв'язку.

Поряд з дійсними членами до СНД можуть входити й асоційовані. Вони беруть участь в окремих видах діяльності. Деякі держави представлені на засіданнях глав країн СНД як спостерігачі.

Україна формально не є стороною Статуту СНД, оскільки Угоду про створення СНД не ратифікувала.

Керівними органами СНД є Рада глав держав, Рада глав урядів, Рада міністрів закордонних справ, Міждержавна економічна рада, Міжпарламентська асамблея (штаб-квартира якої розташована в Санкт-Петербурзі). Постійно діючий орган СНД — Координаційно-консультативний комітет (виконавчий секретаріат), розташований у Мінську. Це означає, що білоруська столиця є водночас і столицею СНД.

До інших консультативних і координаційних органів належать Економічний суд СНД, Міждержавна рада з космосу, Консультативна рада з праці, міграції та соціальному захисту населення, Рада з культурного співробітництва, Рада керівників державних інформаційних агентств, Міждержавна рада з питань охорони промислової власності, Правова консультативна рада, Статистичний комітет, Міждержавна комісія з воєнно-економічного співробітництва.

У межах СНД створюються і звужені союзи. 2 квітня 1996 р. Росія і Білорусь уклали Угоду про створення Співтовариства Суверенних Республік; Росія, Білорусь, Казахстан і Киргизстан утворили Митний союз.

Співдружність є класичним прикладом конфедерації, яка, з історичної точки зору, не є тривалим явищем. Вона (або окремі її складові) перетворюється на федерацію або ж зникає з історичної арени.

5.2.44. Форум “Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво” (АТЕС) Asia and Pacific Ocean Economic Cooperation Forum (АПОЕСF)

Цей міжурядовий форум створений у листопаді 1989 р. У його діяльності брали участь Австралія, Бруней, Гонконг (Сянган), Індонезія, Канада, КНР, Республіка Корея, Малайзія, Мексика, Нова Зеландія, Папуа—Нова Гвінея, Сінгапур, США, Таїланд, Тайвань, Філіппіни, Чилі, Японія. З 1998 р. у роботі АТЕС беруть участь Росія, В'єтнам і Перу.

Форум має консультативний статус. У його межах розробляються регіональні правила здійснення торговельної та інвестиційної діяльності, а також інших видів економічного та технічного співробітництва. Форум, зокрема, має Комітет з торгівлі та інвестицій і Економічний комітет. Діють робочі групи, що займаються питаннями сприяння розвитку торгівлі, промислової науки та технологій, телекомунікацій, транспорту, людських ресурсів, енергетичного співробітництва, рибальства, туризму, сфери послуг, збереження морських ресурсів, а також питаннями продовольства, інфраструктури.

Секретаріат АТЕС розташований у Сінгапурі. Щорічно, починаючи з 1993 р., скликаються неформальні зустрічі глав держав та урядів учасників Форуму. Паралельно із зустрічами у верхах відбуваються щорічні наради міністрів, до компетенції яких входить також вирішення питання зовнішньої політики та економіки.

На другій зустрічі у верхах, що відбулася 1994 р. в Індонезії, було прийнято Декларацію про спільну рішучість економічних лідерів АТЕС. Декларація поставила за мету сформувати до 2020 р. систему вільної і відкритої торгівлі та інвестицій у Азіатсько-Тихоокеанському регіоні.

Під час третьої зустрічі у верхах, яка відбулася 1995 р. у м. Осака (Японія), було прийнято Програму дій щодо реалізації проголошених цілей. Учасники Форуму прийняли зобов'язання про підготовку індивідуальних планів дій щодо лібералізації торговельного та інвестиційного режимів, а також розвитку економічного і технічного співробітництва.

Четверта зустріч у верхах відбулася в листопаді 1996 р. у Манілі — столиці Філіппін. Було прийнято Манільський план дій АТЕС, основою якого стали індивідуальні плани діяльності учасників Форуму щодо лібералізації торгівлі та інвестицій.

Була прийнята також Декларація АТЕС про створення рамкових умов для економічного і технічного співробітництва та розвитку. У 1996 р. було задоволене клопотання Росії стосовно підключення до діяльності робочих груп.

На п'ятій зустрічі у верхах у листопаді 1997 р., що відбулась у Ванкувері (Канада), було прийнято критерії участі держав у АТЕС, і до складу Форуму ввійшли три нових члени — Росія, Перу, В'єтнам. Приймання інших країн було призупинено на найближчі 10 років. Чергова декларація підтвердила намір про посилення економічного і науково-технічного співробітництва та висловила занепокоєність

загостренням фінансової кризи у Східній Азії. Під час Форуму міністри визначили 15 секторів “прискореної добровільної лібералізації”, у яких торговельні обмеження мають бути усунуті ще до 2010 р. У дев’яти секторах конкретні заходи розпочалися у 1999 р. Шоста зустріч у верхах у листопаді 1998 р., яка відбулась у столиці Малайзії м. Куала-Лумпур, була присвячена спільному пошуку шляхів подолання фінансової кризи і забезпеченню економічної стабільності регіону та створенню сприятливих умов для торгівлі, інвестицій, технічного та економічного співробітництва, спрямованого до наступного століття. Зокрема, було прийнято План дій щодо підготовки кваліфікованих кадрів з метою посилення процесу керування економікою.

5.2.45. Угода про Північноамериканську зону вільної торгівлі (НАФТА) North American Free Trade Agreement (NAFTA)

Цей економічний пакт передбачає вільну торгівлю між США, Канадою та Мексикою. Його попередником була двостороння угода, укладена в 1988 р. між США та Канадою. Трестороння угода була укладена в 1992 р., ратифікована у 1993 р. і набрала чинності 1 січня 1994 р.

Угода передбачає поетапну відмову протягом 10 років (у окремих випадках — протягом 15 років) від усіх мит і нетарифних обмежень у сфері внутрізональної торгівлі, взаємне надання національного режиму інвесторам з країн-учасниць Угоди, лібералізацію торгівлі послугами, взаємне відкриття ринків для державних закупівель, високий рівень захисту прав на інтелектуальну власність.

У 1994 р. заявку на вступ до Угоди подала Чилі. Розпочався переговорний процес, який триває досі.

Виконавчими органами цього економічного угруповання є комісії з торгівлі, праці та екологічного співробітництва.

5.2.46. Центральньоамериканський спільний ринок (ЦАСР) Central American Common Market (CACM)

У 1960 р. у межах Організації центральньоамериканських держав було створено економічне об’єднання — Центральньоамериканський

спільний ринок. До нього спочатку ввійшли Гватемала, Гондурас, Нікарагуа та Сальвадор, у 1962 р. — Коста-Ріка.

5.2.47. Чорноморське економічне співробітництво (ЧЕС) Black Sea Economic Cooperation (BSEC)

Це регіональна міжурядова економічна організація, створена 25 червня 1992 р. на зустрічі глав держав та урядів 11 країн, що відбулась у Стамбулі (Туреччина).

Мета ЧЕС — поглибити дво- та багатостороннє співробітництво як у межах регіону, так і з іншими заінтересованими країнами, сприяти економічному, технологічному і соціальному прогресу та свободі підприємництва. До ЧЕС входять Азербайджан, Албанія, Болгарія, Вірменія, Греція, Грузія, Молдова, Росія, Румунія, Туреччина, Україна.

Міністри закордонних справ країн-членів зустрічаються один раз щороку. Діють постійні та тимчасові робочі групи, парламентська асамблея і секретаріат. Наприкінці 1993 р. було прийняте рішення про утворення Чорноморського банку співробітництва, торгівлі та розвитку (Black Sea Cooperation Trade and Development Bank).

Пріоритетними сферами діяльності є транспорт, зв'язок, інформатика, обмін економічною інформацією, стандартизація і сертифікація товарів, енергетика, гірничодобувна та переробна промисловість, сільське господарство і переробка його продукції, ветеринарно-медична профілактика, охорона здоров'я, фармацевтика, наука і техніка, іноземний туризм.

**6.1 РОЛЬ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ
У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ
ВІДНОСИН**

У вітчизняній літературі поняття “транснаціональна корпорація” (ТНК) почали широко вживати порівняно недавно. До того віддавали перевагу поняттям “міжнародні корпорації” та “багатонаціональні корпорації”.

У тлумачних словниках іншомовних слів пояснюється, що слово “корпорація” походить від лат. *corporatio*, одне із значень якого — “форма акціонерного товариства” або “одна з форм монополістичних об’єднань”. Префікс “транс” означає явище чи об’єкт, що розташовується за чимось. Оскільки в англійській мові слово “*nation*” вживається як синонім слова “держава”, то слово “транснаціональний” означає дещо таке, що виходить за межі якоїсь однієї держави.

Транснаціональні корпорації — це акціонерні товариства, діяльність яких не обмежена державними кордонами однієї країни. Наприклад, це фірма, корпорація, компанія, які виконують основну частину своїх операцій за межами країни, де вона зареєстрована, найчастіше — у кількох країнах, де існує мережа відділень, філій, підприємств.

У літературі радянських часів поняття “транснаціональна корпорація” вживалося майже виключно з лайливим відтінком. Яскравими фарбами змалювалась їх хижацька суть і те, яке горе вони принесли, наприклад, країнам, що розвиваються. При цьому не аналізувалося, чи стали б африканські, азійські та латиноамериканські країни щасливішими, якби ТНК зникли.

Транснаціональні корпорації мають багато ознак: це економічно єдина система; це група самостійних, юридично виокремлених підприємств; вони діють на території кількох держав; їх структурні підрозділи діють у строкатому правовому довіллі, оскільки є суб'єктами національного права; керівництво корпораціями та контроль за їх діяльністю здійснюються з єдиного центру; корпорація перебуває поза юрисдикцією окремої держави, якогось об'єднання держав або міжнародної організації.

Найхарактернішою ознакою ТНК є невідповідність між їх економічним змістом та юридичною формою — економічна єдність оформлюється юридичною множинністю.

Оскільки ТНК є сукупністю юридичних осіб різної державної належності, а ці особи наділені правосуб'єктністю за законами різних країн, то ТНК як такі не можуть бути об'єктом регулювання права певної окремо взятої країни — ані тієї, де розташовані материнська компанія і штаб-квартира, ані тієї, де діють дочірні компанії та інші відділення ТНК.

За характером відносин з материнською компанією залежні підприємства поділяються на філії, дочірні та спільні підприємства.

Філія не вважається окремою юридичною особою. Вона діє на основі положення, яке затверджує її материнська компанія.

Дочірнє підприємство є самостійною юридичною особою, яка відокремилася від основного (материнського) підприємства. Дочірнє підприємство може засновуватися шляхом передання йому частини майна материнського підприємства. Засновник дочірнього підприємства затверджує його статут і зберігає за собою певні управлінсько-контрольні функції. Стосовно дочірнього підприємства вживається ще термін “афілійована компанія”, тобто така, що має пакет акцій основної компанії, але його розмір не перевищує контрольного пакету акцій. Така компанія може бути філіалом або представництвом основної (материнської) компанії. При цьому материнська компанія бере участь у керуванні афілійованої компанії на основі відповідного договору. Афілійована компанія часто створюється в разі перенесення підприємницької діяльності до регіону, віддаленого від місцезнаходження основної компанії. Афілійовані компанії неминуче виникають при створенні ТНК. Проте материнська компанія завжди володіє контрольним пакетом акцій дочірньої компанії.

Спільним вважається *підприємство*, у діяльності якого беруть участь фірми чи фізичні особи інших країн. Організаційно воно

оформлюється як єдине, загальне підприємство. Спільні підприємства створюються з метою об'єднання зусиль і налагодження коопераційної діяльності підприємств, розташованих у різних країнах, а також підвищення ефективності виробництва та збуту продукції, товарів і послуг. Слід зазначити, що спільне підприємство не є специфічною організаційно-правовою формою. Назва вказує лише на те, що власність має різне національне забарвлення.

Транснаціональні корпорації поділяються на групи: національні за капіталом, але міжнародні за сферою діяльності; міжнародні як за капіталом, так і за сферою діяльності; картелі, синдикати, об'єднання виробничого та науково-технічного характеру (підприємства цієї групи не вважаються юридичними особами).

Найбільшого поширення ТНК дістали після Другої світової війни. За статистико-фактичними даними, діяльність ТНК різнобічна. Економічний потенціал деяких ТНК перевищує економічний потенціал не лише окремих країн, а й регіонів світу. Діяльність ТНК одержує найрізноманітніші оцінки (від найпозитивнішої до найнегативнішої) економістів і політиків. Існує точка зору, що ТНК є ефективною формою міжнародної підприємницької діяльності, яка забезпечує вдале використання світових ресурсів і міжнародне передавання технології. Водночас ТНК мають надмірну владу, що виходить за межі контролю з боку урядів, і здатні експлуатувати країни, передусім “третього світу”.

Транснаціональні корпорації утворюють у відповідних країнах компанії з правами самостійних юридичних осіб, якщо місцеве законодавство прихильніше ставиться до вітчизняних компаній. Виявом цього процесу є, зокрема, створення офшорних компаній.

6.2 ***МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ***

Поки що у світі не існує універсального (глобального) міждержавного нормативно-правового акта, який би регулював діяльність ТНК. Нечисленні міжнародно-правові акти з цієї проблематики є або регіональними, або такими, яким бракує імперативного характеру.

Декларація про міжнародні інвестиції та багатонаціональні підприємства від 21 червня 1976 р., Керівні принципи для багатонаціо-

нальних підприємств (що є додатком до цієї Декларації) мають диспозитивний характер, хоча й містять такі принципи, як дотримання норм міжнародного права, підпорядкованість праву країни перебування, співробітництво з країною перебування.

Діяльності ТНК стосуються також положення Кодексу іноземних інвестицій (його прийняли в 1970 р. латиноамериканські країни—члени Андського пакту 1969 р. — Болівія, Колумбія, Перу, Еквадор, Чилі). Контролює діяльність ТНК Комісія Картахенської угоди, яку було створено в межах зазначеної групи держав.

У правничій літературі опрацьовується концепція про те, що правове регулювання діяльності ТНК повинне виконуватися на двох рівнях — національному та міжнародному. Сконцентруємо увагу на міжнародному рівні. При цьому зазначимо, що висувуються пропозиції щодо розгляду ТНК як міжнародних юридичних осіб. Очевидно, більшість фахівців з цим не згодні, оскільки міжнародними юридичними особами є такі, що безпосередньо створюються міжнародним договором або ж на основі національного законодавства, прийнятого відповідно до міжнародного договору. Цим двом критеріям ТНК не відповідають, отже, згідно з нинішньою правосвідомістю вони не можуть мати статус міжнародної юридичної особи.

Генеральна Асамблея ООН 12 грудня 1974 р. більшістю голосів при поіменному голосуванні (120 — “за”, 6 — “проти”, 10 — “утрималася”) прийняла Хартію економічних прав і обов’язків держав.

У пп. 6 п. 2 ст. 2 Хартії зафіксовано, що кожна держава має право регулювати і контролювати діяльність ТНК у межах дії національної юрисдикції та вживати заходів для забезпечення того, щоб така діяльність не суперечила її законам, нормам та постановам і відповідала економічній та соціальній політиці країни. Транснаціональні корпорації не повинні втручатися у внутрішні справи приймальної держави. Кожна держава з урахуванням своїх суверенних прав повинна співробітничати з іншими державами щодо здійснення права, викладеного в цьому підпункті.

На вимогу країн, що розвиваються (а вони мають особливі антипатії до діяльності ТНК), у межах ООН ще 1974 р. було створено Міжурядову комісію ООН з ТНК та Центр з ТНК. Перед ними було поставлено завдання створити Кодекс поведінки ТНК. Кодекс вважався спробою формалізувати підпорядкування діяльності ТНК певним правилам. Він мав стати своєрідним “прокрустовим ложе”, де б “відрубувалися загарбницькі руки” ТНК. У Директивних

принципах для транснаціональних корпорацій, прийнятих Організацією Економічного Співробітництва і Розвитку у 1976 р., було сформульовано рекомендації щодо діяльності ТНК. Ці рекомендації у 1984 р. були викладені в новій редакції. Директивні принципи, зокрема, згадують про дотримання податкового законодавства, правил конкуренції, необхідність публікації інформації тощо.

На створення “правил гри” для ТНК були спрямовані підготовлений ЮНКТАД і прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН у 1980 р. Комплекс узгоджених на багатосторонній основі принципів і правил для контролю за обмежувальною діловою практикою, а також резолюція № 3514 ХХХ сесії Генеральної Асамблеї ООН “Заходи проти корупції, яка практикується ТНК та іншими корпораціями, їх посередниками та іншими причетними до справи сторонами”.

Застережимо, що зазначені документи мають лише рекомендаційний характер, а цього замало для справді дієвого регулювання такої великої і потенційно небезпечної сили, як ТНК.

Щоб ТНК поводитися чемно, потрібно не “м’яке” законодавство (*soft law*) рекомендаційного гатунку, а жорстке й рішуче.

Минуло вже понад чверть століття, як правники світу заходилися формувати правила поведінки для ТНК. Проте Кодекс поведінки ТНК поки що не прийнятий, хоча його проект вже створено. Останній складається з таких частин [11, 57]:

- I. Преамбула і цілі.
- II. Визначення та сфера застосування.
- III. Діяльність ТНК:
  - A. Загальні та політичні положення.
  - B. Економічні, фінансові та соціальні положення.
  - C. Надання гласності інформації.
- IV. Режим ТНК.
- V. Міжурядове співробітництво.
- VI. Здійснення Кодексу поведінки.

У Кодексі поведінки, зокрема, зафіксовані принципи, якими мають керуватися ТНК у своїй діяльності:

- повага до суверенітету країн, де вони здійснюють свою діяльність;
- підпорядкування законам цих країн;
- урахування економічних цілей і завдань політики, що здійснюються в цих країнах;

- повага до соціально-культурних цілей, цінностей і традицій країн, де вони здійснюють свою діяльність;
- невтручання у внутрішні справи країн;
- відмова від того, щоб займатися діяльністю політичного характеру;
- утримання від практики корупції;
- дотримання законів і постанов, що стосуються обмежень у діловій практиці, утримання від застосування цих обмежень;
- дотримання положень, що стосуються передання технологій та охорони довкілля.

У межах СНД 6 березня 1998 р. у Москві було підписано Конвенцію про транснаціональні корпорації. Верховна Рада України 13 липня 1999 р. прийняла закон № 921-XIV про ратифікацію цієї Конвенції. Цей невеликий за обсягом закон містить такі статті-застереження:

1. Транснаціональні корпорації на території України та за її межами у разі, коли їх створення може призвести до монополізації товарних ринків в Україні, впливає чи може вплинути на економічну конкуренцію на її території, створюються за згодою Антимонопольного комітету України в порядку, передбаченому антимонопольним законодавством України.
2. Україна зобов'язується застосовувати положення Конвенції про транснаціональні корпорації, за винятком другого та восьмого абзаців преамбули і слів у ст. 19 “Економічний Суд Співдружності Незалежних Держав чи інші”.

Транснаціональні корпорації не зникли. Їх діяльність не припинилася. Отже, сучасні й майбутні правники мають широке поле для діяльності, пов'язаної зі створенням ефективної міжнародно-правової бази, що регламентує діяльність ТНК.

**7.1 ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ
МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ
ДОГОВОРІВ**

Як відомо, міжнародний договір є основним джерелом міжнародного права. Це, зокрема, зафіксовано у Статуті ООН та Статуті Міжнародного суду ООН. Договір покликаний чітко і у визначеній формі відбивати угоду між суб'єктами міжнародного права про створення обов'язкових для них правил, тобто міжнародно-правових норм, що регламентують встановлення, зміну чи припинення їх взаємних прав і обов'язків. Усі міжнародні договори незалежно від кількості їх учасників є джерелами міжнародного права. Посилюється значення міжнародного договору як головного джерела міжнародного права. Це, зокрема, визнано у Віденській конвенції (1969 р.) про право міжнародних договорів.

Міжнародний економічний договір є різновидом міжнародного публічного договору.

Міжнародний економічний договір — це добровільна угода між двома або більшою кількістю суб'єктів міжнародного права, відповідно до якої встановлюються, змінюються чи припиняються їх взаємні права та зобов'язання.

Отже, основою міжнародного правового регулювання економічних відносин між державами є дво- та багатосторонні договори. Вони бувають різними як за змістом, так і за назвою. Розрізняють кілька видів таких договорів.

7.2 ВИДИ ДОГОВОРІВ ТА УГОД

7.2.1. Торговельні договори

У назві торговельних договорів окрім слова “торгівля” часто присутні й інші слова та словосполучення: наприклад, “про торгівлю і співробітництво”, “про дружбу і торгівлю”, “про торгівлю і мореплавство”. Договорами встановлюється правовий режим, який сторони взаємно надають одна одній щодо регулювання порядку ввезення та вивезення товарів, митного оподаткування, торговельного мореплавства, інших видів транспорту, транзиту, діяльності юридичних і фізичних осіб кожної зі сторін на території іншої. Основою торговельного договору є норми про торговельно-політичний режим.

Як правило, торговельні договори, мають тривалий термін дії — 5 років і більше. Часто торговельні договори укладаються “навічно”, тобто без формального терміну їх дії.

Обсяг статусу найбільшого сприяння визначається конкретно в кожному міжнародному економічному договорі. Застосовується метод перелічення випадків (сфер, товарів тощо), коли застосовується принцип найбільшого сприяння. В окремих випадках зазначений принцип фіксується невизначено широко.

Практиці укладення міжнародних економічних договорів відомі й винятки щодо застосування режиму найбільшого сприяння. Уявімо собі сусідні держави А і Б. Часто такі держави запроваджують пільговий економічний режим у прикордонних смугах, яким користуються лише юридичні та фізичні особи, які перебувають (проживають) у таких смугах. Третя держава В у нашому прикладі не є суміжною. Отже, коли держави А і В укладатимуть між собою зовнішньоекономічну угоду, то суб'єктам держави В можуть не надаватися такі пільги, які держава А надає суб'єктам з прикордонної зони держави Б.

На обсяг режиму найбільшого сприяння впливає належність до митного союзу, до групи країн, що розвиваються, тощо.

7.2.2. Контингентні угоди

Це угоди між урядами відповідних країн про поставки товарів. Їх називають ще “угодами про товарообіг”. Традиційно такі угоди

укладаються щонайбільше на рік. Але іноді термін їх дії досягає п'яти років.

Контингенти взаємних поставок товарів наводяться в переліках, що додаються до угод. Ці переліки вважаються складовими відповідних угод. У переліках зазначається як загальна кількість товару кожної з позицій, так і його річні обсяги протягом терміну дії угоди. За згодою сторін переліки можуть щорічно доповнюватися й уточнюватися. Уряди, як правило, щорічно укладають протоколи про взаємні поставки товарів на основі довгострокових угод.

Уклавши контингентні угоди, уряди зобов'язуються безперешкодно видавати дозволи на експорт та імпорт товарів у межах узгодженої кількості та виду. Іноді уряди на основі взаємності надають гарантії про поставки відповідних товарів.

7.2.3. Кредитні угоди

Цей вид міжнародних економічних договорів передбачає, що певні держави (кредитори) надають іншим державам (боржникам) певні грошові кошти, а одержувачі коштів беруть зобов'язання погасити суму боргу на передбачених угодами умовах (твердою валютою, банківськими металами, поставками товарів тощо). Замість коштів кредитори можуть надавати боржникам товар у натуральній формі. За таких угод боржник, як правило, зобов'язується ще й сплатити винагороду за користування кредитом.

Міжурядова кредитна угода — це угода про зобов'язання погасити борг. Кредит надається не для безпосереднього його використання урядом, а в інтересах суб'єктів відповідної країни. У міжнародній практиці часто постає потреба залучити додаткові гарантії для укладення міжурядової кредитної угоди. Такими гарантіями вважаються:

- ратифікація кредитної угоди згідно із законодавством про міжнародні договори;
- видача боржником урядових боргових зобов'язань;
- видача боржником боргових зобов'язань казначейства чи векселів національного банку.

До угод про поставки товарів у кредит входять певні положення. Ось вони:

1. Сума кредиту є чітко визначеною.

2. Поставки товарів кредитора передують поставкам товарів боржника.
3. За користування кредитом уряд-боржник сплачує уряду-кредитору певний відсоток від суми кредиту. Такий відсоток має назву “вартість кредиту”.

7.2.4. Угоди про міжнародні розрахунки

Ці угоди є міждержавними угодами про порядок здійснення розрахунків за товари, послуги та інші торговельні й неторговельні операції. Такі угоди можуть укладатися окремо. Часто ж положення про механізм розрахунків включаються до інших угод, наприклад, угод про товарообіг.

У сфері міжнародних економічних відносин існують такі види угод з міжнародних розрахунків:

- *Платіжні.* Уряди беруть зобов'язання дозволяти перекази конвертованої чи обмежено конвертованої валюти в межах здійснення платежів між відповідними країнами.
- *Клірингові.* Передбачають встановлення країнами централізованого порядку безготівкових розрахунків щодо взаємного товарообігу та інших платежів. Види платежів обумовлюються в угодах. За клірингових угод відбувається взаємне зарахування боргів і вимог щодо зовнішньоекономічних операцій без переказу валют.
- *Платіжно-клірингові.* Передбачають можливість сплати боржником заборгованості за клірингом банківськими металами або конвертованою валютою.

7.2.5. Довготермінові комплексні угоди про економічне, промислове та науково-технічне співробітництво

В угодах уряди визначають загальні перспективи, нові напрямки та сфери промислового і торговельного співробітництва та його організаційні форми.

Уряди беруть зобов'язання сприяти співробітництву між заінтересованими організаціями і підприємствами відповідних країн шляхом створення для цього належних умов.

7.2.6. Міжнародні товарні угоди

Такі угоди укладаються між країнами-імпортерами та країнами-експортерами мінеральної та сільськогосподарської сировини. Мета таких угод — запобігти різким коливанням цін на сировину. Цей вид товарних угод є важливою складовою Інтегрованої програми для сировинних товарів, схваленої IV сесією ЮНКТАД у 1976 р. Програма спрямована на стабілізацію світових ринків сировини.

7.2.7. Міжнародний факторинг

Слово “факторинг” походить від лат. *factor*, що означає “діяти”, “здійснювати”. Міжнародний факторинг здійснюється з метою фінансування якоюсь організацією (фактором) експорту іншої особи (виробника продукції) за умови передання виробником фактора права на одержання плати від імпортера-боржника. Факторинг досить широко використовується в міжнародній торгівлі. Якщо постачальник відвантажив продукцію одержувачу, він може одразу отримати від фактора плату за неї. В Оттаві 28 травня 1988 р. було укладено Конвенцію про міжнародний факторинг. Поява її була зумовлена необхідністю уніфікації правовідносин цього виду. Конвенцію підписали 14 держав. Вона набула чинності у 1995 р., коли Італія, Нігерія і Франція ратифікували її [14, 407].

У ст. 1 Конвенції про міжнародний факторинг зазначається, що під факторингом мається на увазі договір, укладений між постачальником і фактором, відповідно до якого:

1) постачальник доручає чи бере на себе зобов'язання доручати фактору збирання дебіторської заборгованості за договорами купівлі-продажу товарів, укладених між постачальником та його клієнтом (дебіторами). При цьому товаром за зазначеними договорами не можуть бути предмети чи інше майно, придбане передусім для особистого, сімейного чи домашнього використання;

2) фактор має виконувати щонайменше дві із зазначених функцій:

- фінансування постачальника, у тому числі шляхом надання позики чи попередньої оплати;
- ведення рахунків (бухгалтерського обліку), пов'язаних з одержанням дебіторської заборгованості;
- збирання дебіторської заборгованості;
- захист від несплати суми боргу дебіторам;

3) дебітори (боржники) мають отримати письмове повідомлення про передання права на одержання дебіторської заборгованості.

Фахівці виявили окремі ознаки факторингу ще у Стародавньому Вавилоні. Але бурхливими темпами факторинг почав розвиватися у Північній Америці у другій половині XIX ст. У країнах Західної Європи факторинг поширився у другій половині XX ст. Почали створюватися факторингові банки та товариства.

Оттавська конвенція відіграла велику роль у світовому розвитку факторингу. Вона стала основою при розробці факторингового законодавства багатьох країн. Глава про факторинг міститься, зокрема, у Модельному Цивільному кодексі держав-учасниць СНД.

Міжнародний факторинг — це тристоронні правовідносини, у яких беруть участь:

- кредитор (експортер товарів, робіт, послуг);
- боржник (імпортер зазначених товарів тощо);
- фактор (банк або спеціалізована факторингова організація), що набирає права вимоги.

Факторинг буває з гарантією постачальника (факторинг з права регресу) та без такої гарантії (факторинг без права регресу).

За обсягом грошової вимоги, що передається, факторинг може бути повним або факультативним, а за характером проведення — прямим або опосередкованим.

7.2.8. Міжнародний форфейтинг

Договір міжнародного форфейтингу є різновидом договору міжнародного факторингу, за яким поступаються не правом вимоги платіжну, а простим і перевідним векселями (траттами) шляхом вчинення індосаменту та форфейтера (фактора).

7.2.9. Міжнародний фінансовий лізинг

Як зазначалося, 9–28 травня 1988 р. у Оттаві (Канада) відбулась конференція, на якій було прийнято Конвенцію про міжнародний фінансовий лізинг.

Серед держав-учасниць конференції були США, Франція, ФРН, Великобританія та ін.

У ст. 1 Конвенції зазначається, що під *міжнародним лізингом* розуміється угода, відповідно до якої одна сторона (лізингодавець)

згідно зі специфікою та умовами, схваленими іншою стороною (лізингоодержувачем), укладає договір поставки з третьою стороною (постачальником), відповідно до якого лізингодавець придбає промислову установку, засоби виробництва чи інше обладнання та вступає в договір про лізинг з лізингоодержувачем, надаючи йому право використання обладнання в обмін на періодичні платежі.

Прийняття Конвенції про міжнародний фінансовий лізинг сприяло уніфікації законодавства країн світу у сфері міжнародного фінансового лізингу. Комісія Європейського Співтовариства рекомендувала всім його країнам приєднатися до Конвенції.

Міжнародний фінансовий лізинг є тристороннім договором, що має такі ознаки:

- лізингодавець і лізингоодержувач є суб'єктами різних держав;
- лізингоодержувач самостійно вибирає обладнання і постачальника;
- лізингодавець купує у постачальника обладнання спеціально для подальшого надання лізингу;
- у розрахунках лізингових платежів ураховується термін амортизації обладнання;
- цей договір укладається на комерційній основі, оскільки його сторони є суб'єктами підприємницької діяльності.

Договір фінансового лізингу може ускладнюватися тим, що в договорі правовідносини послідовно можуть вступати два чи більше лізингодавців та(або) два чи більше лізингоодержувачів.

Розрізняють лізинг фінансовий і оперативний. Згідно з *фінансовим (інвестиційним) лізингом* лізингоодержувач отримує предмет лізингу на термін, співставлений з терміном можливого господарського використання цього обладнання. Не є обов'язковою умова про перехід права власності на об'єкт лізингу до лізингоодержувача з огляду на те, що після закінчення терміну лізингу предмет угоди може не становити жодного інтересу ні для лізингодавця, ні для лізингоодержувача. Наприклад, бульдозер перетворюється на металобрухт.

Згідно з *оперативним лізингом* лізингоодержувач отримує обладнання на короткий чи середній термін. Після закінчення терміну договору його предмет може бути переданий іншій особі або ж договір з цим лізингоодержувачем може бути продовжений.

7.2.10. Міжнародні ліцензійні договори на об'єкти промислової власності

Об'єктами промислової власності вважаються винаходи, корисні моделі, промислові зв'язки, товарні знаки, знаки обслуговування, що охороняються відповідними документами, а також секрети виробництва (ноу-хау), фірмові найменування, вказівки географічного походження товарів тощо.

Міжнародна уніфікація положень ліцензійних договорів поки що відсутня. Стосовно ліцензійних договорів на ноу-хау є Керівництво, розроблене у 1969 р. за участю Європейської економічної комісії ООН. Воно має рекомендаційний характер.

Комісія Європейських співтовариств розробила:

- 1) Правило № 2349–84 від 23.06.84 “Про застосування статті 85(3) Римського договору до деяких категорій патентних ліцензійних угод”;
- 2) Правило № 556–89 від 30.11.88 “Про застосування статті 85(3) Римського договору до деяких категорій ліцензійних угод з ноу-хау”.

Зазначені міжнародно-правові акти спрямовані на досягнення компромісу між патентною (на винахід тощо) чи фактичною (на ноу-хау) монополією на об'єкти промислової власності та економічною конкуренцією. В актах досить детально регламентовано, які з положень ліцензійних договорів і за яких умов вважаються такими, що не порушують антимонопольне (антитрастівське) законодавство ЄЕС [19, 139–152, 189–208].

7.2.11. Міжнародний договір франчизи

Незважаючи на широкий розвиток франчизи (наприклад, ресторани “Мак-Дональдс” поширились практично на весь світ), поки що відсутнє глобальне міжнародне регулювання цих правовідносин. Певні кроки до франчизи міжнародне право вже зробило. Передусім зазначимо Правило Комісії Європейського Співтовариства № 4087/88 від 30 листопада 1988 р. “Про застосування статті 85(3) Римського договору до категорій франчизних угод”. У Європейському Співтоваристві під франчизною розуміється така угода, відповідно до якої певне підприємство (франчизіар) надає іншому (франчизіату) в обмін на пряму чи опосередковану винагороду

право на використання франчизи з метою маркетингу “спеціальних” видів товарів чи послуг. Франчизна угода містить щонайменше зобов’язання, які стосуються:

- використання загальної назви чи магазинного знака та одноманітного оформлення (*presentation*) контрактних приміщень та/або транспортних засобів;
- передання ноу-хау франчизіаром франчизіату;
- надання франчизіаром франчизіату комерційної або технічної допомоги протягом терміну дії угоди.

Франчизні угоди переважно є складними і комплексними, основу яких становить ліцензія на використання товарного знака. Право на використання товарного знака узгоджується з багатьма іншими умовами (наприклад, розміщенням підприємства, режимом його роботи, внутрішнім оформленням, одягом працівників, методом надання послуг, їх обсягом тощо).

Зазначене Правило стосується франчизи у сфері роздрібного продажу товарів і надання послуг й містить перелік обмежень конкуренції, які вважаються прийнятними згідно із зазначеними у Правилах умов [19, 177–188].

7.2.12. Міжнародно-правове регулювання інвестиційної діяльності

Поки що відсутня конвенція універсального характеру про порядок здійснення іноземних інвестицій. Однак вже є міжнародно-правові акти, що регулюють порядок захисту таких інвестицій.

У Вашингтоні 18 березня 1965 р. 46 держав–членів МБРР уклали Конвенцію “Про порядок розв’язання інвестиційних спорів між державами та іноземними особами”. Нині учасниками Вашингтонської Конвенції є понад 160 держав. Конвенція набрала чинності 14 жовтня 1966 р.

Конвенція передбачає розв’язання спорів Міжнародним центром з урегулювання інвестиційних спорів. Проте для передання спору на розгляд Центру необхідна письмова згода учасників спору. Держави-учасниці не мають права використовувати засоби дипломатичного захисту чи звертатися з позовами міжнародно-правового характеру.

У 1985 р. було прийнято Сеульську конвенцію про заснування Багатостороннього агентства з гарантії інвестицій.

У межах СНД вже укладено близько 10 міжнародних договорів з питань власності та інвестицій держав–учасниць СНД та їх суб'єктів на території одна одної.

Зокрема Конвенція про захист прав інвестора, яку було укладено в Москві 28 березня 1997 р., передбачає, що умови здійснення інвестицій, а також правовий режим діяльності інвесторів у зв'язку із здійсненими інвестиціями не можуть бути менш сприятливими, ніж умови здійснення інвестицій і пов'язаний з ними режим діяльності для юридичних і фізичних осіб країни-реципієнта, за винятком вилучень, встановлених законодавством країни-реципієнта. Конвенція визначає правові гарантії захисту прав інвестора.

Римський договір 1957 р. передбачив вільний рух капіталу в межах Європейського Співробітництва.

Велике значення для міжнародно-правового регулювання інвестицій має Договір Європейської енергетичної хартії. Оскільки одержання енергії неможливе без інвестицій, то Договір Європейської енергетичної хартії (підписаний у Лісабоні у грудні 1994 р.) можна вважати ще міжнародним багатостороннім договором про захист інвестицій.

Країни Заходу, вкладаючи гроші в енергетику Сходу, не хочуть, щоб вони виявилися викинутими на вітер.

Важливим джерелом міжнародного інвестиційного законодавства є двосторонні договори про сприяння здійсненню та захисту інвестицій або ж відповідні розділи міжнародних торговельних договорів.

7.2.13. Міжнародний договір з будівництва комплектного промислового об'єкта

Поки що відсутні багатосторонні міжнародні договори, які б регламентували правовідносини при спорудженні комплектних промислових об'єктів. Комісія ООН з міжнародного торговельного права (ЮНСІТРАЛ) розпочала вирішувати цю проблему в 1981 р. і продовжує працювати над нею.

Європейська економічна комісія ООН у 1979 р. розробила Керівництво зі складання контрактів, що стосуються комплектних промислових об'єктів. У 1988 р. Комісія опублікувала Керівництво зі складання міжнародних контрактів на будівництво промислових об'єктів. Рекомендації, що містяться в цьому документі, спрямовані на досягнення рівноваги інтересів виконавця і замовника.

7.2.14. Міжнародний договір про надання технічних послуг

До технічних послуг передусім належать монтаж, нагляд за монтажем (шеф-нагляд), послуги сервісу.

Національне законодавство країн світу поки що недостатньо пристосоване до регулювання правовідносин у цій сфері.

Європейська економічна комісія ООН підготувала Загальні умови № 188 А і № 574 А щодо поставки обладнання та виконання монтажних робіт при експорті та імпорті.

Низку документів про надання технічних послуг розроблено неурядовими організаціями. Проте універсальної міждержавної конвенції в цій сфері поки що немає.

7.2.15. Договори в рамках Світової Організації Торгівлі

У 1944 р. у Бреттон-Вудсі (штат Нью-Гемпшир, США) союзниками з антигітлерівської коаліції США та Великобританією було укладено угоду, що дістала назву Бреттон-Вудської, про міжнародне економічне співробітництво. Угода передбачала створення МВФ, завдання якого полягало у підтриманні стабільності валютних курсів і наданні допомоги країнам, що мають дефіцит платіжного балансу, МБРР, початковою метою якого було надання капіталу для відбудови економіки тих країн, які зазнали нищівного впливу війни, та Міжнародної торговельної організації, завдання якої вбачалося в нагляді за переговорами і керуванні новим багатостороннім ліберальним торговельним режимом. Зазначені фонд та банк були створені. Однак Міжнародної торговельної організації так і не було створено, передусім з огляду на опозицію Конгресу США, який вбачав у Організації загрозу національному суверенітету. Гаванській декларації, згідно з якою мала створитися ця Організація, так і не судилося втілитись у життя.

У 1947 р. 23 найбільші країни світу уклали Угоду (яка передбачалась як тимчасова) про тарифи та торгівлю (ГАТТ).

У межах ГАТТ було проведено вісім раундів переговорів. Перші шість раундів, включаючи раунд, що завершився в 1967 р. (названий на честь президента США “раундом Кеннеді”), концентрували увагу на переговорах про взаємні тарифні поступки. Фахівці зазначають, що переговори були успішними, тому що уможливили зниження світових тарифів із 40 до 5%.

Сьомий (Токійський) раунд закінчився у 1979 р. Він позначився подальшим суттєвим зниженням тарифів. На цьому раунді вперше було звернуто серйозну увагу на нетарифні перепони для торгівлі (державні замовлення, субсидування, митна оцінка товарів, технічні стандарти тощо).

Восьмий (Уругвайський) раунд був найскладніший. Розпочався він у вересні 1986 р. у м. Пунта-дель-Есте і повинен був тривати протягом чотирьох років. Насправді ж раунд тривав понад сім років з огляду на перепони та кризи, що траплялися час від часу. Формально раунд завершився у квітні 1994 р. у м. Маракеш (Марокко). Заключний акт, що містив результати раунду, набрав чинності 1 січня 1995 р. [7, 1–2]*.

Головними міжнародно-правовими актами у межах Світової організації торгівлі є такі:

1. Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ) (General Agreement on Tariffs & Trade — GATT). Стосується торгівлі товарами.
2. Генеральна угода з торгівлі послугами (ГАТС) (General Agreement on Trade in Services — GATS). Стосується торгівлі послугами.
3. Угода про торговельні аспекти прав на інтелектуальну власність (ТРИПС) (Agreement of Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights — TRIPS). Це ланка, що пов'язує інтелектуальну власність з торгівлею.

Саме на цих трьох “опорах” зведена “будівля” Світової організації торгівлі.

Результати Уругвайського раунду зафіксовані в наведених далі документах:

А. Маракесьька угода про заснування Світової Організації Торгівлі (Marrakech Agreement Establishing the World Trade Organization).

Б. Багатосторонні угоди (Multilateral Agreements):

1. У сфері торгівлі товарами (trade in goods) — Генеральна угода з тарифів і торгівлі 1994 р. (ГАТТ, 1994).

Пов'язані угоди (Associated Agreements):

- Угода про застосування ст. VII ГАТТ 1994 р. (Угода про митну оцінку) (Agreement on Implementation of Article VII of GATT, 1994, Customs Valuation);

---

* Далі в цій темі назви документів подаються за зазначеним джерелом.

- Угода про довідвантажувальну інспекцію (ПСІ) (Agreement on Preshipment Inspection — PSI);
- Угода про технічні бар'єри для торгівлі (ТБТ) (Agreement on Technical Barriers to Trade — TBT);
- Угода про застосування санітарних і фітосанітарних заходів (СПС) (Agreement on the Application of Sanitary & Phytosanitary Measures — SPS);
- Угода про процедури імпортного ліцензування (ІЛП) (Agreement on Import Licensing Procedures — ILP);
- Угода про заходи безпеки (АС) (Agreement on Safeguards — AC);
- Угода про субсидії та врівноважені заходи (СКМ) (Agreement on Subsidies & Countervailing Measures — SCM);
- Угода про застосування ст. VI ГАТТ 1994 р. (Антидемпінгова — АДП) (Agreement on Implementation of Article VI of GATT 1994, Anti-dumping — ADP);
- Угода про інвестиційні заходи, пов'язані з торгівлею (ТРІМС) (Agreement on Trade-Related Investment Measures — TRIMs);
- Угода про текстиль та одягу (АТК) (Agreement on Textiles & Clothing — ATC);
- Угода про сільське господарство (АА) (Agreement on Agriculture — AA);
- Угода про правила походження (АРО) (Agreement on Rules of Origin — ARO).

Домовленості й рішення.

- Домовленість про положення ГАТТ 1994 р. про платіжні баланси (Understanding of Balance-of-Payments Provisions of GATT, 1994);
- Рішення про випадки, за яким митні адміністрації мають підстави сумніватися у правдивості чи точності задекларованої вартості (Рішення про перенесення тягаря доведеної вартості) (Decision Regarding Cases Where Customs Administrations Have Reasons & Doubt the Truth or Accuracy Of the Declared Value (Decision on Shifting the Burden of Proof)).
- Домовленість про тлумачення ст. XVII ГАТТ 1994 р. (Державні торговельні підприємства). Understanding on the Interpretation of Article XVII GATT 1994 (State trading enterprises).

- Домовленість про правила і процедури, що застосовуються для врегулювання спорів. Understanding on Rules & Procedures Governing the Settlement of Disputes.
  - Домовленість про тлумачення п. 1(6) ст. II ГАТТ 1994 р. (Прив'язуваність тарифних поступок). Understanding on the Interpretation of the Article II: 1(6) of GATT, 1994 (Binding of tariff concessions).
  - Рішення про торгівлю і довкілля (Decision on Trade & Environment).
2. Торговля послугами.
Генеральна угода з торгівлі послугами (ГАТС).
  3. Права інтелектуальної власності (ІПР) (Intellectual Property Rights — TRIPS).
- V. Кількасторонні торговельні угоди (Plurilateral trade agreements):
- Угода про торгівлю цивільними літаками (Agreement on Trade in Civil Aircraft);
  - Угода про державні замовлення (Agreement on Government Procurement);
  - Міжнародна молочна угода (International Dairy Agreement);
  - Міжнародна угода з м'яса (International Bovine Meat Agreement).

Чотири основні правила ГАТТ. Головна мета ГАТТ — створити у світі ліберальну і відкриту торговельну систему, яка дасть змогу підприємствам країн—членів здійснювати торговельну діяльність на засадах добросовісної конкуренції. Основні правила ГАТТ:

1. Захист національної промисловості лише за допомогою тарифів. Країнам—членам забороняється запроваджувати кількісні обмеження. Існує дуже обмежена кількість винятків з цього правила.
2. Прив'язування тарифів. Кожна країна має власний графік зниження тарифів. Знижені тарифи забороняється підвищувати.
3. Правило “нації найбільшого сприяння” (ННС) (Most Favored Nation — MFN). Означає, що тарифи застосовуються на бездискримінаційній основі до всіх країн. Винятки з цього правила стосуються країн—членів регіональних економічних угруповань і країн, що розвиваються. Для таких країн можуть застосовуватися преференційні тарифи, і це не вважається порушенням правила.
4. Правило “національного режиму”. Забороняє дискримінацію імпортованих товарів щодо еквівалентних товарів, виготовлених національними економіками.

Правила загального застосування. Окрім основних чотирьох правил існують також правила загального застосування (*rules of general application*). Ці правила використовуються для товарів, що надходять до митної території країн-членів. Передбачається, що вартість товарів для митних цілей визначається на основі сплаченої ціни чи такої, що може бути сплачена. Якщо ж митні органи матимуть резонні сумніви щодо правдивості чи точності задекларованої вартості, то імпортерам має надаватися можливість аргументувати задекларовану вартість. Якщо митні органи продовжуватимуть сумніватися, то ГАТТ передбачає, що вони для підтвердження своєї позиції можуть спиратися лише на п'ять способів визначення вартості.

Країнам-членам дозволяється застосовувати примусові стандарти з метою охорони здоров'я і безпеки населення. Розглядувана Генеральна угода передбачає, що стандарти щодо продуктів мають формуватися і використовуватися так, щоб не створювалися штучні нетарифні бар'єри для торгівлі. Країни заохочуються використовувати міжнародні стандарти у сферах, де ці стандарти існують, і створювати примусові стандарти, спираючись на наукову інформацію.

Санітарні та фітосанітарні правила дозволяється використовувати, але так, щоб не створювалися нерезонні бар'єри для торгівлі.

Ці правила мають, наскільки це можливо, базуватися на міжнародних стандартах і постановах.

Передбачено правила, що застосовуються до видачі імпортерських ліцензій.

Інші правила. До цієї категорії належать правила, що регулюють надання урядових субсидій, вжиття урядами заходів на прохання національних підприємств, а також інвестування, яке негативно впливає на торгівлю.

Угода СКМ забороняє чи обмежує використання субсидій, що спотворюють торгівлю. Розрізняються субсидії *дозволені* та *заборонені*. Останні охоплюють експортні субсидії та субсидії, які мають на меті стимулювати використання національних товарів. До прийняття рішень у межах Уругвайського раунду використовувати експортні субсидії заборонялося лише розвиненим країнам. Нині правило про експортні субсидії не поширюється лише на найбідніші країни світу (що мають розмір валового національного продукту в розрахунку на душу населення до 1000 дол. США). Для інших країн, що розвиваються, було встановлено восьмирічний перехідний період.

Дозволені субсидії, у свою чергу, поділяються на такі, що можна використовувати, і такі, що не підлягають оскарженню.

Якщо субсидування експорту було дозволене і відповідні імпортовані товари негативно вплинули на обсяг торгівлі у країні імпорту, то вона може здійснювати захисні заходи.

Якщо національна промисловість звертається до уряду з петицією про захист, відповідний уряд може тимчасово обмежити імпорт відповідного продукту за допомогою підвищення тарифів або квотування.

Уряди мають право вживати такі заходи лише після проведення належного розслідування. При цьому необхідно, щоб шкідливого впливу зазнала значна частка національної промисловості, а не окремі підприємства.

Максимальний термін обмежень не може перевищувати 8 років для конкретного продукту. Цей період вважається достатнім для того, щоб відповідні галузі національної промисловості змогли підготуватись до міжнародної конкуренції.

Угода АДП передбачила, що демпінгом є ситуація, коли експортна ціна експортного продукту є нижчою від його ж продажної ціни на ринку країни-експортера. Недобросовісна конкуренція може завдячуватися субсидуванню продукту урядом країни-експортера. В угодах АДП і СКМ передбачаються чинники, на які повинні зважати уряди, що здійснюють розслідування, спрямоване на встановлення факту заподіяння імпортом шкоди.

Угодою ТРИМС передбачено п'ять видів заходів, що суперечать ГАТТ, які уряди країн-членів не можуть використовувати для стимулювання іноземних інвесторів у вкладанні капіталів відповідно до національних пріоритетів.

Генеральна угода з торгівлі послугами (ГАТС). Ця угода спрямована на пристосування правил, що використовуються, до торгівлі товарами та послугами. Угода, наприклад, поширюється на банківську та страховальну справу, освіту, телекомунікації тощо.

Перелік Світової організації торгівлі охоплює понад 150 видів послуг.

Товари — це речі, які можна відчувати і бачити. *Послуги* — це явища, які є неосяжними і які не можна побачити.

Мета цієї Угоди полягає в лібералізації світової торгівлі послугами. Цього можна досягти шляхом модифікації національного зако-

нодавства й усунення з нього положень, що є дискримінаційними для іноземних надавачів послуг. Угода передбачає, що до іноземців застосовуватимуться принципи найбільшого сприяння та національного режиму.

Угода ТРІПС. Права інтелектуальної власності — це авторські й суміжні з ними права, а також права на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, товарні знаки, знаки обслуговування тощо. У світі набуло значного поширення таке явище, як торгівля товарами, які не-санкціоновано втілюють результати інтелектуальної праці відповідних авторів та/або власників таких прав.

Угода передбачає єдині мінімальні стандарти щодо правової охорони різних об'єктів інтелектуальної власності та їх охорони, посилення режиму нагляду за дотриманням національного законодавства з інтелектуальної власності, усунення дискримінації між національними та іноземними власниками щодо набуття, обсягу і підтримки прав.

Правило єдиного заходу (Single Undertaking Rule). Багатосторонні угоди та домовленості Уругвайського раунду вважаються єдиним комплектом. Країни-члени СОТ повинні узгодити своє законодавство з положеннями ГАТТ і пов'язаними з нею угод, а також угоду з положеннями ГАТС та ТРІПС. До Уругвайського раунду від країн не вимагалось, щоб вони приєднувалися до пов'язаних угод. Нині ситуація змінилася. “Правило єдиного заходу” означає, що країни-члени СОТ автоматично є сторонами пов'язаних та інших багатосторонніх угод. Для країн, що розвиваються, і країн перехідної економіки були передбачені періоди, протягом яких вони мали прийняти всі зобов'язання, що випливають з угод. Для найвідсталіших країн світу збережені певні звільнення від зобов'язань.

Покращання доступу до ринків. Угоди Уругвайського раунду передбачають подальше зниження тарифів на 40 %. Це має бути здійснено п'ятьма рівномірними річними частками. Країни, що розвиваються, і країни з перехідною економікою можуть мати нижчі темпи зниження тарифів. Передусім це стосується текстилю, одягу, шкіри та виробів з неї.

Угодою про текстиль і одяг (АТК) передбачена чотирифазна ліквідація до 1 січня 2005 р. кількісних обмежень на імпорт цих товарів з країн, що розвиваються. До Уругвайського раунду кількісні обмеження існували і вважалися дозволеним винятком з принципів ГАТТ.

У минулому правила ГАТТ не завжди використовувалися щодо сільськогосподарського сектора. Деякі розвинені країни захищали своє неефективне сільське господарство помірної кліматичної зони за допомогою тарифів і кількісних обмежень. Врешті-решт така сільськогосподарська продукція виявлялась дорогою і могла реалізовуватися, лише спираючись на значні урядові субсидії. Це шкодило економічній конкуренції на міжнародному сільськогосподарському ринку.

Укладена внаслідок рішень Уругвайського раунду Угода про сільське господарство спрямована на застосування правил ГАТТ до торгівлі аграрною продукцією. З метою лібералізації цієї торгівлі розвинені країни погодилися відмінити кількісні та інші нетарифні обмеження. Тарифи у розвинених країнах мають скоротитися на 30 %. Країни, що розвиваються, та країни з перехідною економікою мають скоротити свої тарифи на дві третини. Усі країни взяли зобов'язання не підвищувати визначених тарифів. Розвинені країни погодилися знизити субсидії як на виробництво сільськогосподарської продукції, так і на її експорт.

ТЕМА 8

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ, ЩО ВИПЛИВАЮТЬ З МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ДОГОВОРІВ

8.1 ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ І ЗАСОБІВ РОЗВ'ЯЗАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СПОРІВ

Міжнародне економічне право зокрема, як і міжнародне публічне право загалом, не передбачає міжнародних інститутів, які б забезпечували у примусовому порядку виконання норм права. Сторони міжнародних економічних договорів мусять діяти так, щоб укладені ними договори виконувалися самостійно. Як зазначалося, з часів Стародавнього Риму відомо: *“Pacta sunt servanda”* (“Договори слід виконувати”).

Розділ VI Статуту ООН передбачає мирні засоби розв'язання всіх спорів між державами. Це стосується і спорів на терені економіки.

Беручи до уваги те, що міжнародне економічне право є галуззю міжнародного публічного права, розв'язання спорів у межах міжнародного економічного права має відбуватися на відомих загальних засадах урегулювання спорів.

Зазначимо, що Статут ООН окрім спорів згадує ще й про ситуації, продовження яких може загрожувати миру й безпеці. Існують спори юридичні і політичні. Зазначимо, що економічні спори можна зарахувати і до тих, і до інших.

У Хартії економічних прав і обов'язків держав (прийнято в 1974 р. на 29-й сесії Генеральної Асамблеї ООН) зазначається, що жодна держава не може здійснити щодо іншої держави або загрожувати їй життям економічних, політичних або будь-яких інших заходів приму-

сового характеру, спрямованих на утиснення її суверенних прав або отримання будь-якої вигоди.

Заключний акт Народи з безпеки та співробітництва в Європі (серпень 1975 р.) зафіксував, що держави-учасниці:

- розв'язують спори між ними мирними засобами так, щоб не піддати загрози міжнародний мир, безпеку і справедливість;
- добросовісно і в дусі співробітництва використовують такі засоби, як переговори, обстеження, посередництво, примирення, арбітраж, судовий розгляд або інші мирні засоби за їх вибором, включаючи будь-яку процедуру врегулювання, погоджену до виникнення спорів, у яких вони були сторонами;
- утримуються від будь-яких дій, що можуть погіршити становище такою мірою, що буде поставлено під загрозу підтримання міжнародного миру та безпеки і тим самим мирне врегулювання спорів стане важким.

Як відомо, політичні спори не передаються на розгляди до міжнародних судів та арбітражів. Політичні спори між державами можуть тривати роками, десятиліттями, а то й століттями, якщо їх не вдається вирішити шляхом переговорів чи іншим способом представникам сторін, що сперечаються.

Отже, вважатимемо, що безпосередні переговори держав, які конфліктують, є першим прийомом вирішення міжнародних економічних спорів.

Окрім переговорів застосовують також інші узгоджувальної процедури.

“Добрі послуги” — це ситуація, коли в конфлікт держав втручається третя сторона. Ця сторона організовує контакти між конфліктуючими сторонами та докладає зусиль для того, щоб їх посадити за стіл переговорів. Коли конфліктуючі сторони розпочали переговорний процес, третя сторона може вважати себе вільною. Проте часто такі доброзичливі треті сторони беруть участь і у процесі переговорів.

Посередництво означає активну участь третіх сторін у процесі безпосередніх переговорів між сторонами, що сперечаються.

Іноді конфліктуючі сторони не хочуть сидіти за одним столом в одній кімнаті зі своїм опонентом і третій стороні — доброзичливиці — доводиться виконувати “човникову дипломатію” між двома приміщеннями, передаючи усні чи письмові точки зору сторін переговорів.

Стороною-доброзичливицею, або стороною-посередником, може бути держава, міждержавна організація, міжнародна посадова особа, керівні діячі держав, а то й просто приватні особи, які мають необхідні для такої місії авторитет і досвід. Такими приватними особами часто стають державні діячі, які вийшли у відставку.

Слідчі комісії створюють, як правило, на паритетних засадах сторін, що сперечаються. Завдання комісій — виявити фактичні обставини конфліктів. Уперше утворення таких комісій передбачили Гаазькі конвенції 1889 та 1907 р. (укладені на так званих Першій та Другій Гаазьких конференціях миру), які стосувалися мирного розв'язання міжнародних зіткнень. Процедура їх утворення була передбачена Загальним актом про мирне розв'язання спорів, який Ліга Націй прийняла в 1928 р. Згодом Загальний акт переглянула ООН (1949 р.). Якщо сторони не домовилися про інше, то кожна з них призначає до комісії двох представників, причому лише один з них має бути громадянином цієї країни. П'ятою особою в комісії є голова, якого обирають зазначені чотири представники.

Узгоджувальні комісії утворюються за процедурою, яка практично аналогічна процедурі слідчих комісій. Завдання узгоджувальних комісій полягає у досягненні згоди з предмета конфлікту.

8.2 *МІЖНАРОДНИЙ СУД І МІЖНАРОДНИЙ АРБІТРАЖ*

8.2.1. Міжнародний суд ООН

Першим в історії судовим органом, що створений на основі міжнародного договору і є таким, що поширював на договірних засадах юрисдикцію на певні суперечки країн-учасниць договору, була Постійна палата міжнародного правосуддя. Її було створено в 1921 р. згідно зі Статутом Ліги Націй. Існувала Постійна палата міжнародного правосуддя 20 років. За цей час вона розглянула 37 спорів і підготувала 28 консультативних висновків.

Нині діє Міжнародний суд ООН у Гаазі. Статут суду вважається складовою Статуту ООН. Суд розглядає справи, що передаються йому за згодою держав, які сперечаються. Він готує також консультативні висновки за запитами міжнародних організацій. Рішення Між-

народного суду ООН є обов'язковим для зазначених сторін, але не може використовуватись як прецедент для аналогічних справ. Якщо рішення суду не виконується, то заінтересована сторона може поскаржитися до Ради Безпеки ООН.

Суд переважно використовується для розгляду територіальних суперечок і вважається одним із шести найважливіших органів ООН [21, 707].

8.2.2. Рада Безпеки ООН

Розглядає лише спори, які можуть створювати загрозу миру. Спори розглядаються за скаргами заінтересованих суб'єктів міжнародного права або з власної ініціативи (*ex-officio*) Ради Безпеки ООН. Її рішення юридично обов'язкові.

8.2.3. Співдружність Незалежних Держав

З метою розв'язання міждержавних економічних спорів між країнами-членами СНД 6 липня 1992 р. на основі Угоди Ради глав країн СНД було створено Економічний суд СНД (Україна та Туркменістан цієї угоди не підписали).

Компетенція Економічного суду СНД стосується розгляду міждержавних економічних спорів, що виникають при виконанні економічних зобов'язань, передбачених угодами, рішеннями Ради глав держав, Ради глав урядів співдружності та інших її інститутів.

Суд розглядає спори про відповідність нормативних та інших актів з економічних питань країн СНД міждержавним угодам та іншим актам СНД. Положення про Економічний суд СНД передбачає, що за згодою країн СНД суд має право розглядати й інші спори, пов'язані з виконанням угод і прийнятих на їх основі інших актів.

За наслідками розгляду спору Економічний суд СНД може прийняти рішення (якщо для того будуть підстави), де зазначатиметься факт порушення країною-учасницею угод інших актів СНД та її інститутів (або факт відсутності порушення) і визначатимуться заходи, яких рекомендується вжити відповідній державі з метою усунення порушень та їх наслідків. Держава, стосовно якої прийнято рішення Економічного суду СНД, забезпечує його виконання.

8.2.4. Механізм урегулювання спорів у межах Світової організації торгівлі

Угодою про створення СОТ встановлено систему правил і процедур, що застосовуються для врегулювання спорів, які виникають у межах договорів, віднесених до компетенції СОТ. Передбачено, що органом розв'язання спорів є Генеральна Рада СОТ (Dispute Settlement Body — DSB) [17, 39–43]. Вона приймає до розгляду спори, які не вдалося вирішити на двосторонній основі, у тому числі із залученням “добрих послуг” Генерального секретаря СОТ чи іншої особи. Коротко опишемо дію зазначеного механізму.

Уряд певної країни подає до Генеральної Ради СОТ клопотання про розгляд спору. Рада протягом 60 днів після отримання клопотання має призначити склад комісії (*panel*) для розгляду клопотання. Як правило, комісія складається з трьох осіб. З урахуванням побажань конфліктуючих сторін Рада може складатися з п'яти осіб. Світова організація торгівлі веде перелік як урядових, так і неурядових експертів, — висококваліфікованих фахівців, які добре обізнані з міжнародного торговельного законодавства і політики. Із цих фахівців і обираються члени комісії. Для об'єктивного вивчення матеріалів справи та складання доповіді, що містить відповідні рекомендації, комісії надається 6–9 місяців.

Якщо одна, а то й обидві сторони справи, тобто уряди, залишаються незадоволені доповіддю комісії, процедура СОТ передбачає апеляційний (касаційний) орган. Він складається з 7 осіб, які мають авторитет, знають право, обізнані у справах міжнародної торгівлі та предметами різних угод, віднесених до компетенції СОТ. Члени апеляційного органу не повинні бути пов'язані з будь-яким урядом. Для касаційного розгляду справи із семи членів Ради призначається “трійка”. Для касаційного розгляду спору відводиться 60–90 днів. Протягом цього терміну “трійка” має представити Раді доповідь з відповідними рекомендаціями та рішеннями. Останні мають бути прийняті протягом 9 місяців з часу утворення комісії, якщо її доповідь не оскаржується в касаційному порядку, або 12 місяців, якщо зазначена доповідь оскаржується.

Сторона, яку було визнано порушницею, повинна негайно виконати рекомендації комісії. Якщо це неможливо зробити, Рада має право призначити оптимальний термін для виконання (*reasonable pe-*

riod). Якщо сторона-порушниця не вкладається в цей термін, сторона-скаржниця може подати заяву про відшкодування її збитків. Сторона-порушниця може також запропонувати сплатити компенсацію.

Якщо сторона-порушниця не виконує рекомендації і відмовляється сплатити компенсацію, то сторона-скаржниця може просити Генеральну Раду СОТ уповноважити її призупинити надання країні-порушниці пільг і прав, що передбачені міжнародними угодами, які належать до сфери СОТ. Зокрема, це означає підвищення країною-скаржницею тарифів на товари, що імпортуються з країни-порушниці. Такі санкції мають бути сумірними зі шкодою, заподіяною країною-порушницею. Процедура СОТ передбачає, що Рада контролює виконання рекомендацій комісії та апеляційного органу.

8.2.5. Міжнародні третейські суди (арбітражі)

Арбітражі можуть бути постійними або створюватись для конкретного випадку (*ad hoc*). Постійні третейські суди існують при деяких регіональних міжнародних організаціях (наприклад, при Організації африканської єдності).

Відповідно до ст. 33 Статуту ООН сторони, що беруть участь у будь-якому спорі, продовження якого може загрожувати миру і безпеці, повинні розв'язати його мирним шляхом. Ця норма Статуту ООН є підставою для розв'язання спорів, зокрема, з використанням процедури міжнародного третейського суду.

Міжнародний третейський суд як один із засобів розв'язання спорів передбачений Декларацією про принципи міжнародного права, прийнятою в 1970 р., та Манільською декларацією про мирне розв'язання міжнародних спорів. Міжнародний арбітраж передбачають Пакт Ліги арабських держав, Статут Організації американських держав та ін.

Для передачі спору на розгляд арбітражу країнам, що спорять, необхідно взяти зобов'язання щодо виконання рішення арбітражу та досягнення домовленості про процедуру розгляду спору. Зазначений Загальний акт 1949 р. передбачає залучення п'яти арбітрів, якщо сторони не домовились про інше.

Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 14 листопада 1958 р. рекомендувала країнам-членам у процесі міжнародного третейського розгляду спорів користуватися Зразковими правилами арбітраж-

ного розгляду, що були розроблені Комісією міжнародного права ООН і прийняті на 10-й сесії в 1958 р.

Угодою між Урядами України і США про сприяння інвестиціям від 6 травня 1992 р. передбачається, що можливі між ними спори можуть передаватися з ініціативи будь-якого з двох урядів до арбітражного суду. При цьому кожний з урядів призначає одного арбітра. За взаємною згодою вони обирають голову арбітражного суду, який має бути громадянином третьої держави. Його призначення має бути схвалене обома урядами.

Арбітри мають бути призначені протягом трьох місяців, а голова — шести місяців з дня одержання прохання від будь-якого з урядів про проведення арбітражу. Якщо ж такі призначення не будуть здійснені в зазначені терміни, то будь-який з урядів може за умови відсутності іншої домовленості просити Генерального секретаря постійного арбітражного суду виконати необхідне (або необхідні) призначення, і уряди, що спорять, мають погодитися з таким (або такими) призначенням (призначеннями).

Кожний з урядів бере на себе утримання обраного ним арбітра та витрати з представництва в арбітражному суді. Витрати, пов'язані з діяльністю голови, та інші витрати у справі сплачуються рівними частками обома урядами. Арбітражний суд може на власний розсуд встановити частку витрат обох урядів. З інших питань арбітражний суд, передбачений цією угодою, встановлює власні правила процедури.

8.2.6. Міжнародні угоди з міжнародного комерційного арбітражу

Розглянемо угоди, які уряди країн світу укладають для арбітражного вирішення спорів, що виникають між їх суб'єктами—підприємцями у процесі зовнішньоекономічної діяльності.

Існує думка, що третейське судочинство виникло раніше, ніж державне правосуддя. Третейські суди існували ще у Стародавньому Римі. Спочатку їх рішення не виконувалися засобами державного примусу. Сторони в арбітражній угоді самостійно передбачали заходи стягнення та інші способи, що забезпечували виконання арбітражних рішень. Імператор Східної Римської імперії (Візантії) Юстиніан (VI ст. н. е.) уперше в юриспруденції надав рішенням третейських судів силу, еквівалентну рішенням державних судів [14, 608].

Для розвитку комерційного арбітражу епоха феодалізму не була сприятливою, тому що феодал мав абсолютну владу над підлеглими. Інтерес до створення міжнародного комерційного арбітражу з'явився на межі XVIII–XIX ст.

У 1905 р. було створено Конгрес торговельних палат. На його засіданні, що відбулось у 1912 р. у Бостоні (США), було схвалено резолюцію про необхідність створення міжнародно-правових норм для розв'язання міжнародних комерційних спорів.

У Парижі (Франція) 10 червня 1914 р. було створено Міжнародну торговельну палату, що позитивно позначилось на розвитку міжнародного комерційного арбітражу.

Найважливішими міжнародно-правовими актами з міжнародного комерційного арбітражу є такі:

1. *Женевський протокол про арбітражні застереження* (1923 р.). Це перший міжнародний акт конвенційного характеру у сфері міжнародного комерційного арбітражу. Держави-учасниці зобов'язалися визнавати чинність третейської угоди.

2. *Женевська конвенція про виконання іноземних арбітражних рішень* (1923 р.). Женевський протокол передбачав можливість виконання рішень, виданих арбітражними судами лише на території тієї держави, де такі рішення було прийнято. Цією конвенцією передбачається можливість виконання рішень і на території інших держав.

3. *Ньюйоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень* (1958 р.). Вважається основним правовим актом світового масштабу в цій сфері. Мета цієї конвенції — замінити Женевську конвенцію 1923 р. Більшість країн-учасниць Женевської конвенції та Женевського протоколу 1923 р. вийшли з них і приєдналися до Ньюйоркської конвенції. Остання передбачає визнання і виконання всіх арбітражних рішень, а не лише тих, що винесені на територіях країн-учасниць або виникли з укладених між сторонами арбітражних угод, які належать до юрисдикції держав-учасниць цієї конвенції.

Фахівці зазначають, що Ньюйоркська конвенція охоплює всю тематику арбітражу, тому залишила для майбутніх міжнародних актів лише розвиток і деталізацію відповідних аспектів. Конвенція не застосовується до мирових угод, що укладені в ході арбітражного судочинства.

4. *Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж* (1961 р.). Укладено в Женеві 21 квітня 1961 р. 22 європейськими державами. Положення конвенції були компромісом між державами Західної та Східної Європи, які належали тоді до протилежних соціально-економічних систем, — капіталізму і соціалізму. Конвенція надає арбітражному суду можливість винесення рішення не лише на основі норм права, а за певних умов на дружній основі. Очевидно, що це дещо нагадує англосаксонське “право справедливості”.

5. *Московська конвенція про розв’язання арбітражним шляхом цивільно-правових спорів, що впливають з відносин економічного та науково-технічного співробітництва* (1972 р.). Було укладено в Москві представниками країн-членів РЕВ 26 травня 1972 р. Після припинення існування РЕВ, а також виходу з конвенції кількох країн постала проблема щодо застосування цієї конвенції.

6. *Панамська конвенція* (1975 р.). Це міжамериканська конвенція про міжнародний комерційний арбітраж. Значною мірою повторює положення Ньюйоркської конвенції 1958 р. Новинкою її є норма про те, що арбітражне рішення має силу остаточного судового рішення.

Для арбітражів типу *ad hoc* (одноразових) прийнято:

- Арбітражний регламент Європейської економічної комісії (1963 р.);
- Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ (одностайно схвалений Генеральною Асамблеєю ООН у 1976 р.).

У 1985 р. ЮНСІТРАЛ розробила Типовий закон про міжнародний комерційний арбітраж, який відбиває тенденцію про уніфікацію права міжнародного комерційного арбітражу у світовому масштабі. Міжнародна торговельна палата (Париж) у 1923 р. створила постійно діючий Арбітражний суд.

Помітну роль у розвитку міжнародного комерційного арбітражу відіграє Міжнародна рада з комерційного арбітражу (МРКА) (International Council for Commercial Arbitration — ICCA). Діє також Міжнародна федерація закладів комерційного арбітражу (International Federation of Commercial Arbitration Institutions).

До відомих арбітражних закладів належать:

- Американська арбітражна асоціація (American Arbitration Association);
- Лондонський міжнародний арбітражний суд (London Court of International Arbitration);

- Арбітражний центр при федеральній господарській палаті (Scredsgerich der Bundesbammer der Gewerblichen Wirtchft);
- Арбітражний інститут Стокгольмської торговельної палати (The Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce).

9.1**ЗНАЧЕННЯ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ
ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В УКРАЇНІ**

За площею, чисельністю населення, природоресурсним, промисловим і науково-освітнім потенціалом Україна є великою світовою країною. Чому вона нині не посідає чільного місця у світовому співтоваристві — тема, що перебуває поза межами пропонованого курсу лекцій. Для того щоб здійснювати економічне співробітництво із зарубіжними країнами, Україні потрібна належна правова база.

Коли Україна була суб'єктом СРСР, її зовнішньоекономічна діяльність відбувалась у межах правового поля, якому були притаманні командно-адміністративна економіка та наявність монополії зовнішньої торгівлі.

Фактично правова база зовнішньоекономічної діяльності України почала створюватись після здобуття країною незалежності.

22 грудня 1993 р. Верховна Рада України прийняла Закон України “Про міжнародні договори України” (далі — Закон). Положення Закону визначають загальний порядок укладення і виконання міжнародних договорів незалежно від їх характеру. Зазначений Закон є правовою основою укладення Україною міжнародних економічних договорів.

Міжнародні договори України з іноземними державами та міжнародними організаціями укладаються від імені України, її Уряду, міністерств та інших центральних органів державної виконавчої влади.

Міністерство закордонних справ України подає Уряду пропозиції щодо укладення міжнародних договорів. Інші міністерства та цент-

ральні органи державної виконавчої влади подають Уряду такі пропозиції разом з Міністерством закордонних справ України чи за погодженням з ним. Міжнародні договори міжвідомчого характеру укладаються відповідно до порядку, який встановлено Кабінетом Міністрів України. Пропозиції містять обґрунтування необхідності укладення міжнародного договору, його проект і в разі потреби — рекомендації делегації чи представнику України щодо ведення переговорів з укладення договору.

Ведення переговорів, прийняття тексту міжнародного договору, його підписання здійснюються лише уповноваженими особами.

У ст. 7 Закону визначено міжнародні договори, яким потрібна ратифікація Верховною Радою України. Зокрема, загальноекономічні міжнародні договори, а також угоди про участь України в міждержавних організаціях (об'єднаннях) підлягають ратифікації парламентом.

Закон передбачає також порядок приєднання України до вже укладених іншими державами (міжурядовими організаціями) міжнародних договорів.

У ст. 12 Закону зафіксовано, що Україна має дотримуватись укладених нею міжнародних договорів. Загальний нагляд за виконанням міжнародних договорів України здійснює Міністерство закордонних справ України. Ратифіковані міжнародні договори України (відповідно до ст. 9 Конституції) вважаються невід'ємною складовою національного законодавства України.

Міжнародні договори, що набрали чинності в Україні, реєструє Міністерство закордонних справ України у Секретаріаті ООН та у відповідних органах інших міжнародних організацій. Акти про ратифікацію міжнародних договорів та їх тексти (останні — не завжди) публікуються в “Офіційному віснику України”.

Закон України “Про зовнішньоекономічну діяльність” було прийнято ще в СРСР 16 квітня 1991 р. У ньому визначаються такі види зовнішньоекономічної діяльності та її суб'єктів:

- експорт та імпорт товарів, капіталів і робочої сили;
- надання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України послуг іноземним суб'єктам господарської діяльності, у тому числі виробничих, транспортно-експедиційних, страхових, консультативних, маркетингових, експортних, посередницьких, брокерських, агентських, консигнаційних, управлінських, облікових, аудиторських, юридичних, туристських та інших, що прямо або у виключній формі не заборонені законами України;

- надання зазначених послуг іноземними суб'єктами господарської діяльності суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності України;
- наукова, науково-технічна, науково-виробнича, виробнича, навчальна та інша кооперація з іноземними суб'єктами господарської діяльності; навчання та підготовка спеціалістів на комерційній основі; міжнародні фінансові операції та операції з цінними паперами у випадках, передбачених законами України;
- кредитні та розрахункові операції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України та іноземними суб'єктами господарської діяльності;
- створення суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності банківських, кредитних і страхових установ за межами України;
- створення іноземними суб'єктами господарської діяльності зазначених установ на території України у випадках, передбачених законами України;
- спільна підприємницька діяльність між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України та іноземними суб'єктами господарської діяльності, що охоплює створення спільних підприємств різних видів і форм, виконання спільних господарських операцій та спільне володіння майном як на території України, так і за її межами;
- підприємницька діяльність на території України, що пов'язана з наданням ліцензій, патентів, ноу-хау, торговельних марок та інших нематеріальних об'єктів власності з боку іноземних суб'єктів господарської діяльності;
- аналогічна діяльність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за межами України;
- організація та здійснення діяльності, пов'язаної з проведенням виставок, аукціонів, торгів, конференцій, симпозіумів, семінарів та інших заходів, що здійснюються на комерційній основі, за участю суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України;
- організація та здійснення оптової, консигнаційної та роздрібної торгівлі на території України за іноземну валюту у випадках, передбачених законами України;
- товарообмінні (бартерні) операції та інша діяльність, побудована на формах зустрічної торгівлі між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України та іноземними суб'єктами

господарської діяльності; орендні, у тому числі лізингові, операції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України та іноземними суб'єктами господарської діяльності; операції з придбання, продажу та обміну валюти на валютних аукціонах, валютних біржах і на міжбанківському валютному ринку;

- роботи на контрактній основі фізичних осіб України з іноземними суб'єктами господарської діяльності як на території України, так і за її межами;
- роботи іноземних фізичних осіб на контрактній основі із суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності як на території України, так і за її межами;
- інші види зовнішньоекономічної діяльності, не заборонені прямо або у виключній формі законами України.

Суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в Україні є такі:

- фізичні особи — підприємці;
- юридичні особи;
- об'єднання фізичних осіб — підприємців і юридичних осіб;
- структурні одиниці іноземних суб'єктів господарської діяльності;
- спільні підприємства;
- інші передбачені законом.

Для здійснення зовнішньоекономічної діяльності фізичні особи, які мають *доміцилій** на території України, повинні бути зареєстровані як підприємці згідно із Законом України “Про підприємництво”.

Фізичні особи, які не мають *доміцилію* на території України, повинні бути суб'єктами господарської діяльності згідно із законом *доміцилію* або законом їх громадянства.

Юридичні особи мають бути суб'єктами господарської діяльності України або іноземними суб'єктами господарської діяльності відповідно до своїх засновницьких документів.

Стороною зовнішньоекономічного договору обов'язково має бути іноземний контрагент. Угода повинна містити так звані базові умови, тобто розподіл обов'язків між сторонами, положення про платежі в іноземній валюті, застереження захисні (умови, спрямовані на зменшення можливих витрат контрагентів) та арбітражне.

Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності здійснюють право на

---

* *Доміцилій* — місце постійного або переважного перебування громадянина чи органу управління юридичної особи.

діяльність після державної реєстрації їх як учасників такої діяльності.

Державним органам забороняється втручатись у зовнішньоекономічну діяльність у випадках, не передбачених законодавством України. Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності України мають право відкривати представництва на території інших держав згідно з їх законами. Іноземні суб'єкти господарювання, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність на території України, мають право відкривати в ній представництва. Сторони зовнішньоекономічного договору мають бути здатними до його укладення.

Зовнішньоекономічні угоди укладаються відповідно до законодавства України, міжнародних угод, міжнародних звичаїв, рекомендацій міжнародних органів та організацій, якщо це не заборонено прямо або у виключній формі законодавством України.

Зовнішньоекономічна угода складається в письмовій формі, якщо інше не встановлено законом або міжнародним договором України. Якщо така угода укладається фізичною особою, то достатньо лише її підпису. Від імені інших суб'єктів контракт підписують дві особи.

Для укладення зовнішньоекономічного договору не потрібний дозвіл органів влади та вищої організації, крім випадків, спеціально обумовлених законодавством. Можуть укладатись будь-які зовнішньоекономічні контракти, окрім прямо і у виключній формі заборонені законодавством України.

Зовнішньоекономічна угода може бути визнана недійсною у судовому або арбітражному порядку, якщо вона суперечить законам України та її міжнародним договорам. Передбачено, законодавство якої саме країни застосовується до визначення прав та обов'язків сторін.

Окрім Закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність" існують ще й такі нормативно-правові акти:

- Цивільний кодекс України;
- Закон України "Про зовнішньоекономічну діяльність" від 16.04.91;
- Закон України "Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті" від 23.09.94;
- Закон України «Про внесення змін та доповнень до Закону України "Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті"» від 07.05.96;
- Закон України "Про операції з давальницькою сировиною у зовнішньоекономічних відносинах" від 15.09.95;

- Декрет Кабінету Міністрів України “Про систему валютного регулювання і валютного контролю” від 19.02.93;
- Указ Президента України “Про індикативні ціни на товари при здійсненні суб’єктами зовнішньоекономічної діяльності України експортно-імпортних операцій” від 18.11.94;
- Указ Президента України “Про застосування Міжнародних правил інтерпретації комерційних термінів” від 04.10.94;
- Указ Президента України “Про заходи щодо впорядкування розрахунків за договорами, які укладають суб’єкти підприємницької діяльності України” від 04.11.94;
- Указ Президента України “Про регулювання бартерних (товарообмінних) операцій у сфері зовнішньоекономічної діяльності” від 27.01.95;
- Указ Президента України “Про додаткові заходи щодо регулювання бартерних (товарообмінних) операцій у сфері зовнішньоекономічної діяльності” від 26.07.95;
- Постанова Кабінету Міністрів і Національного банку України “Про типові платіжні умови зовнішньоекономічних договорів (контрактів) і типові форми захисних застережень до зовнішньоекономічних договорів (контрактів), які передбачають розрахунки в іноземній валюті” від 21.06.95;
- Положення про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів). Затверджене наказом МЗЕЗторгу України від 05.10.95 (зареєстровано у Міністерстві юстиції України 09.10.95 за № 367/903).
- Порядок реєстрації та обліку зовнішньоекономічних договорів. Затверджений наказом Міністерства економіки України від 29.06.2000 № 136 (зареєстровано у Міністерстві юстиції України 17.07.2000 за № 420/4641).

9.2 ОРГАНИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У ст. 9 і 10 Закону України “Про зовнішньоекономічну діяльність” зафіксовано компетенцію органів державного управління у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

До компетенції *Верховної Ради України* входить:

- прийняття, зміна та скасування законів, що стосуються зовнішньоекономічної діяльності;

- затвердження основних напрямків зовнішньоекономічної політики України;
- розгляд, затвердження та зміна структури органів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності;
- укладення міжнародних договорів України відповідно до законодавства України про міжнародні договори України та введення чинного законодавства відповідно до правил, встановлених цими договорами;
- встановлення спеціальних режимів зовнішньоекономічної діяльності на території України відповідно до затверджених переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню або забороняється.

Кабінет Міністрів України виконує такі функції у сфері зовнішньоекономічної діяльності:

- розробляє заходи, спрямовані на здійснення зовнішньоекономічної політики України;
- координує діяльність міністерств, державних комітетів і відомств України щодо регулювання зовнішньоекономічної діяльності;
- координує роботу торговельних представництв України в іноземних державах;
- приймає нормативні акти з питань зовнішньоекономічної діяльності у випадках, передбачених законами України;
- здійснює переговори і укладає міжурядові договори України з питань зовнішньоекономічної діяльності у випадках, передбачених законами України про міжнародні договори України; забезпечує виконання міжнародних договорів України з питань зовнішньоекономічної діяльності всіма державними органами управління, підпорядкованими Кабінету Міністрів, та залучає до їх виконання інших суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності на договірних засадах;
- відповідно до своєї компетенції, визначеної законами України, вносить на розгляд Верховної Ради пропозиції щодо системи міністерств, державних комітетів і відомств — органів оперативного державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, повноваження яких не можуть перевищувати повноваження Кабінету Міністрів України;
- забезпечує складання платіжного балансу, зведеного валютного плану України;

- здійснює заходи щодо забезпечення раціонального використання коштів Державного валютного фонду України.

Національний банк України має такі повноваження щодо зовнішньоекономічної діяльності:

- зберігає і використовує золотовалютний резерв України та інших державних коштовностей, які забезпечують платоспроможність України;
- представляє інтереси України у відносинах з центральними банками інших країн, міжнародними банками та іншими фінансово-кредитними установами і укладає відповідні міжбанківські угоди;
- регулює курс національної валюти України до грошових одиниць інших держав;
- здійснює облік і розрахунки за наданими та одержаними державними кредитами й позиками, виконує операції з центральними валютними ресурсами, що виділяються з Державного валютного фонду України у розпорядження Національного банку України;
- здійснює інші функції відповідно до Закону України “Про банки і банківську діяльність” та інших законів України.

Національний банк України може делегувати виконання покладених на нього функцій Банку для зовнішньоекономічної діяльності України.

Важливе місце у зовнішньоекономічній діяльності посідає *Міністерство економіки України*. Воно забезпечує здійснення єдиної зовнішньоекономічної політики у разі виходу суб’єктів зовнішньоекономічної діяльності на зовнішній ринок, координує їх зовнішньоекономічну діяльність, у тому числі відповідно до міжнародних договорів України, а також виконує інші функції відповідно до законів України.

Питання митного контролю в Україні належать до компетенції *Державної митної служби*.

Певні повноваження у сфері зовнішньоекономічної діяльності мають деякі інші центральні органи влади. До органів місцевого управління зовнішньоекономічною діяльністю належать місцеві ради народних депутатів України та їх виконавчі й розпорядчі органи, а також територіальні підрозділи (відділення) органів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України. Компетенція місцевих рад народних депутатів України та їх виконавчих і розпорядчих органів визначається Законом України “Про зовнішньоекономічну діяльність” та чинним законодавством.

**10.1 МІЖНАРОДНЕ ТОРГОВЕЛЬНЕ ПРАВО —
ПІДГАЛУЗЬ МІЖНАРОДНОГО
ЕКОНОМІЧНОГО ПРАВА**

Міжнародне торговельне право є системою принципів і норм, що регулюють відносини у сфері міжнародної торгівлі. Міжнародне торговельне право є підгалуззю міжнародного економічного права. У деяких підручниках з міжнародного торговельного права це поняття вживається в набагато ширшому значенні, принципи і норми міжнародного публічного права злиті з принципами і нормами міжнародного приватного права. Інакше кажучи, міжнародне торговельне право розглядається або як дисципліна, що створена двома зазначеними гілками права, або як така, що стоїть на межі між ними. У пропонованому курсі лекцій поняття “міжнародне торговельне право” розумітимемо класично, тобто без урахування сфери міжнародного приватного права.

Джерела міжнародного торговельного права:

- міжнародні договори (зокрема, торговельні);
- міжнародні правові акти міжнародних організацій;
- міжнародні торговельні звичаї;
- міжнародні прецеденти міжнародних арбітражів і судів;
- національне законодавство, якщо воно за згодою відповідних держав застосовується до регулювання міжнародних торговельних відносин.

10.2 ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ

Принципи міжнародної торгівлі сформульовані в багатьох міжнародно-правових актах. Зокрема, у заключному акті Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) від 15.06.64 міститься досить довгий їх перелік. Наведемо деякі з них.

1. Торгові відносини базуються на основі поваги до принципу суверенної рівності, самовизначення народів і невтручання у внутрішні справи інших держав.
2. Недопущення дискримінації, що може відбуватись через те, що держави належать до різних соціально-економічних систем.
3. Кожна країна має суверенне право на вільну торгівлю з іншими країнами.
4. Економічний розвиток і соціальний прогрес мають стати загальною справою міжнародного співробітництва, сприяти зміцненню мирних відносин між країнами.
5. Національна і міжнародна економічна політика повинна спрямовуватись на досягнення міжнародного поділу праці відповідно до потреб та інтересів країн, що розвиваються, і світу в цілому.
6. Міжнародна торгівля має регулюватися правилами, які сприяють економічному і соціальному прогресу.
7. Розширення і всебічний розвиток міжнародної торгівлі залежать від можливості доступу на ринки й вигідності цін на сировинні товари, що експортуються.
8. Міжнародна торгівля має бути взаємовигідною і здійснюватись у режимі найбільшого сприяння, в її межах не повинні застосовуватись дії, які шкодять торговельним інтересам інших країн.
9. Розвинені країни, які беруть участь у регіональних економічних угрупованнях, повинні робити все, що від них залежить для того, щоб не завдавати шкоди і не впливати негативно на поширення їх імпорту з третіх країн, особливо з тих, що розвиваються.
10. Міжнародна торгівля має сприяти розвитку регіональних економічних угруповань, інтеграції та інших форм економічного співробітництва між країнами, що розвиваються.

11. Міжнародні установи і країни, що розвиваються, мають забезпечити збільшення припливу міжнародної фінансової, технічної й економічної допомоги для підкріплення і підтримки шляхом поповнення експортної виручки країн, що розвиваються, їхніх зусиль для прискорення економічного розвитку.
12. Значна частина коштів, які вивільнюються внаслідок роззброєння, повинна спрямовуватися на економічний розвиток країн, що розвиваються.
13. Державам, які не мають виходу до моря, необхідно надати максимум можливостей, які б дали їм змогу подолати вплив внутріконтинентального положення на їх торгівлю.
14. Повна деколонізація відповідно до Декларації ООН про надання незалежності колоніальним країнам і народам є необхідною умовою економічного розвитку та здійснення суверенних прав країн на природні багатства.

10.3 *МІЖНАРОДНІ ТОРГОВЕЛЬНІ ДОГОВОРИ*

Міжнародні торговельні договори — це угоди між двома чи більшою кількістю держав, які встановлюють їх взаємні права та обов'язки.

Торговельні договори можуть укладатись як на дво-, так і на багатосторонній основі. Прикладами багатостороннього економічного договору є Генеральна угода з тарифів і торгівлі, Генеральна угода з торгівлі послугами, Угода про регулювання взаємовідносин країн СНД у сфері торговельно-економічного співробітництва (1992 р.).

Ідею створення конвенцій про уніфікацію права міжнародної купівлі-продажу товарів висунув голландський юрист Е. Рабле [14, 216–218]. Робота розпочалася 1926 р. З 1928 р. її виконувала Конференція з міжнародного приватного права під контролем голландського уряду. У 1930 р. цю тему почав розвивати Міжнародний Інститут уніфікації приватного права (УНІДРУА, фр. — UNIDROIT) у Римі, що діяв під егідою Ліги Націй. Проект конвенції був поданий до Ради Ліги Націй у 1935 р., а потім переданий на розгляд державам—членам Ліги. 24 уряди надіслали свої зауваження. Рада директорів УНІДРУА у травні 1941 р. схвалила доопрацьований проект.

Подальшу роботу зупинила війна. У 1951 р. уряд Голландії скликав у Гаазі Дипломатичну конференцію за участю 25 держав, представників Європейської економічної комісії, УНІДРУА, Міжнародної торговельної палати. Конференція схвалила основні положення проекту конвенції та створила робочу комісію для його доопрацювання. Новий проект у 1955 р. був переданий урядом Голландії заінтересованим країнам. У 1963 р. Європейська економічна комісія завершила роботу над остаточним проектом. 2–25 квітня 1964 р. відбулася Дипломатична конференція за участю 28 держав. Результатом її роботи стали дві конвенції. Одна з них стосувалася уніфікованого права з міжнародної купівлі-продажу матеріального рухомого майна, інша — уніфікованого права про укладення договорів з міжнародної купівлі-продажу матеріального рухомого майна.

Конвенції мали складну внутрішню структуру, громіздку і малокорисну систему критеріїв суб'єкта та об'єкта. Стало зрозумілим, що конвенції не дістануть широкого міжнародного схвалення. Постала потреба створити кращий і водночас простіший міжнародно-правовий акт.

Резолюція XXI сесії Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1966 р. зафіксувала, що відмінності в законах різних країн з питань торгівлі є однією з перепон на шляху її розвитку. Того ж року Генеральна Асамблея ООН створила Комісію з права міжнародної торгівлі ООН (ЮНСІТРАЛ). Унаслідок її діяльності в 1980 р. у Відні на дипломатичній конференції було прийнято Конвенцію ООН про договори міжнародного продажу товарів (United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods) (Документ А/CONF, 97/18). Конвенція була спрямована на подолання суперечностей між національними системами регулювання договору купівлі-продажу та міжнародним характером нинішнього торговельного обміну. Конвенція є компромісом між різними правовими та соціально-економічними системами. Вона застосовується під час укладення договорів купівлі-продажу товарів між сторонами, якщо їх торговельна діяльність здійснюється в різних державах і якщо обидві держави є учасниками Віденської конвенції або ж норми приватного міжнародного права вказують на право Договірної держави.

Конвенція не застосовується до продажу товарів:

- що купуються для особистого, сімейного або домашнього вжитку;

- з аукціону;
- у порядку виконавчого провадження іншим способом згідно із законом;
- цінних паперів і грошей;
- суден водного та повітряного транспорту, а також суден на повітряній подушці;
- електроенергії.

Положення Віденської конвенції не застосовуються також до договорів:

- на постачання товарів, які підлягають виготовленню, якщо сторона-замовник зобов'язується поставити значну частину матеріалів, необхідних для їх виготовлення;
- у яких обов'язки сторони, що поставляє товари, переважно полягають у виконанні роботи та наданні інших послуг.

Віденська конвенція диспозитивна. Вона надає сторонам широку автономію. Сфера її застосування може бути обмежена використанням державою-учасницею заяв і застережень, чим і скористались у процесі її ратифікації окремі країни.

Україна є учасницею Віденської конвенції з 1 лютого 1991 р. Одне із застережень України визначає, що суб'єкти підприємницької діяльності, які перебувають в Україні, повинні обов'язково укласти зовнішньоторговельні угоди в письмовій формі незалежно від місця їх укладення.

До міжнародного договору купівлі-продажу товарів, на який поширюється і Віденська конвенція 1980 р., національне законодавство може застосовуватись тоді, коли сторони договору відмовилися від застосування Конвенції повністю чи частково або коли постають питання, не врегульовані Конвенцією.

Конвенція ООН регулює договори купівлі-продажу, укладені шляхом обміну офертою та акцентом. *Оферта* — це пропозиція щодо укладення договору, адресована одній чи кільком особам. *Акцентом* вважається заява чи інша поведінка адресата оферти, що виражає згоду з офертою.

Країни-учасниці Гаазьких конвенцій 1964 р. повинні денонсувати їх для того, щоб стати учасниками Віденської конвенції 1980 р.

Конвенція ООН 1980 р. містить лише матеріально-правові норми, тому існувала потреба у прийнятті міжнародно-правового акта, що стосувався б уніфікації колізійних правил.

У 1986 р. було прийнято Конвенцію про право, що застосовується до договорів міжнародної куплі-продажу товарів. Цю Конвенцію розробила надзвичайна сесія Гаазької конвенції міжнародного приватного права, що відбулась у 1985 р.

У практиці діяльності РЕВ купівля-продаж товарів між підприємствами різних держав—членів РЕВ здійснювалася відповідно до Загальних умов поставок РЕВ. Уперше такий акт було застосовано в 1958 р. У подальшому він неодноразово доповнювався (останнього разу — у 1988 р.).

Загальні умови поставок РЕВ охоплюють широке коло питань (укладення, зміна та припинення контракту, базис поставки, терміни поставки, якість товару, гарантії якості, кількість товару, упаковка та маркування, технічна документація, перевірка якості товару, права та обов'язки сторін щодо поставки товару з недоліками, його кількості та якості, порядок платежів, загальні положення щодо відповідальності, санкцій, арбітражу тощо).

Унаслідок ліквідації РЕВ Загальні умови поставок РЕВ втратили практичне значення. Проте й нині вони вважаються значним здобутком юридичної науки. Загальні умови поставок було високо оцінено розробниками Конвенції ООН про договори міжнародного продажу товарів.

Європейська економічна комісія ООН розробила Загальні умови поставок обладнання, машин, пиломатеріалів, хвойних порід тощо. Цей акт застосовується лише за наявності посилання на нього в конкретних договорах.

У межах ЄЕС було розроблено керівництва щодо міжнародних договорів зустрічної торгівлі, міжнародних компенсаційних договорів та правових засад зустрічної торгівлі.

**11.1 ПОНЯТТЯ ТА ДЖЕРЕЛА МІЖНАРОДНОГО
ВАЛЮТНОГО ПРАВА**

Термін “валюта” має кілька значень, зокрема, вживається для позначення іноземних грошей, що беруть участь у міжнародному платіжному обороті.

Після світової економічної кризи 1929–1933 рр. усі валюти є паперовими грошима. Останньою країною, яка в 1971 р. припинила розмін валюти на дорогоцінні метали, були США, тобто відбулась демонетизація. *Демонетизація* — позбавлення золотих монет статусу законного засобу платежу та обігу, яке здійснюється державою.

Розрізняють валюти *конвертовані* (такі, що підлягають обміну на інші валюти), *обмежено конвертовані* (такі, що обмінюються лише на певні валюти) та *замкнуті* (використовуються лише в межах окремої країни).

Конвертованість може бути повною або частковою: зовнішньою або внутрішньою. *За зовнішньої конвертованості* вільна конверсія в інші валюти поширюється лише на іноземців, а для громадян валютної зони необхідний особливий дозвіл валютних органів країни. *За внутрішньої конвертованості* правом вільної конверсії користуються громадяни конкретної країни, а іноземцям необхідно одержувати на це особливий дозвіл.

До грудня 1958 р. конвертованими валютами були долар США, швейцарський франк і португальське ескудо. У грудні 1958 р. конвертованими стали більшість західноєвропейських валют. Країни—члени Міжнародного валютного фонду перейшли до багатовалютної системи згідно з Ямайською угодою 1976 р.

Золотовалютні резерви — це золото у зливках і монетах, іноземна валюта, а також кошти в іноземній валюті на рахунках в іноземних банках. Зазначене належить певній державі в особі її казначейства або центрального банку.

Гроші існують давно, і світ без них уявити неможливо. У стародавні часи вже існував обмін валюти однієї країни на валюту іншої. Займалися цим передусім приватні особи (мінjali). (Не ігнорував наявність іноземної валюти і Й. Сталін. Навіть у роки “холодної війни”, коли існувала “залізна завіса”. Волонтаристські, кумедно і примітивно, “вождь усіх народів” на довгі роки визначив, що один долар США дорівнює чотирьом радянським карбованцям. Правильність позиції генералісимуса сумнівів не викликала, щоправда, не в усьому світі. Паритет явно був завищений на користь СРСР.)

У літературі зазначається, що міжнародне валютне право своїми витоками має міжнародне публічне та приватне право. Певно, з цим можна погодитись. Як відомо, система права має таку ієрархію: норма — інститут — підгалузь — галузь. Отже, чи є міжнародне валютне право самостійною галуззю права? Однозначно ствердні відповіді можна почути від небагатьох фахівців. Деякі з них залишають остеронь нагадану вже ієрархію і кваліфікують міжнародне валютне право як “систему норм”, не вказуючи при цьому, що ж ця система охоплює — лише норми чи інститути та підгалузі.

Проте немає великої біди у невизначеності “вагової категорії” міжнародного валютного права як дисципліни. Головне — знати предмет правового регулювання, а саме: міжнародні валютні відносини. Класично ці відносини слід розуміти як відносини “між народами” (іншими словами, міждержавні валютні відносини). Аспекти валютних відносин, у яких беруть участь юридичні та фізичні особи різних держав, особи без громадянства, іноземна валюта, вважатимемо як такі, що належать до міжнародного приватного права і залишимо їх поза увагою. Під час ознайомлення з основами міжнародного валютного права розглянемо дії, учасниками яких є держави та міждержавні організації.

У вітчизняній і зарубіжній юридичній науці використовується кілька назв дисципліни, що регулює міжнародні валютно-фінансові відносини, наприклад: “Міжнародні кредитні та розрахунково-фінансові відносини”, “Міжнародні розрахунки та кредитні відносини”, “Міжнародні кредитні та розрахункові відносини”, “Міжнародне фінансове право”, “Міжнародне валютно-банківське право”, “Право

міжнародних платежів і кредитів”, “Міжнародне валютне та фінансове право”. Проте найчастіше використовують найкоротшу назву — “Міжнародне валютне право”.

Отже, вважатимемо, що міжнародне валютне право є підгалуззю міжнародного економічного права, а предметом його правового регулювання — міжнародні валютні відносини.

Норми міжнародного валютного права мають певні джерела. У цих джерелах вони юридично зафіксовані. Джерелами міжнародного валютного права є міжнародні угоди, судова та арбітражна практика, міжнародно-правові звичаї.

11.2 ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ МІЖНАРОДНОЇ ВАЛЮТНОЇ СИСТЕМИ

Світова валютна система — це форма організації міжнародних валютних відносин, що зумовлені розвитком світового господарства та юридично зафіксовані в міжнародних угодах. Найголовнішими елементами цієї системи є національні та колективні валютні одиниці, склад і структура міжнародних ліквідних активів (валютні кошти та золоті резерви), механізм валютних паритетів і курсів, умови взаємної конвертованості валют, обсяги валютних обмежень, форми міжнародних розрахунків, режим міжнародних валютних ринків і світових ринків золота, статус міждержавних валютно-кредитних організацій, що регулюють валютні відносини.

Розвиток світової валютної системи після Другої світової війни пов’язаний із Бреттон-Вудською угодою 1944 р. Вона була важливим джерелом міжнародного валютного права. Наріжним її каменем був *золотовалютний стандарт* — світова валютна система, за якої зв’язок валют окремо взятих країн із золотом здійснюється опосередковано — через обмін на валюту, яка продовжує зберігати статус такої, що переводиться в золото.

З огляду на тривалу і провідну роль долара США система золотовалютного стандарту була фактично системою золотодоларового стандарту.

Золотовалютний стандарт почав формуватись у 30-х роках і закінчився в 50–60-х роках. Цю систему юридично було оформлено в 1944 р. на Бреттон-Вудській конференції [21, 205]. Відповідно до її рішень було створено МВФ і МБРР (див. тему 5).

У ст. 1 Угоди про створення Міжнародного валютного фонду зафіксовано таку мету його діяльності:

- сприяння міжнародному валютному співробітництву через постійні заклади, що становлять механізм для консультацій і співробітництва з міжнародних валютних проблем;
- полегшення рівномірного розширення міжнародної торгівлі й тим самим сприяння розширенню та підтримці високого рівня зайнятості й реальних доходів населення та розвитку продуктивних сил всіх країн—членів як основних цілей економічної політики;
- сприяння стабільності валют, підтримка впорядкованих валютних відносин між країнами—членами і запобігання знеціненню валют з метою конкуренції;
- допомога у створенні багатосторонньої системи розрахунків за поточними операціями між країнами—членами і в усуненні валютних обмежень, що перешкоджають розширенню світової торгівлі;
- створення у країнах—членах шляхом тимчасового надання їм загальних коштів за належні гарантії впевненості, що в такий спосіб їм буде надана можливість виправити порушення рівноваги платіжних балансів без необхідності вдаватися до заходів, що завдають шкоди національному і міжнародному процвітанню;
- скорочення відповідно до викладеного тривалості й зниження ступеня порушення рівноваги міжнародних платіжних балансів країн—членів.

Фонд у своїй політиці та рішеннях керується цілями, викладеними в цій статті.

Наприкінці 60-х років золотовалютна система перестала відповідати потребам досягнутого рівня інтернаціоналізації господарського життя планети. У 70-х роках після укладення Ямайської угоди золотодоларова система припинила існувати.

Ямайська угода — це домовленість про основні принципи формування нової світової валютної системи замість Бреттон-Вудської системи золотовалютного стандарту. Домовленості було досягнуто на нараді країн—учасниць МВФ, яка відбулась 1976 р. у Кінгстоні — столиці Ямайки. Ямайська угода запровадила Спеціальні правила запозичення (СПЗ) (Special Drawing Rights — SDR) як базу нової валютної системи,

юридично зафіксувала демонетизацію золота та узаконила режим “плаваючих” валютних курсів.

Спеціальні правила запозичення — це міжнародні резервні кредитно-розрахункові кошти країн-членів МВФ, призначені для покриття дефіцитів їх платіжних балансів. Були вперше запроваджені в 1970 р. згідно з рішенням МВФ, прийнятим у 1969 р. як допоміжний засіб міжнародних розрахунків. Золота і доларів США виявилось недостатньо для обслуговування міжнародних економічних відносин, тому СПЗ вважались додатком до них. Спеціальні правила запозичення було названо “паперовим золотом”.

Зазначимо, що надання МВФ і Світовим банком позик та кредитів узгоджується з виконаннями країнами-боржниками рекомендацій фінансово-економічного і соціального характеру, наданням відповідними державами звітів та іншої інформації щодо використання коштів. Надання кредитів, зокрема, зумовлюється дотриманням країнами-одержувачами зобов'язань не перевищувати певного темпу інфляції (як правило, не більше 5–10 % щомісяця), не допускати дефіциту державного бюджету понад 5–10 %, підтримувати певний рівень соціального захисту широких верств населення тощо.

У процесі прийняття керівними органами МВФ та Світового банку рішень обов'язкового характеру тривалий час застосовувався принцип “зваженого голосування”. Це означало, що кількість голосів держав-членів залежала від розміру капіталу, вкладеного відповідною державою. Фактично країни “Групи десяти” (США та інші розвинені країни) мали необхідну кількість голосів для прийняття потрібних їм рішень.

З огляду на зазначене та інші чинники Радянський Союз не брав участі в діяльності МВФ та Світового банку. Після розпаду СРСР колишні його суб'єкти у 1992 р. увійшли (за винятком Азербайджану) до МВФ, розраховуючи на одержання від нього валютних позик, а також на сприяння у відкладенні оплати боргів колишнього СРСР.

До речі, свого часу відносини між країнами-учасницями РЕВ базувалися на перевідному карбованці, а також на національних валютах країн колишнього соціалістичного табору.

Міжнародні організації та фонди, які причетні до міжнародних валютних відносин, за регіональною ознакою розподіляються на п'ять груп: Європи, Азії, Африки, Латинської Америки, арабських країн.

Організації та фонди ООН становлять окрему групу глобального масштабу.

Країни світу постійно працюють над удосконаленням своїх валютних систем і пошуком найефективніших форм координації своєї валютної політики.

Міжнародні кредитні організації та фонди створюються на основі угод, укладених відповідними державами і функціонують на основі міжнародно-правових аспектів. Такі організації та фонди, як правило, мають міжнародно-правову суб'єктність і від свого імені укладають договори як з країнами-учасницями, так і з іншими державами та міжнародними організаціями.

11.3 ЄВРОПЕЙСЬКА ВАЛЮТНА СИСТЕМА

Європейську валютну систему (European Monetary System) створили країни-члени Європейського Співтовариства в 1979 р. У той час до його складу входили дев'ять держав. Система була покликана забезпечити валютну стабільність шляхом накладання обмежень на коливання валютних курсів [21, 487].

Розглядувана система складається з трьох основних елементів: європейської валютної одиниці (ЕКЮ) (European Currency Unit — ECU), яку використовували у валютних операціях Європейського Співтовариства, механізму обмінного курсу (МОК) (Exchange Rate Mechanism — ERM), згідно з яким країни-члени, що брали в ньому участь, погоджувались утримувати коливання валюти в обумовлених межах, та Європейського валютного фонду співробітництва (ЄВФС) (European Monetary Cooperation Fund — EMCF), до завдань якого належали емісія ЕКЮ і нагляд за МОК.

Голова Комісії європейських співтовариств Жак Делор у 1989 р. запропонував створити Економічний і валютний союз (ЕВС) (Economic and Monetary Union — EMU). Цю ідею було зафіксовано в Маастрихтській угоді 1992 р. про створення ЄС. Для реалізації цієї угоди було створено Європейський валютний інститут (European Monetary Institute), завдання якого полягало в координації економічної та валютної політики ЄС, Європейський центральний банк (European Central Bank) з метою керування цією політикою, а також запроваджено єдину європейську валюту — євро.

11.4 МІЖНАРОДНІ ВАЛЮТНО-КРЕДИТНІ ВІДНОСИНИ

У сфері міжнародного економічного співробітництва валютно-кредитні відносини поділяються на чотири великі групи:

- торговельні та платіжні угоди, які передбачають виконання кредитних операцій на основі довгострокового клірингу;
- угоди про економічне та промислово-технічне співробітництво;
- міждержавні угоди про поставки товарів на компенсаційній основі;
- спеціальні кредитні угоди.

Коротко розглянемо міжнародно-правові аспекти у валютній сфері, які укладаються державами, але призначаються для врегулювання відповідної діяльності.

У темі 7 вже згадувались дві оттавські конвенції 1988 р.: про міжнародний факторинг і міжнародний лізинг. У 1988 р. було укладено Ньюйоркську конвенцію ООН про міжнародні переказні векселі та міжнародні прості векселі. У Женеві 7 червня 1930 р. було укладено конвенцію, мета якої — вирішувати окремі колізії щодо законів про перевідні та прості векселі, а також конвенцію про уніфікований закон з переказних і простих векселів.

Верховна Рада України своїми законами від 6 липня 1999 р. № 827-XIV і № 826-XIV приєднала Україну до зазначених женецьких конвенцій.

Згодом, а саме 19 березня 1931 р., у Женеві було укладено конвенцію, що мала на меті вирішити окремі колізії законів про чеки.

Велику кількість правил і керівництв (що мають факультативну силу) з правового забезпечення міжнародних фінансових розрахунків розроблено в межах Міжнародної торговельної палати (МТП), що розміщується в Парижі. Наведемо основні з них.

- Уніфіковані правила і звичаї для документальних акредитивів (1988 р.).
- Керівні зауваження до стандартних форм документарного кредиту (документ МТП № 416).
- Стандартні заявки на документарний кредит та керівні зауваження для заявників на кредит (документ МТП № 416А).
- Міжнародні правила з інкассо (1978 р.).
- Уніфіковані правила з інкассо (редакція 1995 р.; набрали чинності 01.01.96; документ МТП № 522).

- Уніфіковані правила для договірних гарантій (1978 р.).
- Уніфіковані правила для гарантій з вимог (документ МТП № 458).

Спеціальні міждержавні кредитні угоди передбачають надання державою-кредитором (позикодавцем) державі-боржниці (позикодержувачу) певної грошової суми у кредит. У цих угодах визначаються сума позики, відсоткова ставка, строк повернення позики тощо.

Держави-кредитори часто вимагають призначення гаранта щодо іноземних кредитів.

**12.1 ПОНЯТТЯ ТА ДЖЕРЕЛА
МІЖНАРОДНОГО ТРАНСПОРТНОГО ПРАВА**

Економічні відносини між державами та їх юридичними й фізичними особами без застосування транспорту неможливі. Конвенції та інші міжнародно-правові акти у сфері транспорту створюють уніфіковане право і зменшують застосування до перевезень колізійних норм.

Міжнародне транспортне право — це система принципів і норм, що регулюють правовідносини, які виникають між суб'єктами міжнародного права у зв'язку з використанням транспортних засобів у процесі міжнародного економічного співробітництва.

Коротко розглянемо джерела права щодо кожного з найважливіших міжнародних транспортних засобів.

**12.2 ОСНОВИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ВИДІВ ТРАНСПОРТУ**

Залізничний транспорт. Першу залізницю було введено в дію в Європі (Англія) в 1825 р. [21, 1128]. Коли залізничні національні мережі з'єднались і потяги розпочали перетинати державні кордони, постала потреба в міжнародно-правовому регулюванні залізничних перевезень.

У 1890 р. у Берні дев'ять європейських держав (у тому числі й Росія) уклали дві конвенції — про залізничні перевезення вантажів (КІМ, фр. — СІМ) і про залізничні перевезення пасажирів (КІВ, фр. — СІV).

У 1966 р. як додаток до останньої було укладено Угоду про відповідальність залізниць при перевезенні пасажирів. На конференції з перегляду Бернських конвенцій, що відбулась у 1980 р., було прийнято Угоду про міжнародні залізничні перевезення (КОТІФ) (Convention relative aux transports internationaux ferroviares — COTIF) та додатки до неї — *A* і *B*. Додаток *A* стосувався умов перевезення пасажирів і був відомий як Єдині правила Міжнародної пасажирської конвенції (КІВ), додаток *B* — Єдині правила Міжнародної вантажної конвенції (КІМ).

Бернські конвенції 1890 р. зберігали чинність до 1985 р. Нині правову основу міжнародних залізничних перевезень становить КОТІФ і зазначені додатки. Зауважимо, що КОТІФ є об'єднаним текстом зазначених двох Бернських конвенцій.

У КОТІФ беруть участь майже 40 країн Європи, Азії та Північної Америки.

Угода КОТІФ і додатки *A* та *B* регулюють загальні принципи міжнародних залізничних перевезень. Якщо виникає непередбачувана цими угодою і додатками ситуація, то застосовується право держав-учасниць конвенцій. Додаток *B* застосовується лише до перевезень залізницями, перелік яких визначений учасниками Угоди про міжнародний залізничний транспорт. Плата за перевезення визначається міжнародними і національними тарифами. Передбачені також максимально сприйнятні терміни доставки вантажів.

Перевезення вважається можливим за наявності звичайних засобів перевезень і якщо їм не перешкоджають обставини, яких залізниця не може уникнути чи усунути. Компетентні органи мають право припинити рух, заборонити чи обмежити приймання окремих вантажів до перевезень, якщо цього потребують суспільні інтереси чи умови виробничої діяльності. Угода КОТІФ передбачає відповідальність перевізника, встановлює порядок висування претензій і позовну давність, визначає товаросупровідні документи.

Країни соціалістичного табору у 1950 р. уклали свою Угоду у сфері залізничного транспорту. Угода 1950 р. про міжнародне вантажне сполучення зберігає чинність. У ній беруть участь Росія, окремі країни Східної Європи, Монголія, Китай, Північна Корея, В'єтнам. Угода діє в редакції 1992 р. Згідно з Угодою про міжнародне вантажне сполучення та Міжнародним транзитним тарифом можливе перевезення вантажів у країни Західної Європи та з них.

Радянський Союз не був учасником Бернських конвенцій та КОТІФ, але його правова база у сфері залізничного транспорту враховувала їх норми.

Країни світу укладають двосторонні угоди про пасажирське і вантажне сполучення зі своїми сусідами. Ці угоди втілюють загальноприйнятту практику перевезень і спираються на правила Бернських конвенцій.

Усі суб'єкти колишнього СРСР уклали Угоду про розподіл інвентарних парків вантажних вагонів і контейнерів колишнього Міністерства шляхів сполучень СРСР та їх подальше спільне використання (22.01.93) й Угоду про спільне використання вантажних вагонів і контейнерів (12.03.93). Дванадцять країн СНД 9 вересня 1994 р. уклали Угоду про співробітництво у сфері технічного переоснащення та поновлення залізничного рухомого складу.

Конвенцію про статус і міжнародне облаштування залізниць було укладено в Женеві 9 грудня 1923 р. Вона містить уніфіковані норми стосовно організаційних питань міжнародного залізничного сполучення.

У 1950 р. соціалістичні країни Європи та Азії уклали також Угоду про міжнародне залізничне пасажирське сполучення. На відміну від Угоди про міжнародне вантажне сполучення вона передбачала змішане залізнично-морське сполучення.

Перевезення вантажів у прямому залізничному сполученні між Україною та державами, які не є учасниками Угоди про міжнародне вантажне сполучення, здійснюється на основі дво- та багатосторонніх договорів. Для перевезень вантажів у міждержавному сполученні між суб'єктами колишнього СРСР застосовується Статут Залізниць СРСР і Правила перевезення вантажів. Рішення про це було прийняте 19–20 жовтня 1992 р. на нараді керівників центральних органів залізниць.

Перевезення пасажирів і вантажу відбувається відповідно до Тимчасової угоди країн СНД від 12.03.93.

Штаб-квартира Організації міжнародних залізничних перевезень розташована в Берні (Швейцарія).

Авіаційний транспорт. Літак американських братів Райт здійнявся в небо в 1903 р. — і авіація розпочала настільки нестримно розвиватися, що вже через чверть століття після цієї події постала потреба укласти перший багатосторонній міждержавний договір. У Варшаві 12 жовтня 1929 р. було підписано Конвенцію з уніфікації

окремих правил міжнародних повітряних перевезень. Варшавську конвенцію було доповнено Гаазьким протоколом 1955 р., а потім конвенцією, укладеною у Гвадалахарі в 1961 р. Ця конвенція стосувалася уніфікації окремих правил міжнародних перевезень повітряним транспортом, що здійснюються особами, які не є перевізниками згідно з договором.

Варшавську конвенцію суттєво змінили Гватемальський протокол 1971 р. і Монреальські протоколи 1975 р. Для України є чинним Гаазький протокол. Понад 100 держав світу є учасниками Варшавської конвенції. Більшість з них ратифікували також Гаазький протокол. Радянський Союз був учасником Варшавської конвенції з 1934 р., а Гаазького протоколу — з 1957 р.

Адміністративні питання повітряного транспорту регламентуються Чиказькою конвенцією про міжнародну цивільну авіацію від 7 грудня 1944 р. Ця конвенція належить до компетенції Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО).

Авіакомпанії, які об'єднані в Міжнародну асоціацію повітряного транспорту (ІАТА), керуються Умовами перевезення, складеними ІАТА. Ці умови друкуються на зворотних сторінках міжнародного авіаквитка.

Варшавська та Чиказька конвенції найбільшою мірою стосуються міжнародного економічного права, хоча міжнародного авіатранспорту стосуються й інші, зокрема Гаазька конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден (1970 р.) і Монреальська конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації (1971 р.).

Автомобільний транспорт. Автомобільний транспорт з'явився наприкінці ХІХ ст. Женевська конвенція Про договір міжнародного перевезення вантажів (КМР) (*Convention relative au contract de transport international des marchandises par rout — CMR*) вважається основною у сфері автомобільного транспорту. Її було укладено 19 травня 1956 р. Водночас у Берні відбулась конференція з Конвенції з міжнародного перевезення вантажів залізничним транспортом (КІМ). До зазначеної Женевської конвенції першими увійшли країни Західної та Центральної Європи. Радянський Союз приєднався до Женевської конвенції у 1983 р., і від 1 серпня 1986 р. міжнародні перевезення вантажів радянським автомобільним транспортом регулювалися цією конвенцією.

Женевська конвенція 1956 р. є чинною і для України. Ця Конвенція поширюється на перевезення вантажів автомобільним транспортом між двома державами, якщо принаймні одна з них є учасницею Конвенції. Такий прийом сприяє поширенню сфери застосування уніфікованого режиму перевезень, встановленого Женевською конвенцією. Норми останньої мають імперативний характер.

Досі відсутня глобальна міжнародна конвенція, яка б регламентувала міжнародні перевезення людей; тому вони здійснюються на основі двосторонніх угод. Щоправда, країни СНД 9 жовтня 1997 р. уклали Конвенцію про міжнародні автомобільні перевезення пасажирів і багажу.

Перелічимо основні джерела міжнародного автотранспортного права:

- Митна конвенція про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки міжнародного дорожнього перевезення. Укладено в 1959 р. Діє в редакції 1975 р.
- Конвенція про дорожній рух (1968 р.) і Протокол про дорожні знаки та сигнали від 19.09.49 (у редакції 1968 р.). Встановили правила дорожнього руху.
- Митна конвенція про міжнародні перевезення вантажів. Укладено в 1959 р. Діє в редакції 1978 р.
- Європейська угода про роботу екіпажів транспортних засобів, що виконують міжнародні автомобільні перевезення, від 01.07.70.
- Конвенція про договір з міжнародного перевезення пасажирів і вантажів від 01.03.73 та Протокол до неї від 05.07.78.
- Митна конвенція про тимчасове вивезення дорожніх засобів перевезення, що використовуються з комерційною метою, від 18.05.56.
- Міжнародна конвенція про узгодження умов здійснення контролю вантажів на кордоні від 21.10.82.
- Європейська угода про міжнародне перевезення небезпечних вантажів від 30.09.75.

Міжнародний союз автомобільного транспорту (ІПУ, фр. — ІРУ) є недержавною організацією. Він відіграє велику роль у створенні міжнародно-правової бази, що регламентує автомобільний транспорт.

Морський транспорт. Морський транспорт використовується в міжнародному сполученні з давніх часів, але лише у ХХ ст. з'явилися універсальні конвенції економічного характеру. Поступово в міжнародному суднопластві склалися дві форми організації перевезень —

лінійна (регулярна) та трампова (нерегулярна). Міжнародне лінійне перевезення почало оформлюватись коносаментом, який видавався морським перевізником вантажовідправнику в момент передавання вантажу перевізнику.

У 1924 р. у Брюсселі було укладено дві Конвенції:

- про уніфікацію принципів, що стосуються коносаментів;
- про уніфікацію принципів, що стосуються обмеження відповідальності власників морських суден.

Перша Конвенція відома ще як Гаазькі правила (діє з 2 червня 1931 р.). Конвенцію було доповнено Брюссельськими протоколами від 23.02.68 і 21.02.79, відомими як Правила Візбі. У доповненому варіанті розглядувану конвенцію називають Гаазько-Візбзькими правилами.

Новий варіант другої Конвенції 1924 р. було прийнято в 1957 р. Потім Конвенцію було доповнено Брюссельським протоколом від 23.02.79.

Радянський Союз не був учасником Брюссельської конвенції про коносамент, але її основні норми використовував, зокрема, у Кодексі торговельного мореплавства СРСР (1968 р.).

У березні 1978 р. на конференції в Гамбурзі було прийнято Конвенцію ООН про морське перевезення вантажів. Вона замінила першу Брюссельську конвенцію 1924 р. Конвенція ООН 1978 р. (її ще називають Гамбурзькі правила) має ширшу сферу дії (зокрема, поширюється на перевезення тварин і палубних вантажів), передбачає низку нововведень. Наприклад, у ній відсутнє правило про звільнення морського перевізника від відповідальності через навігаційну помилку; підвищено умови відповідальності за збереження вантажу; детально регламентовано порядок пред'явлення претензій заявнику тощо. Гамбурзькі правила на відміну від Гаазьких містять норми і про юрисдикцію, і про арбітраж.

Конвенція ООН про морське перевезення вантажів набрала чинності 11 листопада 1992 р. після ратифікації її 20 державами. Використовують її також окремі держави, які формально не є учасницями Конвенції.

Поки що більшість морських держав світу користуються Брюссельськими конвенціями 1924 р. з відповідними змінами та доповненнями. Ці конвенції більшою мірою вигідні судновласникам і перевізникам й меншою — контрагентам та іншим заінтересованим особам.

Більшість морських ліній експлуатуються великими судновласницькими компаніями, які утворюють групи, що мають назву “лінійні конференції”.

З ініціативи країн, що розвиваються, під егідою ООН було укладено Конвенцію про Кодекс поведінки лінійних конференцій. Ця Конвенція спрямована на викорінення дискримінаційних елементів у діяльності зазначених конференцій і досягнення балансу інтересів перевізників і вантажовласників. У СРСР ця Конвенція діє з жовтня 1983 р.

Міжнародного економічного права стосуються також два акти:

- Афінська конвенція про перевезення морем пасажирів і їх багажу від 13.12.74.
- Лондонська конвенція про обмеження відповідальності за претензіями на певні ділянки моря від 19.11.76.

Важливе значення має також Конвенція ООН з морського права (1982 р.), оскільки стосується питань, пов'язаних із судноплавством.

Міжнародний транспорт внутрішніх водойм. Цей вид транспорту називають ще річковим. Таке поняття є звуженим, оскільки для міжнародного сполучення використовуються не лише річки, а й озера та канали. Такі транспортні засоби людство використовує давно. Згадаймо, що Дніпром пролягав шлях “з варяг у греки”.

Міжнародними вважаються річки, що протікають територією двох або більше держав та використання яких є предметом міжнародно-правових взаємовідносин відповідних держав. Річки використовують не лише для судноплавства, а й для рибальства, зрошення тощо. Міжнародними річками є Дунай, Рейн, Амазонка, Нігер, Конго та ін. Відповідно до умов міжнародних договорів міжнародні річки відкриті для вільного судноплавства. Для міжнародного судноплавства використовують, наприклад, окремі озера в Африці та Великі озера в Північній Америці.

Правовий режим Дунаю визначений Белградською конвенцією про режим судноплавства цією річкою (1948 р.). Для контролю за дотриманням умов Белградської конвенції створено спеціальну Дунайську комісію. Стосовно Дунаю укладено низку угод, що визначають загальні умови перевезення вантажів, буксирування суден, тарифи тощо.

Судна, що використовують Дунай, мають дотримуватись санітарних, митних та інших правил, встановлених відповідними придунай-

ськими країнами. Такі правила не повинні штучно перешкоджати вільному судноплавству.

Міжнародно-правовий режим міжнародних річок визначають відповідні узбережні держави. Вони укладають угоди про судноплавство та інше ненавігаційне використання. В угодах часто беруть участь і неузбережні держави. Серед міжнародних річок є й така категорія, як прикордонні. Вони поділяють території кількох держав і не завжди відкриті для міжнародного судноплавства.

У Женеві 15 березня 1960 р. було укладено Конвенцію про уніфікацію окремих принципів щодо відповідальності при зіткненні річкових суден. Цей акт можна вважати єдиною універсальною конвенцією, бо інші визначають правовий режим конкретного водного об'єкта. Відомо, що розробляється конвенція про міжнародні перевезення річковими суднами.

Поштові перевезення та транзит. Всесвітня поштова конвенція та додатки до неї регулюють питання щодо перевезення поштових вантажів у міжнародному сполученні. Конвенцію було затверджено у Вашингтоні в 1989 р. на XIX Конгресі Всесвітнього поштового союзу.

Перевезення вантажів територією двох чи більше держав є транзитом, що регулюється Барселонською конвенцією про свободу транзиту (1921 р.). Положення Барселонської конвенції мають загальний характер і стосуються всіх видів транспорту. Насправді Конвенція стосується лише річкового транспорту, оскільки в цій сфері не застосовуються інші міжнародно-правові акти з питань перевезення. Щодо інших видів транспорту міжнародні конвенції торкаються й питань транзиту.

**13.1 ЗАГАЛЬНОСВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ
РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВІСТІ
ТА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА**

Промисловість є провідною галуззю господарства. Вона справляє вирішальний вплив на рівень економічного розвитку суспільства. Складається з двох великих груп галузей — видобувної та обробної. Умовно промисловість поділяється на виробництво засобів виробництва та виробництво предметів споживання.

Перехід від мануфактури до машинного виробництва в історії людства відомий як “промисловий переворот”. Першою країною, яка стала на шлях промислового розвитку, є Нідерланди (XVII ст.). У другій половині XVIII — на початку XIX ст. “промисловий переворот” відбувся у Великобританії. У середині XIX ст. на шлях індустріалізації стали США, Франція, Німеччина, Італія та Японія. У Росії “промисловий переворот” розпочався наприкінці 80-х років XIX ст.

Процес створення великого машинного виробництва і на цій основі перехід від аграрного суспільства до індустріального дістали назву “індустріалізація”. Джерелами коштів для індустріалізації можуть бути як внутрішні ресурси, так і кредити та капіталовкладення з країн, що досягли найвищого економічного рівня. Терміни і темпи індустріалізації в різних країн різні. Наприклад, Великобританія перетворилась на індустріальну країну в середині XIX ст., Франція — на початку 20-х років XX ст. У Росії індустріалізація започаткувалась наприкінці XIX — на початку XX ст. Після Жовтневої революції, наприкінці 20-х років, індустріалізація здійснювалась форсованими

темпами. При цьому, як відомо, застосовувались насильницькі методи за рахунок обмеження рівня життя більшості населення та експлуатації селянства.

Найвищого рівня промислового розвитку досягли країни Європи, Північної Америки та Японія. З'явились теорії про індустріальну Північ та сільськогосподарський Південь планети.

Поняття “промислово розвинені країни” традиційно ототожнюється з поняттям “економічно розвинені країни”. Країни, що не пройшли індустріалізації, належать до економічно відсталих країн світу, які для шляхетності називаються країнами, що розвиваються. Це позначення застосовується до незалежних, зокрема колишніх колоніальних та напівколоніальних, країн, що відстали від інших країн за рівнем соціально-економічного розвитку з огляду на особливості їх історичного шляху. Деякі з раніше відсталих країн протягом останніх десятиліть досягли вражаючого рівня промислового розвитку і тому були названі “економічними драконами” (наприклад, Сінгапур, Таїланд, Південна Корея, Тайвань).

Нині (як і в історичному минулому) сільське господарство є сферою господарської діяльності, де людина якнайтісніше контактує з навколишнім середовищем. Земля була, є й, очевидно, завжди буде основним засобом виробництва в сільському господарстві.

У сільському господарстві економічно розвинених країн переважає високотоварне агропромислове виробництво. Фермери виробляють такий обсяг сільськогосподарської продукції, який набагато перевищує їх власні потреби. У країнах, що розвиваються, переважає дрібнотоварне сільське господарство. Дрібнотоварне виробництво орієнтується переважно на задоволення власних потреб фермерських господарств у продуктах харчування.

У сільському господарстві окремих країн, що розвиваються, поширені плантації. Плантаційну систему запровадили португальці ще в XIV ст. на тропічних островах західноєвропейського узбережжя. Плантації — це великі сільськогосподарські підприємства, що спеціалізуються на вирощуванні певного тропічного продукту, який постається на ринок.

Широкомасштабні перетворення на основі сучасної агротехніки було названо “зеленою революцією” [21, 600]. У США, Канаді, Великобританії та інших економічно розвинених країнах “зелена революція” відбулась ще перед Другою світовою війною. Механізація сільськогосподарського виробництва, запровадження передової

агротехніки, укрупнення фермерських господарств зумовили небачений до того рівень продуктивності аграрної праці. Згодом “зелена революція” поширилась і на країни, що розвиваються, де примітивне сільське господарство розвивається шляхом, який вже пройшли країни Заходу. А в останніх у цей час сільське господарство опинилось в умовах нового етапу “зеленої революції” — “біотехнологічної революції”, яка передбачає широке застосування біотехнології, комп’ютерної техніки, нових засобів захисту рослин, обробки ґрунтів тощо.

Інакше кажучи, поки країни, що розвиваються, займаються механізацією сільського господарства, розвинені країни світу задіяні у його біотехнологізації.

До “зеленої революції” голод періодично загрожував населенню окремих (а іноді й групі) країн, що розвиваються. Завдяки “зеленій революції” багато з цих країн зуміли повністю задовольнити свої потреби, спираючись на власне виробництво сільськогосподарської продукції. Деякі з країн цієї групи спроogliлися навіть перетворитись на експортерів продуктів сільського господарства.

Загроза голоду чатує в окремих країнах, що розвиваються. Цьому значною мірою сприяє демографічний вибух, що відбувається там.

13.2

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У ПРОМИСЛОВСТІ

Питанням промислового співробітництва відведене чільне місце в Заключному акті Наради з безпеки і співробітництва в Європі (укладено 1 серпня 1975 р.). У цьому акті зазначається, що промислове співробітництво, яке ґрунтується на економічних інтересах, може створити стабільні зв’язки і зміцнити довготривале економічне співробітництво в цілому; воно здатне також прискорити економічний розвиток усіх держав, які беруть у ньому участь.

Країни–учасниці зазначеної Наради зобов’язались сприяти поширенню нових форм промислового співробітництва, укладати двосторонні угоди з різних його аспектів.

Важливу роль у правовому регулюванні міжнародних економічних відносин у сфері промислового співробітництва відіграють міжнародні економічні органи та організації.

Передусім слід зазначити Організацію об'єднаних націй з промислового розвитку, Конференцію ООН з торгівлі та розвитку, Комітет з промислового розвитку Економічної і соціальної ради ООН та її регіональні комісії. Інформація про діяльність цих органів і організацій є у відповідних довідках про них (див. тему 5). Ці органи та організації досліджують шляхи промислового піднесення країн, що розвиваються, проводять семінари і конференції з питань прискорення промислового розвитку країн, опрацьовують робочі програми індустріалізації та надають відповідні консультації заінтересованим країнам. У світі поки що відсутня багатостороння конвенція глобального масштабу, яка б регулювала комплекс питань промислового співробітництва на міжнародному рівні. Тому країни укладають двосторонні угоди стосовно промислового співробітництва.

13.3

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

З огляду на кліматичні та інші чинники сільське господарство є досить спеціалізованою галуззю економіки планети. Продукція сільського господарства часто стає предметом міждержавних економічних відносин. Обмін продукцією сільського господарства набрав глобальних масштабів. (Про це, зокрема, свідчить наявність величезної кількості бананів там, де вони не вирощуються.)

Сприяння міждержавному співробітництву в галузі сільського господарства та вдосконалення його міжнародно-правового регулювання належать до пріоритетних завдань міжнародних економічних організацій (див. тему 5, наприклад, довідки про Продовольчу і сільськогосподарську організацію і Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку).

Певну роль у міждержавному сільськогосподарському співробітництві відіграють Міжнародна асоціація з контролю якості насіння, Міжафриканське бюро з ґрунтів і економіки сільського господарства, Міжнародна комісія з переробки сільськогосподарських продуктів, Міжнародне бюро з виноградарства і виновиробництва, Міжнародний комітет з чаю, Союз із захисту прав на сорти рослин (УПОВ, англ. — UPOV) та ін.

Практично всі регіональні економічні комісії Економічної і соціальної ради ООН вирішують питання міждержавного співробітництва в галузі сільського господарства. В Економічній комісії ООН для Європи ці функції виконує Комітет з питань сільського господарства.

Вищим органом ООН з проблем продовольства та суміжних з ними питань є Всесвітня продовольча рада (ВПР), яку було створено у грудні 1974 р. відповідно до рішень Всесвітньої продовольчої конференції, що відбулась у Римі того ж року.

Всесвітня продовольча рада вивчає актуальні питання продовольчої ситуації у світі та опрацьовує відповідні рекомендації.

На сесіях ВПР, що відбулись у Китаї (1987 р.), Кіпрі (1988 р.) та Єгипті (1989 р.), було сформульовано пропозиції, які передбачали зупинення тенденції до загострення у світі голоду. Рада сприяла розробці концепції національних продовольчих стратегій та створенню механізму продовольчих кредитів у межах МВФ. Всесвітня продовольча рада зробила великий внесок у створення в 1980 р. Міжнародного надзвичайного продовольчого резерву.

Нині міжнародне співробітництво в галузі сільського господарства відбувається переважно на двосторонній основі. Угода про сільське господарство, яку було укладено в межах Уругвайського раунду ГАТТ, стосується не сільськогосподарського співробітництва, а лібералізації торгівлі сільськогосподарською продукцією. Угода передбачає створення справедливої ринково орієнтованої системи торгівлі продукцією сільського господарства шляхом модифікації заходів, пов'язаних із допуском на кордоні імпортованої продукції, зміни політики субсидування сільськогосподарського виробництва та торгівлі продукцією.

ТЕМА 14

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОГО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

14.1 РОЗВИТОК НАУКИ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО ПІДНЕСЕННЯ

Наука — це сфера людської діяльності, функція якої полягає у створенні та теоретичній систематизації об'єктивних знань про дійсність. Як відомо, наука є однією з форм суспільної свідомості. Безпосередня мета науки полягає в описі, поясненні та передбаченні процесів і явищ дійсності, що є предметом її вивчення. Наука поділяється на природничі, суспільні, гуманітарні та технічні галузі.

Зародилася наука ще у стародавньому світі у зв'язку з потребами практики. Як система наука почала формуватись у XVI–XVII ст. і у процесі історичного розвитку перетворилась на соціальний інститут надзвичайного значення, що істотно впливає на всі сфери життя суспільства і його культуру в цілому.

За підрахунками, починаючи з XVI ст. обсяг наукової діяльності збільшувався вдвічі протягом кожних 10–15 років (показниками тут беруться кількість відкриттів, обсяг наукової інформації, кількість наукових працівників тощо).

У розвитку науки по чергово відбуваються екстенсивні та інтенсивні періоди — науково-технічні революції. Вони зумовлюють зміну структури науки, принципів її пізнання, категорій і методів, а також форм її організацій.

Науці притаманне поєднання процесів її інтеграції і диференціації, розвитку фундаментальних і прикладних досліджень.

Науково-технічна революція вважається докорінним перетворенням виробничих сил на основі трансформації науки у провідний

чинник розвитку суспільного виробництва. Широко відомий постулат про те, що наука перетворилася на безпосередню продуктивну силу.

Розпочалася НТР у середині 30-х років (на думку деяких фахівців, у 50-х роках) під впливом величезної взаємодії науки з технікою і виробництвом, що сприяло різкому прискоренню науково-технічного прогресу. У свою чергу, це істотно вплинуло на всі сфери суспільного життя, висунуло підвищені вимоги до рівня освіти, кваліфікації, культури, організованості та відповідальності працівників усіх рівнів.

Науково-технічним прогресом вважається спільний поступальний розвиток науки і техніки. Перший його етап припав на XVII–XVIII ст. Тоді мануфактурне виробництво, потреби торгівлі та мореплавства висунули вимогу про теоретичне і експериментальне розв’язання низки практичних завдань. Другий етап науково-технічного прогресу розпочався наприкінці XVIII ст. Тоді наука і техніка взаємно стимулювали свій розвиток. Траплялося, що на окремих напрямках техніки випереджала науку і потім “підтягувала” її до свого рівня, і навпаки.

Сучасний етап науково-технічного прогресу — це не що інше, як НТР, яка охоплює промисловість, сільське господарство, зв’язок, медицину, освіту й побут.

Аналіз чинників, що впливають на темпи економічного розвитку, свідчить про те, що збільшення обсягу суспільного виробництва нерозривно пов’язане з використанням результатів науково-дослідних робіт і підвищенням рівня загальної та професійної освіти кадрів.

Нові знання реалізуються на практиці у створенні нових конструкцій машин, підвищенні кваліфікації робочої сили, раціональних організаційно-маркетингових рішеннях. Збільшення обсягу знань дає змогу досягти реальної економії при використанні матеріальних ресурсів, знижувати фондо- та матеріаломісткість виробництва тощо. Англійський філософ Ф. Бекон справедливо зазначав: “Ми можемо стільки, скільки знаємо”.

Особливу економічну роль знання відіграють тоді, коли досягаються поліпшення економіки засобами виробництва і високий рівень фондоозброєності праці.

В окремих країнах світу витрати на наукові дослідження є домірними з капіталовкладеннями, а то й перевищують їх.

Витрати на дослідження дають можливість інтенсивно оновлювати номенклатуру виробництва, різко скорочувати терміни масового освоєння новинок, підвищують технічний рівень виробництва і сприяють зміцненню конкурентних позицій відповідних країн.

14.2

ЗНАЧЕННЯ ТА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОГО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Міжнародне науково-технічне співробітництво — одна з форм міжнародної економічної співпраці, що охоплює торгівлю ліцензіями, спільні наукові розробки, реалізацію великих технічних проектів, будівництво підприємств та інших об'єктів, геологорозвідувальні роботи, підготовку національних кадрів, обмін загальною науково-технічною інформацією тощо.

Перспективні напрямки світового науково-технічного прогресу формуються у процесі розвитку інтеграційних науково-технічних зв'язків між економічно розвиненими країнами. Цьому, зокрема, сприяє встановлення прямих науково-виробничих зв'язків між фірмами, що посідають провідні місця у розвитку відповідних напрямків світового науково-технічного прогресу.

Спільні науково-технічні програми реалізуються у межах міжнародних організацій та інтеграційних об'єднань. Основні напрямки цих досліджень — інформатика, телекомунікації, енергетика, біо- та електронно-обчислювальна робототехніка, нові матеріали та ін.

У межах діяльності колишньої РЕВ науково-технічне співробітництво розглядалось як складова багатостороннього співробітництва. Воно організовувалось комітетом РЕВ з науково-технічного співробітництва і здійснювалось шляхом систематичних взаємних консультацій з основних питань науково-технічної політики; координації державних планів країн-членів РЕВ з наукових і технічних проблем, що становили взаємний інтерес; розробки науково-технічних прогнозів на 10–15 років; спільного планування та здійснення заінтересованими сторонами проектів у сфері важливих наукових і технічних проблем; співробітництва у сфері науково-технічної інформації та підготовки наукових кадрів; забезпечення наукових досліджень апаратурою, матеріалами, приладами; надання допомоги країнам РЕВ, які перебувають на нижчому рівні щодо техніки та економіки.

Основними формами науково-технічного співробітництва були координація, кооперація і спільне виконання наукових розробок. З метою ефективного проведення спільних наукових і технічних досліджень створювались міжнародні інститути, організації, координаційні центри, лабораторії.

На 41-му позачерговому засіданні сесії РЕВ (1985 р.) було прийнято Комплексну програму науково-технічного прогресу країн-членів РЕВ 2000 року". У ній визначено п'ять пріоритетних напрямків співробітництва: електронізація народного господарства; комплексна автоматизація; атомна енергетика; розробка нових матеріалів і технологій їх виробництва та обробки; біотехнологія. Програма стала основою для розробки узгодженої, а в окремих випадках спільної науково-технічної політики країн-членів РЕВ. Основною ланкою були головні організації — координатори проблем. Вони мали право укладати господарські договори і контракти, здійснювати взаємне передавання результатів робіт.

У сучасному світі наукові дослідження виконують переважно організації та підрозділи, які займаються цим видом діяльності професійно.

Сукупність науково-дослідних і дослідно-конструкторських організацій стала специфічною галуззю економіки, що продукує відкриття, винаходи та інші об'єкти так званої промислової власності.

Міждержавне співробітництво в галузі науки і техніки — така сама об'єктивна реальність, як промислове та сільськогосподарське співробітництво. Наука і техніка розвиваються під впливом чинників міжнародного поділу праці.

Той факт, що різні країни світу беруть участь у міжнародному науково-технічному співробітництві, є доказом його економічної та політичної доцільності.

Проте зазначимо, що регулювання міжнародного науково-технічного співробітництва на універсальному (глобальному) рівні поширене значно менше, ніж в інших сферах.

До міжнародно-правових актів у сфері міжнародно-правового регулювання науково-технічного співробітництва належать такі:

- Статут Міжнародного союзу електрозв'язку (від 22.12.92).
- Конвенція Міжнародного союзу електрозв'язку (від 22.12.92).
- Статут Міжнародного агентства з атомної енергії (за станом на 28.12.89).
- Конвенція про допомогу у випадку ядерної аварії або радіаційної аварійної ситуації (від 26.09.86).
- Конвенція про оперативне повідомлення у випадку ядерної аварії (від 26.09.86).

Отже, міжнародно-правове забезпечення співробітництва держав світу у сфері науки і техніки потребує подальшого опрацювання.

У 1963 р. у Женеві відбулась перша конференція ООН з питань застосування досягнень науки і техніки в інтересах країн, що розвиваються. Друга конференція ООН з питань розвитку науки і техніки відбулась у Відні в 1973 р. На ній було схвалено Програму дій щодо використання досягнень науки і техніки для економічного розвитку країн світу (особливо тих, що розвиваються).

Спираючись на рекомендації зазначеної конференції, 34-та сесія Генеральної Асамблеї ООН у грудні 1979 р. заснувала Міжурядовий комітет з розвитку науки і техніки. Основними його функціями є такі:

- надання допомоги Генеральній Асамблеї в розробці директивних принципів для погодження політики органів, організацій і підрозділів ООН з питань науково-технічної діяльності;
- виявлення першочергових завдань для оперативного планування розвитку науки і техніки на національному, субрегіональному, регіональному, міжрегіональному та глобальному рівнях;
- упровадження заходів, пов'язаних із виявленням та оцінюванням нових науково-технічних досягнень, які можуть позитивно вплинути на науково-технічний потенціал країн, що розвиваються;
- сприяння оптимальному залученню ресурсів і здійснення керівництва системою фінансування науки і техніки ООН.

Допоміжним органом зазначеного Міжурядового комітету є Консультативний комітет з питань розвитку науки і техніки, який було створено у липні 1980 р. Економічною і соціальною радою ООН. Цей комітет, як видно з його назви, надає консультативні послуги Міжурядовому комітету, Генеральній Асамблеї, ЕКОСОП та іншим міжурядовим організаціям.

У межах Секретаріату ООН Генеральною Асамблеєю було створено Центр з питань розвитку науки і техніки.

Питаннями розв'язання проблем науково-технічного прогресу займаються також регіональні міжнародні організації, що мають статус спеціалізованих агенцій ООН. Провідну роль серед них відіграє Організація об'єднаних націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО). До неї входять понад 160 держав-членів. Основна її мета — сприяти миру та безпеці у світі шляхом надання допомоги країнам у міжнародному співробітництві у сфері освіти, науки, культури, інформації.

Згідно з існуючою класифікацією Організація об'єднаних націй з питань освіти, науки і культури належить до спеціалізованих закладів ООН культурно-гуманітарного характеру. З огляду на це в темі 5 про

неї відсутня окрема довідка. Діяльність цієї організації широко відома, а інформацію про неї можна знайти в багатьох джерелах.

Важливу роль у світовому розвитку науки і техніки відіграє Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ) (World Intellectual Property Organization — WIPO). Вона, як і щойно розглядувана, є асоційованою агенцією ООН культурно-гуманітарного характеру. Діяльність її дуже близька до сфери інтересів міжнародного економічного права. Це, зокрема, зазначається і в Угоді ТРІПС (див. тему 7).

Окремі багатосторонні договори, хоча й торкаються галузей міжнародного публічного права, але стосуються більшою мірою питання розвитку науки і техніки в контексті міжнародного економічного права. Прикладом є Договір про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла (1966 р.). Цей договір забороняє державам привласнювати космос, але не забороняє привласнювати його ресурси. Проголошено свободу наукових досліджень космічного простору. У Договорі містяться й інші принципи положення, які тут не розглядатимуться.

Космосу стосуються такі документи:

- Угода про врятування космонавтів, повернення космонавтів і об'єктів, запущених у космос (1967 р.);
- Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, заподіяну космічними об'єктами (1971 р.);
- Конвенція про реєстрацію об'єктів, які запускаються в космічний простір (1974 р.).

Правовою основою міжнародного співробітництва у сфері науки і техніки у Світовому океані є Конвенція ООН з морського права (1982 р.). Вона, зокрема, регулює питання мореплавства, польотів над океанами і морями, розвідки і експлуатації ресурсів, охорони довкілля, рибальства тощо.

Звернемо увагу на аспект, який ще, на жаль, не висвітлюється нашим законодавцем — узгодження науково-технічної діяльності з антитимопольним законодавством.

У Брюсселі 19 грудня 1984 р. було прийнято Правило Комісії Європейського Співтовариства про застосування статті 85/3 Римського договору до категорії угод з науково-дослідницької та дослідно-конструкторської роботи (НДДКР) (*research and development* — R&D дослідження та розвиток) [19, 158–163].

Це Правило мало попередника. Рада Європейського Співтовариства 20 грудня 1971 р. прийняла Правило № 2821/71, відповідно до якого конкурентне законодавство Спільного ринку не поширювалось на такі контракти між підприємствами:

- щодо застосування стандартів і типів;
- щодо здійснення НДДКР, пов'язаних з питаннями продуктів, технологічних процесів до стадії промислового застосування та використання результатів, включаючи положення про права на промислову власність (простіше кажучи, патентів) і конфіденційну технічну інформацію;
- щодо спеціалізації, у тому числі угод про її досягнення.

У Правилі 1971 р. ішлося про те, що будь-які угоди з НДДКР є законними з точки зору конкурентного законодавства. Через 13 років європейський законодавець змушений був задуматись.

У ст. 1 Правила 1971 р. зафіксовано, що конкурентне законодавство не поширюється на угоди між підприємствами щодо окремих питань:

- про спільні НДДКР, пов'язані із продуктами або технологічними процесами і суспільним використанням результатів цих НДДКР;
- про спільне використання результатів НДДКР, пов'язаних з продуктами та процесами, які стосуються раніше укладених угод між цими ж підприємствами;
- про спільні НДДКР, пов'язані з продуктами та технологічними процесами, за винятком спільного використання відповідних результатів, якщо таке використання підпадає під дію конкурентного законодавства.

Спільне використання може стосуватись поліпшень, одержаних у межах спільних НДДКР, але застосованих з метою, що не є природним наслідком саме цих НДДКР. Таке використання може здійснюватись шляхом ліцензування прав на промислову власність, організації спільного виробництва та спеціалізації.

Зазначені угоди не одержують індульгенцію на порушення антимонopolного законодавства. Немає такої індульгенції і тоді, коли угоди між підприємствами про непроведення НДДКР у певній галузі погіршують їх конкурентне становище стосовно третіх осіб.

Спільні НДДКР можуть виконуватись спільною командою, організацією чи підприємством, спільним дорученням третій особі, шляхом спеціалізації сторін.

Правило № 418/85 [3, 4] рясніє “червоними прапорцями”, тобто формулюваннями умов, за яких надається індульгенція про неза-стосування конкурентного законодавства. Зафіксовано, які саме умови договорів не вважаються такими, що суперечать антимоно-польному законодавству. У спеціальній статті Правила перелічено умови договорів, що є неприйнятними з точки зору конкурентного законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Большой энциклопедический словарь* / Гл. ред. А. М. Прохоров. — М.: БСЭ, 1998.
2. *Вельяминов Г. М. Основы международного экономического права.* — М.: ТЕИС, 1994.
3. *Дахно І. І. Антимонопольне право.* — К.: Четверта хвиля, 1998.
4. *Дахно І. І. Патентно-лицензійна робота.* — К.: Блиц-інформ, 1996.
5. *Дахно І. І. Патентове ведення.* — Харків: Ксилон, 1997.
6. *Действующее международное право.* — М.: Изд-во Моск. независимого ин-та междунар. права, 1996. — Т. 1—3.
7. *Додонов В. Н., Панов В. П., Румянцев О. Г. Международное право: Словарь-справочник.* — М.: ИНФРА-М, 1997.
8. *Международное право: Учебник* / Под ред. Г. Н. Тункина. — М.: Юрид. лит., 1994.
9. *Международное частное право: Действующие нормативные акты.* — М.: Изд-во ин-та междунар. права и экономики, 1997.
10. *Международное частное право // Сб. документов.* — М.: Изд-во “БЕК”, 1997.
11. *Опришко В. Ф. Міжнародне економічне право.* — К.: Либідь, 1995.
12. *Основы права Европейского Союза: Учеб. пособие* / Под ред. С. Ю. Кашкина. — М.: Белые альвы, 1997.
13. *Панов В. П. Международное право: Учеб. материалы.* — М.: ИНФРА-М, 1997.
14. *Тынель А., Функ Я., Хвалей В. Курс международного торгового права.* — Минск: Амалфея, 1999.
15. *Шлеплер Х.-А. Международные экономические организации: Справочник.* — М.: Междунар. отношения, 1999.
16. *Шумилов В. М. Международное экономическое право.* — М.: Издат.-консалтинг. фирма “Де-Ка”, 1999.
17. *Business Guide to the Uruguay Round.* — Geneva: ITC/CS, 1995.
18. *Chuan J. C. T. Law of International Trade.* — London: Sweet & Maxwell, 1998.
19. *Competition law of the European communities. Rules applicable to undertakings.* — Brussels, 1990. — Vol. 1.
20. *Contemporary business low principles and cases* / R. C. Hoebler et al. — 3 ed. — N. Y.: Mac Grow Hill book company, 1986.
21. *Oxford Paperback Encyclopedia.* — London: Oxford Univ. Press, 1998.
22. *Trebilcock Michael J., Howse Robert. The Regulation of International Trade.* — London: Routledge, 1997.

ЗМІСТ

Передмова	3
Тема 1. Поняття та предмет міжнародного економічного права	4
1.1. Зміст і значення міжнародних економічних відносин	4
1.2. Система та особливості міжнародних економічних відносин ...	6
1.3. Предмет міжнародного економічного права	7
1.4. Концепції міжнародного економічного права	9
1.5. Система міжнародного економічного права	11
Тема 2. Джерела міжнародного економічного права	12
2.1. Поняття та система джерел міжнародного економічного права	12
2.2. Загальна характеристика джерел міжнародного економічного права	13
Тема 3. Принципи міжнародного економічного права	20
3.1. Поняття та система принципів міжнародного економічного права	20
3.2. Нормативне закріплення принципів міжнародного економічного права — важлива умова їх дотримання	22
Тема 4. Держава як суб'єкт міжнародного економічного права	34
4.1. Правовий статус держави як суб'єкта міжнародного економічного права	34
4.2. Імунітет держави за міжнародним правом	35
Тема 5. Міжнародні економічні організації — суб'єкти міжнародного права	44
5.1. Поняття та правовий статус міжнародної економічної організації	44
5.2. Короткі довідки про міжнародні економічні організації	45
Тема 6. Транснаціональні корпорації	80
6.1. Роль транснаціональних корпорацій у системі міжнародних економічних відносин	80
6.2. Міжнародно-правове регулювання діяльності транснаціональних корпорацій	82
Тема 7. Міжнародні економічні договори	86
7.1. Поняття та значення міжнародних економічних договорів	86
7.2. Види договорів та угод	87

<i>Тема 8.</i>	Забезпечення виконання зобов'язань, що впливають з міжнародних економічних договорів	104
8.1.	Загальна характеристика правового забезпечення зобов'язань і засобів розв'язання міжнародних економічних спорів	104
8.2.	Міжнародний суд і Міжнародний арбітраж	106
<i>Тема 9.</i>	Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні	114
9.1.	Значення та правові засади правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні	114
9.2.	Органи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності	119
<i>Тема 10.</i>	Міжнародне торговельне право	122
10.1.	Міжнародне торговельне право — підгалузь міжнародного економічного права	122
10.2.	Принципи міжнародної торгівлі	123
10.3.	Міжнародні торговельні договори	124
<i>Тема 11.</i>	Міжнародне валютне право	128
11.1.	Поняття та джерела міжнародного валютного права	128
11.2.	Організаційно-правовий механізм міжнародної валютної системи	130
11.3.	Європейська валютна система	133
11.4.	Міжнародні валютно-кредитні відносини	134
<i>Тема 12.</i>	Міжнародне транспортне право	136
12.1.	Поняття та джерела міжнародного транспортного права	136
12.2.	Основи міжнародно-правового регулювання видів транспорту	136
<i>Тема 13.</i>	Міжнародно-правове регулювання співробітництва у промисловості та сільському господарстві	144
13.1.	Загальносвітові тенденції розвитку промисловості та сільського господарства	144
13.2.	Правове регулювання міжнародного співробітництва у промисловості	146
13.3.	Правове регулювання міжнародного співробітництва в сільському господарстві	147
<i>Тема 14.</i>	Правове регулювання міжнародного науково-технічного співробітництва	149
14.1.	Розвиток науки як чинник економічного піднесення	149
14.2.	Значення та правове регулювання міжнародного науково-технічного співробітництва	151
	Список використаної та рекомендованої літератури	157

The course of lectures deals with the most important aspects of international economic law in general as well as with its branches and takes into consideration new national and international data.

For under- and postgraduate students, lecturers, research assistants, specialists and practical workers and those interested in pressing questions of modern international public law.

Навчальне видання

Дахно Іван Іванович

МІЖНАРОДНЕ ЕКОНОМІЧНЕ ПРАВО

Курс лекцій

2-ге видання, стереотипне

Education edition

Dakhno, Ivan I.

INTERNATIONAL ECONOMIC LAW

Course of lectures

2nd edition, stereotype

Відповідальний редактор *М. В. Дроздецька*

Редактор *О. І. Калашникова*

Коректори *І. В. Широколава, Л. В. Сазонова*

Комп'ютерне верстання *Л. О. Кулагіна, Н. С. Лопач*

Оформлення обкладинки *Я. С. Уласік*

Підп. до друку 18.08.03. Формат 60×84/16, Папір газетний. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 9,3. Обл.-вид. арк. 9,0. Тираж 5000 пр. Зам. № 3-0761

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)

03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 8 від 23.02.2000*

ДП "Експрес-Поліграф"

04080 Київ-80, вул. Фрунзе, 47/2

Свідоцтво ДК № 247 від 16.11.2000